

Țara Bârsei:	Un jubileu
Dr. I. Ol. Ștefanovici-Svensk:	Prof. N. Iorga: omul care sfințește locul
A. A. Mureșianu:	Contribuții la istoria vechei familii brașovene a Nicolaeștilor
Ioan Prișcu:	Vechimea bisericii Sft. Nicolae din Schei-Braşov
Ion Mușlea:	Insemnările popii Nicolae Grid despre Scheii de altădată și biserica lor
D. D. Roșca:	Introducere în Istoria filosofiei eline
Dorin O. Popescu:	O mare așezare preistorică: Ariușd
Caius Bardoși:	Alianțele

PARTEA LITERARĂ

D. Olariu:	Profetul
H. W. Longfellow-Comanescu:	Un psalm vieței
D. Olariu:	Mănăstire dintr'un lemn
S. Tamba:	O lecție de limba română la o școală de pe vremuri

Bibliografie.

ȚARA BĂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ
SUB CONDUCEREA PROFESORULUI A. BANCIU

REDAȚIA }
și } B-dul Regele Ferdinand No. 14, Braşov
ADMINISTRAȚIA }

ABONAMENTUL

PENTRU UN AN LEI 260

NUMĂRUL LEI 50

Pentru străinătate acelaș preț, plus taxele de expediție (Lei 140)

INFORMAȚIUNI

Pentru autori

Manuscrisele primite la redacție nu se inapoiază.

Autorii, ale căror articole urmează să se publice, vor fi încunoștințați despre aceasta.

Extrase din articolele publicate în revistă se pot face plătindu-se tipografiei numai costul hârtiei și trasului.

O coală 16 p. formatul revistei.

50 ex. Lei 320, 100 ex. Lei 550, 200 ex. Lei 870

8 pag.

50 ex. Lei 230, 100 ex. Lei 320. 200 ex. Lei 550

Pentru cititori și abonați

Cei care au primit revista și au reținut-o, sunt rugați să ne achite abonamentul.

* * *

În loc să apărem lunar în 3 coale de tipar, apărem la câte două luni în 6 coale. Am făcut-o aceasta pentru a putea publica și articole mai lungi, care, fărâmițate în 2-3 numere de revistă, pierd adeseori atât de mult. Cititorii nu vor fi scurțați deci cu nimic.

Lucrările și revistele primite la redacție vor fi amintite la „Bibliografia“ acestei reviste.

Reproducerea, fără indicarea izvorului, este oprită.

ȚARA BÂRSEI

APARE LA DOUĂ LUNI ODATĂ

Redacția și administrația: BRAȘOV, B-DUL REGELE FERDINAND No. 14

Anul III.

Iulie-August 1931

No. 4.

Un jubileu

neobicinuit: prin numărul de ani la care se ține, prin opera realizată de cel prăznuit, prin urmarea lui la răstimpul scurt de abia zece ani după alt jubileu al sărbătoritului, motiv temeinic, acesta din urmă, pentru ceata mirmidonilor de a-și ridica glasul lor disonant.

Nu înțeleg aceștia ceea ce înțelege o lume: a sărbători pe profesorul Iorga la câte 10 ani însemnează a sărbători pe detractorii săi la câte 50 dacă nu la câte 100 de ani.

Un deceniu de activitate a actualului prim-ministru al țării egalează, dacă nu covârșește, activitatea dintr'o jumătate de veac a celor mai activi dintre contemporanii săi intelectuali.

Că uriașa sa operă va fi având și greșeli?... Dar care muritor îndrăznește să ridice piatra când, se pare, acestea sunt singurele care pot apropia pe atâția de el?

Și dacă scotocirea și umflarea acestora poate fi pentru unii o dorită satisfacție, noi suntem veseli că ne putem bucura nu de petele ci de lumina și căldura soarelui care smulge colțul ierbii proaspete din scoarța ogorului înțelenit, despică mugurii nădejdelor de mai bine, fructifică și pârguește rodul pământului românesc.

Dare-ar bunul D-zeu să-i putem sărbători cât de multe decenii de activitate ca cea desfășurată până azi, fie și cu îndoit număr de „contradicții”, de „greșeli de date și de nume”, de lipsă de virgule! Căci de savanți care să sublinieze nume, să rectifice date, să adauge virgule uitate, nu ducem lipsă.

În hotărîrea M. S. Regelui de a chema tocmai acum pe profesorul Iorga la cârma Statului, noi vedem ceace vede și distinsul scriitor polon Emil Zagadlowicz, realizarea visului lui Platon: cei mai mari înțelepți ai unei națiuni la conducerea destinelor ei!

Glasurile celor care nu înțeleg să facă marfă de târgueală din durerile unei țări ajunsă la aman, a Patriei urmașilor lor, se unesc azi într'o caldă urare de sănătate și de izbândă, de cea mai deplină izbândă, pentru cel în sufletul căruia a ancorat azi toată nădejdea de mai bine a milioaneilor de robi ai datoriei și de mucenici ai omeniei.

Țara Bârsei.

Prof. N. Iorga: omul care sfințește locul

de Dr. I. Ol. Ștefanovici-Svensk

„Plain living and high
thinking“ — Wordsworth.*)

Incepând cu anul una mie nouă sute și opt, pe când generația mea — adecă a oamenilor cari azi sunt ceva sub sau peste patruzeci de ani — era în sau în preajma absolvirii liceului; doborînd piedeci fără număr — din cari cele mai de seamă erau indiferența autorităților, sărăcia ascultătorilor — și mi-e teamă că, adesea, și a cuvântătorilor — începând, zic, cu anul 1908 al României mici, farul dela Vălenii de Munte n'a cunoscut întunecul luminei stinse, — decât doar cu prilejul războiului pentru unire, care a stins năprasnic atâtea vieți în floare și atâtea alte lumini.

Românii din toate părțile, trecând cu jertfe, și urmăriți de ochi bănuelnici, hotarele pe cari Austro-Ungaria și Rusia se străduiau să le facă veșnice, veneau rînduri-rînduri să soarbă cu râvna înfometatului „*cuvintele de putere*“ (expresia este a preoților-magi ai Egiptului antic) ce se revărsau darnic dela cea mai înaltă tribună a Românismului. Vor vui cândva cronicarii viitorului de lauda faptei celei mari.

Ci această mișcare — spre care Româניה va privi cu aceeași cutremurare cu care omeniea își îndreaptă azi ochii spre Iasnaia Poliana, spre Bayreuth, locul splendorii vulcanice a „muzicii viitorului“, spre Concord-ul eticianului american R. W. Emerson sau spre mărunțul cătun scoțian al lui Th. Carlyle, — această mișcare zic, nu și-ar fi putut înșirui anii de muncă fără inima și mintea — ambele mirabile — ale d-lui N. Iorga.

Va fi cândva un loc de pelerinagiu casa albă cu spațiosul cerdac ce invită spre contemplație, cu largă curte gospodărească, par'că din alte timpuri, unde cum intri, la stînga, te primește podoaba florilor duios îngrijite, iar din dreapta belșugul de miez de vară al pomilor roditori, Casa cu aerul ei de sănătoasă așezare patriarhală: CASA ALBĂ A PROFESORULUI.

*) „Viață simplă și gândire înaltă.“ — W. (1770—1830).

Se vor urzi cândva legende în jurul ferestrelor din faţă, schinteind ca ochi neadormiţi, până adânc în răcoarea tonică a nopţii prahovene, ochii de geam din dosul cărora uriaşa minte a naţiei noastre a trimis României şi hăt departe peste hotare, atâta noian de ştiinţă, atâtea pagini înaripate şi mai ales o pildă atât de măreaţă de idealism, de jertfire pentru alţii a unei vieţi de-o ameţitoare fertilitate. În dosul ferestrelor cândva mitice, îşi petrece lunile de vară omul de cea mai formidabilă voinţă de iluminat, ce ne-a fost dat să cunoaştem.

Spre camera de lucru a d-lui N. Iorga, intri prin grădina din stânga, unde plante agăţătoare se suie pe zidul văruit cu albeaţă de nea, urci câteva trepte cu un fel de sentiment monacal — locul respiră atâta concentrată tăcere! — şi te iveşti pe pridvorul de unde şi se deschide cea mai calmă privelişte cu putinţă: dincolo de strada pe care trec arar rusticele care cu boi, o paşişte îngădită. De jur-împrejur gospodăriile, ca insule din verdele livezilor de pruni — izvorul de căpetenie al unei industrii aşa de pitoresc legată de numele locului, iar nu departe, în zare, cununa de dealuri împădurite, vag viorii de aerul dulce al Vălenilor. Tabloul acesta într'o dimineaţă de vară, când diamantele de rouă cântă schinteeri, e aşa de proaspăt, de grigorescian, că te farmecă ca o cristalină melodie carpatină.

La stânga cerdacului, se deschide tînda, împodobită cu istorice stampe rare, unde cea dintâi uşe, tot la stânga, dă în „studiul“ d-lui Prof. N. Iorga.

Am avut cinstea să fiu admis în încăperea aceea încărcată de cărţi, unde vii scoarţe ivesc arta noastră populară, asupra căreia d-l Iorga a proiectat priceperea unui suflet frumos pentru lucrurile frumoase.

Intr'un colţ (colţul din stânga cum priveşti spre uliţă), se zbeguiau cu ciripiri o pereche de canari de cari „profesorul“ se îngrijeşte duios şi personal. Nu voi uita niciodată grija şi aerul grav cu care — *malin comme un enfant, naïf comme un savant* — cu colivia lor în mână (în timp ce ei zburdau în şuviţa de raze gălbui ca şi penele lor) le căută un loc bine ferit de lacoma pisică. Proverbiala barbă, fruntea grea de carte, „genialul occiput“ (cum zicea Anghel, poetul), bunătatea şi zâmbetul lui de copil fericit în dimineaţa aceea glorioasă de Iulie prahovean le schiţez

aici cu mângăierea că acest sarbăd desen în peniță va inspira, în ziua de azi sau cea de mâine, pe vreunul din maiestrii penelului nostru.

Niciodată Nicolae Iorga nu mi-a părut mai mare ca atunci când își puneă întreg uriașul lui suflet în mare grijă pentru gălbuile lucruri mărunte, — cari, cirip... cirip..., nu știau prostuțele, *cine* se prăpădea după ele !

Era în gestul lui atâta intimă artă — arta cea de toate zilele, naturaleta pe care numai oamenii naturali și originali — singurii oameni adevărați — o pot avea. Gândul lui prometeic se înseninase pentru o clipă la jocul exoticelor păsăruici cu puful auriu.

E un întăritor al sufletului priveliștea acelei camere — am văzut la Weimar *Gartenhaus*-ul lui Goethe și mi-a sugerat același *plain living and high thinking* — în care toate șoptesc despre o viață de muncă cinstită ; o atmosferă pe care „Profesorul“, — precum trandafirii mireșmele — o răspândește oriunde se arată. Căci sunt puțini oamenii cari să stăpânească tăcuta măiestrie a gândului frumos, destilat alchimicește de laborios dintr'un traiu de o simplitate aproape medievă.

Puterea gravitațională a d-lui Iorga a creiat — între atâtea alte lucruri — și speța Românului care nu se simte bine dacă vara nu cercetează Vălenii cu livezele-i, Teleajgenul răcoros cu scăldătoarele-i idilice în miez de Cuptor, cu Casa-i Albă și cu „Universitatea Populară.“

Ca toți Vălenarii de vară am spionat și eu pe d-l Iorga în plimbarea sa zilnică. Cei din Văleni știu ora când cu regularitate kantiană — dar cu toiaș în locul filosoficei umbrele din Königsberg — „Profesorul“ își ia „constituționalul“. Li cunosc bine teama — și în privința aceasta, o spun modest, sunt frate cu d-l Iorga — de sălbătăciunile lătrătoare ale ulițelor prăfoase din marginea urbei. Știu între altele că d-sa, cu implacabilul chirurgism ce i-l cunoaștem*) a rărit mult primejdia câinilor locului.

*) „Să te ferească Dumnezeu de dentistul milos!“, l-am auzit odată la un curs în zilele studenției mele.

Dar toiagul nu-l părăsește, căci „paza bună“... Imi zboară gândul la sec. XVIII englez, la alt învățat, la Dr. Samuel Johnson și vestita-i bătă, „a sturdy cudgel“ cu care prevenea primejdiile Londrei zilelor sale.

Pe unde d-l Iorga presimțea vre-o haită de câini ne sfătuia să luăm câte o piatră în mână. Și cu învățăceii săi își continua liniștit — întrerupt doar de hămăiturile de după garduri — observațiile de un umor răpitor. Când umbrele serii coborau dinspre dealuri, ne întorceam pașii — înviorați trupește și sufletește din peripatetica noastră colindare — înspre CASA ALBĂ.

* * *

E de prisos să vorbesc aici pe larg de „Universitatea Populară“ : de 23 de ani toată Româניה se adapă din izvorul dela Văleni.

În lunile de miez de vară, când albinele-și culeg mierea din potire multicolore, se strâng în jurul Profetului din Văleni râvnitori după nectarul cuvântului său.

Istoricul Iorga este soțul ideal al unei iubitoare femei care i-a însoțit pașii chiar dincolo de Atlantic, fiu rar al mamei sale ce-și adăpostește vârsta înaintată sub acoperișul său, tată duios al celor 8 copii ai săi — știe ce pot însemna într'o societate evropenizată dezastruos, femeile cele bune, de felul celor cântate de Schiller în distihul înaripat :

*Ehret die Frauen: sie flechten und weben
Himmlische Rosen ins irdische Leben,*

Masculinizarea femeilor în port și apucături a îngrozit pe d-l Iorga. Femeile viitorului nostru trebuie ferite de *jazzul* convulsiv, precum muzica noastră populară trebuie salvată până nu-i târziu și mai avem ceva din „ghiersul“ privighetorilor de altădată: „Ajutor, ne civilizăm!“ strigă compozitorul Sabin Drăgoiu. „Cum vreți ca băieții să se căsătorească cu niște băieței?“ zice d-l Iorga. Și a înființat „Școala de Misionare“. Am avut și eu plăcerea să vorbesc în bătrâna casă boierească ce o adăpostește. Am văzut încăperile albe, împodobite cu velințe, cu cadre ce sugerează virtutea, cu biblioteca mică dar aleasă, cu curățenia-i olandeză și rânduiala întru toate — laudă D-șoarei Dima, femeia care pune atâta nobleță de suflet în gospodărirea așezământului.

Albeața neprihănită a pereților ca și programul zilnic schițat cu grijă de o mână al cărui scris îl recunoaștem, în tot simți spiritul întemeietorului acestui așezământ din care muzele nu au alungat pe zâna, cea cuminte mânăitoare de ac, a gospodăriei, unde munca răbdătoare a gherghefului dă o notă de prosperie și rustică sănătate.

* * *

D-l Iorga împlinește 60 de ani. Noi cari l-am cunoscut tânăr în junie, îl recunoaștem tot așa de tânăr și neobosit în bărbăția noastră. El e pilda cea mai vie a cuvântului: „Omul sfințește locul“.

Fie ca marile puteri ale destinului să-l păstreze în cercul nostru iubitor încă mulți ani, ca să poată vedea cu ochii săi cât mai multe din roadele Semănătorului ce D-sa a fost și este.

Scris în Cluj, Mart. 1931.

Contribuție la istoria vechei familii brașovene a Nicolaeștilor

de Aurel A. Mureșianu

Între puținele cărți de conținut profan ieșite din tiparnițele românești de pretutindeni în deceniul al doilea al veacului trecut, au fost și câteva datorite ostenelei și jertfei „Românului din Transilvania“, a lui *Nicolae Nicolau* din Brașov. Viața acestui zelos cărturar și unul dintre puținii Români cu cultură europeană dela începutul veacului trecut, cari s'au năzuit să contribuie și prin cărți la luminarea neamului său românesc „care întru nimica nu este mai de jos cu talanturile cele firești, decât alte neamuri“ și care tipăria la 1814, cu unsprezece ani înaintea „Călătoriei“ lui Constantin Radovici din Golești și în aceeași tipografie din Buda a „Universității Ungariei“ o „Gheografie sau scriere a pământului“ în 2 tomuri, tălmăcită după autori străini, este foarte puțin cunoscută. Vechile noastre cărți de istorie literară nu aminteau numele lui, decât doar în treacăt, cele mai multe ignorându-l chiar cu totul.

Este meritul marelui sărbătorit de astăzi, al d-lui Nicolae Iorga, de a fi scos din noianul uitării, printre alte figuri de seamă ale trecutului nostru, și pe vrednicul și zelosul „iubitor de neamul românesc“ dela începutul veacului trecut, din vechiul și importantul centru comercial al Brașovului, atât prin scrierile și cursurile d-sale¹⁾, cât și printr'o comunicare recentă făcută la Academia Română.²⁾ Socotim deci a nu ne împlini decât o datorie, făcând pe temeiul cercetărilor noastre mai noi, un scurt istoric al familiei scriitorului amintit, care a dat și alți oameni de seamă neamului nostru și a cărei activitate este strâns legată de viața culturală și economică a Românilor brașoveni din ultimele două secole.

Familia învățatului scriitor român brașovean de acum mai bine de un veac a fost una dintre familiile fruntașe românești,

¹⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, București 1901; vol. II. pp. 329—30, 334, 337—39.

²⁾ Ședința solemnă a Academiei Române din 25 Mai 1931.

venite la începutul veacului al 18-lea din „țările turcești“ și așezate în Ardeal, după ce această provincie fu ocupată și luată în stăpânire de împărații romano-germani în urma marilor lor victorii asupra Turcilor, câștigate cu ajutorul Creștinilor coaliți și chiar și a Românilor.¹⁾ Sfârșitul stăpânirii turco-maghiare în Ardeal a însemnat o ușurare mare pentru Români, cărora, după chiar mărturisirea lui Gheorghe Șincai, „îndată mai bine le-au mers.“²⁾ Această schimbare a provocat, mai ales după potolirea răscoalei ultimului principe ardelean susținut de Turci, a lui Francisc Rakoczy II, imigrarea în Ardeal a multor familii românești din țările rămase încă sub stăpânire turcească, din „Valahia“ și până în Macedonia. Intre acestea a fost și familia *Duma*, numită mai târziu *Nicolau*, din Brașov.

Intr'o jalbă adresată în anul 1738 împăratului Carol VI, Românii brașoveni descriu împrejurările care au contribuit la așezarea în Ardeal a numeroaselor familii venite „din teritoriile turcești“ precum urmează:

„Sub protecțiunea Măririi Sale a Marelui Leopold I, ne-am și bucurat câțva timp de mila și grația împărătească cu atâta liniște, încât mulți creștini, cari trăiseră până atunci sub stăpânire turcească, atât de origine nobilă cât și comună, își părăsiră moșiile și cumpărându-și cu bani scumpi unele locuri pustii dela cetățenii Brașoviei, se așezară la noi în Șchei, sub ocrotirea împărătească, mărind astfel, precum era și de dorit, colonia noastră.“³⁾

În „tabela“ statistică alcătuită la 20 Iunie 1769 de către Magistratul Brașovului la cererea „crăiescului guvern al Transilvaniei“, se spune că părinții fraților Zaharia și Nicola Nicolau, proprietarii marelui casă brașovene de import și export cu acest nu-

¹⁾ Asupra acestora vezi studiul nostru: *Un capitol necunoscut din istoria Românilor ardeleni: Românii apărători ai Brașovului în războiul cu Curuții, în „Țara Bârsei“, An. II. nr. 2.*

²⁾ Șincai, *Hronica Românilor*, Iași 1853, vol. III. p. 62.

³⁾ Vezi studiul nostru: *Știri nouă despre refugiații munteni la Brașov în secolul al XVIII-lea*, în „Țara Bârsei“, an. II, nr. 2. — Despre popularea Brașovului cu „nobili și neguțători din ținuturile turcești“ (*nobilibus et quæstoribus ex territoris Turcicis*) vorbește și un document latinesc din anul 1738 publicat de Dr. St. Stinghe în vol. V. al „Documentelor privitoare la istoria Românilor din Șcheii Brașovului“, p. 103.

me, au venit în Ardeal „în anul 1709 din ținuturile turcești“ (ex terris turcicis) și că cel din urmă, adică Nicola Nicolau „este născut chiar la Brașov“. ¹⁾ Nicola Nicolau fiind născut în anul 1723, părinții lui au trebuit să se așeze cam pe atunci la Brașov. Registrele de dajdie ale Brașovului ne și dau lămurirea cuvenită, căci în anul 1723 apare pentru întâiași dată între locuitorii „uliței Ecaterinei“, în vecinătatea casei „voevodale“ (a Brâncovenilor) și *Nicola Făgărășanu* (Fogaraschan), tatăl fraților amintiți, poreclit astfel după orașul din care venise și după numele de familie al soției sale *Zamfira Făgărășanu*.

Numele originar al familiei fusese Duma, dar în urma obiceiului acelor timpuri ea primi și alte porecle, între cari și pe aceea de *Dutcă*, nume sub care o întâlnim mai ales în documentele românești și cu care fiii lui Nicola Duma-Făgărășanul sunt cunoscuți și la Brașov. Urmând însă moda grecească și rusească de pe atunci, frații Zaharia și Nicola Făgărășanu începură a-și zice și a se scrie *Nicolau*, adică „fii lui Nicola“ (ca Teodoru-Teodorovici, Dimitriu-Dimitrievici, Ioannu-Ioanovici etc.) În registrele bisericeii Sf. Nicolae ei apar când cu numele *Dutcă*, când cu numele *Nicolau* ²⁾, iar mama lor, *Zamfira*, înrudită și cu străvechea familie făgărășană a Vinețienilor (Mone de Veneția), totdeauna cu numele *Dutculeasa*, ³⁾

¹⁾ Protopop Bartolomeu Baiulescu. *Monografia bisericeii Sf. Adormiri din Cetatea Brașovului*, Brașov 1898, p. 52.

²⁾ Uneori Nicola Nicolau este numit și „Necula Dutculesii“. Această numire e atestată și prin documentele săsești ale arhivei Brașovului. Astfel în actele unui proces din anul 1775, în cauza unor vii din dealurile Cernăteștilor se vorbește despre „neguțătorul brașovean Nicola Nicolaus numit și Dutculesii“ (*Der hiesige Handelsmann Nicola Nicolaus, sonst auch Dutcules gcnannt etc.*) Vezi dosarul „Simeon Hârs“, IV. U.

³⁾ Zamfira Dutculeasa figurează în Aprilie 1764 și ca nașe la botezul nepotului ei, *Ioan* fiul lui Dimitrie Vinețianul, fiul „jupânului Enache Vinețianul“. Acest Enache Vinețianu a trăit și a fost înmormântat la Brașov, într'o criptă din interiorul bisericeii Sf. Nicolae. El a fost unul dintre „boerii făgărășeni trecuți la negustorie“ despre cari vorbește d-l N. Iorga în *Studii și Documente*, vol. XII, pag. XX. Cel mai cunoscut membru al acestei familii a fost învățatul protopop unit al Veneției de jos, *Ionașcu Vinețianul*, „nota-reșul soborului mare“ dela 1700, pe care marele Român, episcopul Inocențiu Micu, îl propunea la 1738 stăpânirii austriace pentru postul de consilier al

Documentele nu ne dau nici o indicație precisă asupra locului de unde erau veniți. Ei par însă a fi venit din regiunea Banatului, care era atunci încă în cea mai mare parte un „teritoriu turcesc“ și de unde vedem refugiindu-se în Ardeal, *chiar pe la 1709*, și o familie cu numele *Duma*.¹⁾ Ei puteau fi însă și din Macedonia, de unde veniră atunci în Ungaria și în Ardeal sute de familii fruntașe românești cu toată averea lor mișcătoare.²⁾ Originea macedoneană a familiei s'ar putea deduce și din faptul că un *Dumitru Dutcă*, sau „Dima“ Dutcă, după diminutivul obicinuit pe atunci, era în anul 1728 staroste sau „birău“ al Companiei comerciale levantine „grecești“ din Sibiu³⁾, compusă, precum se știe, în parte din Români macedoneni, numiți pe atunci în de obște „Greci“⁴⁾.

guvernului Transilvaniei, ca pe unul „care dispune nu numai de calitățile necesare, dar și de mijloacele suficiente pentru ca să poată participa la ședințele guvernului și fără salariu“ (Dr. A. Bunea, *Episcopul Inocențiu Klein*, Blaj 1900, p. 120.) De aceasta familie se ținea probabil și „călugărița Magdalina Vinețoaia“, moartă la Brașov în 1788 și „cocoana Sultana, fata Vinețenghii din București“, înmormântată tot acolo în anul 1774.

1) P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, partea III, pag. 67. — Din această familie era, probabil, și „inspectorul de vamă Duma“ din Sibiu (Mautinspector *von Duma*), amintit în doc. nr. 7 din anul 1734 al arhivei Mun. Brașov. De altfel numele Duma este un nume vechiu românesc pe care-l întâlnim și la demnitarul lui Ștefan Cel Mare.

2) Dr. Szentkláray, un istoric ungar al Banatului, scrie despre emigranții de atunci: „Între cei veniți erau în mare număr **Grecii așa numiți Țințari** (Românii macedoneni — n. aut.) și alte neamuri *de origine românească*“ (román eredeti népek). — v. Dragalina, III, p. 80.

3) Iorga, *Studii și Documente*, vol. XII, p. 32. — Vezi o scrisoare românească trimisă în anul 1725 de Nica Vasile din Brașov „nașului“ său Dima Dutcă la Sibiu, tot acolo, p. 29. Un *Ianache Duma*, „companist“ din Sibiu și fiul său „Iup. Duma cel tânăr“ sunt amintiți la 1744 (Iorga, *St. și Doc.* vol. XIII, p. 243.)

4) Din cauza stării sociale asuprite a Românilor ardeleni în secolul al 18-lea, nu numai Românii macedoneni și cei originari în Țara românească, dar chiar și Românii autohtoni, cari se îndeletniceau cu negoțul, năzuiau să între în companiile „grecești“ și să treacă de Greci. Istoricul sas brașovean Hermann scrie că în anul 1781 din cei 39 membri al Companiei grecești din Brașov „numai 15 erau membri de drept, iar ceilalți, în cea mai mare parte Români, s'au furișat pe nedrept în companie.“ (Das alte u. neue Kronstadt,

Familia se așează mai întâi la Sibiu și la Făgăraș, unde se încuscri cu cele mai de frunte familii românești ale aceluși ținut¹⁾, și numai mai târziu, pe la 1723, la Brașov, unde cumpără și casă și grădină în „ulița Furcoaiiei“ și în apropierea casei cumpărate în 1711 de însuși Constantin Vodă Brâncoveanul.²⁾ Pe „Nicola Făgărășanul“ nu-l mai găsim însă amintit decât în anul 1724, când pare a fi dispărut, probabil în decursul vre-unei călătorii îndepărtate, căci dela 1725 încolo nu întâlnim în registrele de dajdie ale Brașovului de cât pe soția sa „Nicula Făgărășanca“ (Nicula Fogaraschanin) și abia în anul 1754 și pe fiii ei „Zahariae u. Nikulle Fogaraschan.“³⁾

Aceștia doi din urmă sunt întemeietorii marelui case de comerț brașovene „Zaharia et Nicola Nicolau“, a cărei legături și afaceri se întindeau dela Constantinopol și până la Viena și Triest și a cărei importanță pentru Ardeal a fost recunoscută de însăși

v. II. p. 235). Așa de pildă doc. nr. 157 din anul 1762 al arhivei Brașovului ne vorbește despre „Românul transilvănean din familie antică brașoveană Petcul Șetraru, care s'a incorporat în compania Grecilor brașoveni“ (*quidam Vallachus Transylvanus Coronae ex stirpe antiqua vallachica Coronensi progenitus nomine Petkul Setrar se compania Graecorum coronensium incorporare fecerit.*) — Călătorul francez A. de Gérardo constata la Brașov încă și în prima jumătate a secolului trecut că „Grecii, cari formează un fel de aristocrație, sunt în parte de aceeași origine cu Români“. (Sur les hautes plaines de Transylvanie, Paris 1842.) „Chiar și până în ziua de astăzi — scrie protopopul Baiulescu la 1898 (op. cit. p. 8) — *negustorul român se numește de cătră Nemți Grieche, iar de cătră Unguri görög*“.

¹⁾ Intre familiile înrudite cu frații Dutcă-Nicolau erau și familiile boerești: Făgărășanu (Fogarași), Vinețianu, Arpași, Betleni, Dridiffi etc. — „Jupânul Enache I. Arpași“, nobil și neguțător era la 1775 „districtualiş așesor“ al Țării Făgărășului. (Iorga, St. și doc. vol. XII, p. 91). Intre moștenitorii dela 1799 ai lui Dumitru Dutcă figurează și nepoții săi Antoniu Arpași și căpităneasa sau „hotnoghița“ Zamfira Betleni. (Ibidem p. 129).

²⁾ Iorga, *Brașovul și Românii*, București 1905, p. 234—39.

³⁾ În cartea „funduară“ a Brașovului din anul 1764 „văduva Zamfira Făgărășanu“ (Zaphira Fogaraschoje vidua) este trecută ca proprietară pe jumătate a casei din „Ulitze Furkoje“, iar pe cealaltă jumătate fiul ei „Niculla Nicolai“. Zamfira Făgărășanu sau „jupâneasa Zamfira Dutculeasa“, precum o numesc registrele bisericești Sf. Nicolae, a murit la 19 Martie 1769 și a fost îngropată în interiorul bisericești. „Lângă groapa Dutculesii“ se înmormânta la 1771 „copilul Constantin al lui Nicolae Brâncoveanul“.

ocârmuirea împărătească. Căci în anul 1761 guvernul din Viena mijlocește, prin ambasadorul său din Constantinopol, baronul de Penkhlern, din partea Sultanului Mustafa III, chiar și un ferman, pentru ușurarea transitului mărfurilor acestei case brașovene prin țările românești. „In anul Hegirei 1174 (dela nașterea lui Hristos 1761 — n. aut.) — spune un ferman din anul 1763 — s'a dat în conformitate cu condițiile tratatului de pace (dintre Turcia și Imperiul romano-german — n. aut.) un asemenea prea înalt ferman împărătesc și supușilor Maj. Sale Imperiale Romane din Ardeal: Nicolae Dumitrașcu, *Zaharia Nicolau* și Dumitru etc.“¹⁾

Intr'o scrisoare din Martie 1763, adresată din „Țarigrad“ obștei bisericești a Sf. Nicolae, de brașoveanul Ilie Birt, fost căpitan de Husari în războaiele contra Turcilor, aflăm și câteva amănunte privitoare la felul cum a fost prezentat fermanul dat „jupânului Neculae“ din Brașov voevodului Țării Românești. Birt scrie între altele: „Simion Biancu (dragomanul — n. aut.) au mers înaintea lui Vodă cu Neculae cu fermanu și i l-au dat Biancu lui Vodă în mână și vodă l-au sărutat și au zis, că-l va ținea în seamă, și iar l-au dat vodă Biancului în mână, Biancu l-au dat în mâna lui Neculae și Neculae l-au băgat în sân și spune Biancu, că au întrebat Vodă pe Neculae are vii, are oi și orice va avia, i-au făgăduit vodă înaintea Biancului să nu plătească nici vamă nici nimic.“²⁾

¹⁾ „So haben wir in dem Register der vorhin ergangenen Fermanen, so in unserem erhabenen Divan aufbehalten wird, nachzusehen befohlen. Gleichwie sich nun daselbst vorgefunden, dasz den Kays. Friedensbedingtnüssen gemäsz schon im Jahr (der Hegirae) 1173 im Anfang des Monats Zilhugge dreyen *Kufleüthen*, und *Röm.-Kays. Unterthanen aus Siebenbürgen mit Nahmen Nicolay Dimitraschkol* (in Hurmuzachi greșit: *Dimiter Archkol* — n. aut.) *Zacharia Nicolaus u. Dimitrio auf besagte Arth ein Allerhöchster Ferman ertheilt worden seye etc.*“ (Doc. Hurmuzachi, vol. VII. p. 28—30.) — Nicolae Dumitrașcul era fruntașul neguțător brașovean pe care „tabela“ Magistratului dela 1769 îl arată ca venit la Brașov „din Valahia“ în anul 1747. În acest an apare pentru întâiașdată și în registrele de dajdie ale Brașovului. Al treilea este probabil *Dumitru Dutcă* (Făgărășanul) care a trăit mai mult la Sibiu.

²⁾ Dr. *Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șcheii Brașovului*, Brașov 1901, vol. I. p. 244. — În arhiva bis. Sf. Nicolae se păstrează și copia unei scrisori grecești din 15 Ianuarie 1762 a „Biancului dragomanului“ către „Chir Nicolae“ pentru plata fermanului.

Despre legăturile fraților Nicolau din Brașov cu marile centre comerciale Constantinopol, Viena și Trieste, ne vorbește și tabloul statistic amintit dela 1769. „Ei au, ne spune acest tablou, și boltă în Cetatea Brașovului (Coronae), plină cu mărfuri aduse din Viena și din Triest, iar din Țara Turcească ei importează mai cu seamă ceară și bumbac“. În această boltă ei aveau și 2 calfe (tyrones) și 2 ucenici (sodales.) De fapt în inventarul făcut la moartea lui Zaharia Nicolau, în anul 1795, găsim între creditorii săi și următoarele importante firme streine: Franz Nadorff din Viena (cu 5624.96 fl.) Nicolae Zuckala (Constantinopol?) cu 3052.62 fl. și Facchini & Transchenski (Triest?) cu o sumă mai mică.¹⁾

Frații Zaharia și Nicola Nicolau, cari au lucrat mai târziu despărțiți, n'au fost numai oameni de un mare spirit întreprinzător, ci și adevărați patroni și ocrotitori ai instituțiilor bisericești și școlare ale Românilor brașoveni. Oameni cu frumoasă situație materială, agonisită în mare parte prin munca și hărnicia lor proprie, ei țineau casă mare și deschisă, în care preotul și cărturarul român ardelean era tot atât de bine primit ca și boierul pribegit la Brașov, sau altă față bisericească mai aleasă ca și acel prim vlădică ortodox al Ardealului dela unire încoace, Ghedeon Nichitici, care cunună la 18 Mai 1788, în biserica Sf. Nicolae, pe fiica lui Zaharia Nicolau, *Ecaterina*, cu fruntașul Român din Țară Hagi Dimitrie Bobescu.²⁾ Prieteni intimi ai casei lor au fost și învățatul scriitor bisericesc și cronicar brașovean Radu Duma, finul și probabil și nepotul lui Zaharia Nicolau³⁾, precum și în-

¹⁾ Arh. Mun. Brașov, IV. F. 12.

²⁾ Familia Bobescu a trăit la București, căci în „Catagrafia oficială de toți boerii Țării Românești“ din 1829, găsim și pe „serdarul Constantin Bobescu fiul lui Hagi Bobescu“, locuitor în București având: „1 casă, 2 moșii și 2 vii“ (v. articolul d-lui I. C. Filitti în *Revista Arhivelor*, An. 1928—9, nr. 5, p. 301.)

³⁾ Nu putem ști dacă familia cronicarului Duma, care a dat și ea mai mulți oameni de seamă Brașovului, a avut aceeași origine cu familia Duma-Dutcă-Nicolau, Legătură de rudenie a existat în orice caz, pentru că toți cei 4 fii ai „namesnicului“ Dimitrie Duma († 1775): *Dumitru, Radu, Nicolae* și *Gheorghe* au fost cununați de Zaharia Nicolau (v. registrele bis. Sf. Nicolae.) O veche cronică brașoveană scrie despre Radu Duma între altele: „Căsătorindu-se a doua oară nu s'a mai putut face popă și a rămas dascăl și cântăreț la această biserică. *Multe cărți le-au scris și le-au tălmăcit latinește, grecește și sârbește*, socotind fiește cine din cei cu pricepere că mare dar are dela Dumnezeu“. (Vezi revista „Noua Bibliotecă Română“, Brașov 1883).

vătaful „director al școalelor naționale neunite“ ale Ardealului, Dimitrie Eustatievici¹⁾), absolvent al academiei teologice din Chiev, autor al mai multor scrieri bisericești și a primei gramatici românești cunoscute până astăzi. O dovadă al rolului însemnat al fraților Nicolau în viața publică a Românilor brașoveni o găsim chiar și în scrisoarea acestui Eustatievici, din 24 Mai 1789, trimisă unui episcop al bisericii Sf. Nicolae, în care-l provoacă „să cheme în fața părintelui protopopului, a juraților, a *jupânului Zaharii și Neculiții Nicolau* și a *jupânului Starosti* și a cinstiților jurați (epitropii bisericii), pă aceia carii au făgăduit a da ajutorul cel sfânt pă seama procopsitoarei învățăturii poruncilor etc.“²⁾ Dar ei aveau trecere și în fața deținătorilor de atunci ai puterii politice, administrative și judecătorești a Țării Bârsei. Zaharia Nicolau se găsea în relații amicale și cu patricianul și senatorul sas Georg Ferdinand von Drauth, cu care călătorește în Iunie 1761 la Viena.³⁾

Frații Nicolau și-au câștigat însă merite și prin viața lor frumoasă familiară și creșterea exemplară dată numărșilor lor descendenți, deveniți tot atâția harnici sprijinitori ai culturii și progresului neamului românesc din Ardeal.

Dintre fiii lui Zaharia Nicolau, născuți din căsătoria sa cu Ecaterina, fiica gocimanului Radul Pricop⁴⁾), n'au rămas în viață de cât trei: Nicolae, Zaharia și Gheorghe. Nicolae Nicolau este cunoscut în istoria comerțului brașovean sub numele de *Nicolae Zahariu* sau *Zaharia*, precum se scria, spre a se deosebi de vărul său cu același nume, Nicolae fiul lui Nicola Nicolau.⁵⁾ El a fost

¹⁾ Fiul fruntașului protopop și luptător pentru independența Românilor brașoveni, *Eustatie Grid*, dintr'o familie de origine făgărășeană.

²⁾ Andrei Bârseanu, *Istoria școalelor centrale române din Brașov*, Brașov, 1902, Anexe, p. 19.

³⁾ Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó, Brașov, 1915, vol. VI, p. 155. — Ei au plecat în ziua de 25 Iunie 1761 la ceasurile 2¹/₂ după prânz. Drauth însemnează că drumul până la Viena l'a costat 30 fl. ungurești.

⁴⁾ Soră cu Hagi Radul Pricop și cu „Hagica Stana“, prima soție a fruntașului staroste de neguțători Hagi Gavrilă Hriste. V. studiul nostru: *Un inventar românesc de haine și scule etc. din 1778 în Anuarul IV al „Institutului de istorie națională“ al Universității Cluj, București 1929.*

⁵⁾ Vezi un extras din catastiful românesc al lui Nic. Zahariu din anii 1809—14, în Iorga, *Brașovul și România*, pp. 21—27.

căsătorit cu Paraschiva Șandru Hagi Șandru din frunțașă familie brașoveană, ctitoră a două biserici românești din Țara Bârsei. Dintre fiicele lui Zaharia Nicolau, cea mai mare, *Maria*, a fost căsătorită cu Hagi Nicola Leca-Răuț, șeful unei însemnate case de negoț brașovene. Singurul ei fiu, Zaharia, trecu în Rusia, și deveni ofițer al armatei țarului Alexandru I. Pavlovici. În anul 1825 el era maior și comandant de garnizoană în orașul Cherson.¹⁾ A doua fiică, *Zamfira*, fu măritată la 1788 cu Ioan Ioanovici, fratele învățatului arhimandrit al mănăstirii Bezdinului și prim episcop românesc al Aradului Nestor Ioanovici (Făgărășanul).

Mult mai mult sau distins însă în viața culturală și bisericască a Românilor brașoveni fii lui Nicola sau Nicolaița Nicolau, cum i-se zicea în familie: *Dumitru, Nicolae, Simeon, Zaharia și Gheorghe*, născuți din căsătoria acestuia cu *Paraschiva*, fiica lui Hagi Dumitru Ciurcul (cel bătrân), din frunțașă familie românească cu acest nume așezată la începutul veacului al 18-lea la Brașov.²⁾

Fiii lui N. Nicolau au continuat la început afacerile tatălui lor sub firma „Fii lui Nicola Nicolau“ (Nicola Nicolaus' Söhne). În anul 1814 întâlnim încă pe frații Dimitrie, Simeon, Zaharia și Gheorghe Nicolau iscăbind împreună o cerere, pentru ca să li se dea voie să treacă prin pasul Timișului „12 care cu vin în valoare de mai multe mii florini“, oprite de Carantina de acolo din cauza epidemiei de atunci.³⁾

Fii lui Nicola Nicolau⁴⁾ au fost decenii dearândul conducătorii vrednici ai Românilor brașoveni, și episcopii conștiincioși ai

¹⁾ Vezi două scrisori ale sale originale în chestia moștenirii în Arh. Mun. Brașov, IV. F. 54.

²⁾ Pe Dumitru Ciurcul îl găsim la 1727 între brașovenii proprietari de vii în Țară, „la Cernătești“. (Iorga, op. cit. p. 415.) Cealaltă fiică a sa, Maria era soția frunțașului brașovean Simeon Hârs, al cărui frate, Micul Hârs, era căsătorit cu Despa Lupoianul, „văduva lui Șerban Cantacuzino“ (*Serbani Cantacuzeni relicta vidua.*) — Vezi Doc. Hurmuzachi XV, p. 1748 și N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I. p. 444. În anii 1782—85 Nicola Nicolau se îngrijește singur de cultivarea viei „soacrei sale“ Ilinca. (Arh. Braș., nr. 2531/1785).

³⁾ Arh. Br. nr. 63/1814.

⁴⁾ Nicola Nicolau n'a avut decât o fiică *Anastasia*, măritată în anul 1772 cu Pană Cernovodeanu, fratele „arhon șerdarului“ Constantin Cernovodeanu.

vechei, marei și bogatei lor biserici. Frumoasa și înțeleaptă scriitoare din anul 1827 a episcopului sau „reprezentășului“ *Dumitru Nicolau*, pe care o publicăm mai la vale, este o dovadă nu numai a dragostei sale pentru biserica strămoșească, ci și a zelului său patriotic și național. Dumitru N. Nicolau a fost căsătorit cu Anastasia I. Boghici, sora cunoscuților filantropi brașoveni și sprijinitori ai literaturii naționale, frații Constantin și Ioan Boghici, iar fii săi au fost fruntașii brașoveni *Ion și Nicolae (Nicolîța) Dimitropolu*, nume pe care și-l însușiră pentru a se putea deosebi de număroșii Nicolai de atunci. Ion este străbunul regretatului avocat și fruntaș Vasile M. Dimitropol, fost prefect, senator și deputat la Târgoviște și București și al d-lui Locot.-Colonel Ștefan Dimitropol dela Reg. de Escortă Regală, actualul șef al acestui ram al familiei. Nicolae Dimitropolu a fost mult timp comisionar și „speditor“ de mărfuri la vama Timișului în tovărășie cu Dimitrie Cepescu. Neavând copii el a înființat, prin testamentul său din anul 1869, „Fundațiunea Nicolaiiană“ sub epitropia rudeniei sale Iacob Mureșianu și a nepotului său Constantin Nicolau¹⁾.

Al doilea fiu al lui Nicola Nicolau este cunoscutul și învățatul scriitor brașovean Nicola Nicolau (cel tânăr)²⁾, autor al mai multor calendare și cărți românești, „tălmăcite“ în cea mai mare parte după autori străini și apărute la Buda, pe timpul revizoratului lui Petru Maior la „crăiasca tipografie“ a Universității de acolo. Prima lucrare mai importantă publicată de dânsul în două tomuri, în anii 1814—15 a fost: **„Gheografia sau scrierea pământului, întocmită după orânduiala cea mai noao, așezată pentru 4 părți ale pământului, adică: Europa, Asia, Africa, America, cu tot cuprinsul lor.“**

Nicola Nicolau tipărește această carte considerând, că „Numai noi Români, carii ne tragem dela cel mai slăvit neam, al Romanilor, până la aceste vremi de o știință așa scumpă și neprețuită tocma eram lipsiți“, și cu nădejdea de a putea tipări „și alte vrednice cărți spre literatura limbii românești și spre un de mijloc folos acestui Națion“.

¹⁾ Vezi testamentul și alte acte ale lui Niculița Dimitropolu în arhiva autorului.

²⁾ Născut în Mai 1762. Nicola Nicolau a fost botezat de Dimitrie Vinețianul.

Frumoasa dedicație pe care o reproducem întreagă în Anexe, este luată din fruntea traducerei vestitei cărți de atunci „Plutarh Nou“, tipărită în anul 1819 la Buda și împodobită și cu frumoase stampe, sub titlul următor: **„Plutarh Nou, sau pe scurt scrierea vieților celor mai vestiți barbați și muieri a toate neamurilor, din cele mai vechi vremi până în vremile noastre. În limba franțuzească de Petru Blanchard dată afară; iar acum pe întâi pentru Nația Românească pre Românie tâlmăcită, și dată la lumină,“**

Ceeace îi va fi stimulat gustul pentru astfel de ocupațiuni literare, vor fi fost de bună seamă și călătoriile sale întreprinse prin Europa, cu mult înaintea lui Constantin Golescu. Este însă de regretat, că nu ne-a lăsat nici o însemnare a acestor călătorii.¹⁾ De altfel pentru membri familiei Nicolaeștilor asemenea călătorii nu erau o noutate.

Mai puțin fericit a fost însă Nicola Nicolau în întreprinderile sale comerciale. Dintr'o scrisoare din anul 1818 se vede că el ayu o mare pierdere materială, o adevărată „nenorocire, care prin altul i-s'au pricinuit.“ Din scrisoare mai reiese că el a fost scăpat de un dezastru total prin ajutorul unor prietini „benefactori“, căroro încearcă să le ușureze nobila sarcină făcând un împrumut „pe amanet.“ Era de altfel în primii ani de după reacțiunea absolutistă din Europa dela 1815, ani cari au fost „vremi de primejdie pentru cei mai mulți.“²⁾

Scăpătat aproape cu totul vrednicul Mecena al literaturii românești să vede nevoit a primi în anul 1828 catedra de „profesor a școlai a 2-a“³⁾ a bisericii Sf. Nicolae, în care se obligă prin contract „să învețe copii după sistemul cel nou în limba românească, grecească și nemțească și a scrie cu slove latinești după instrucția ce i-se va da.“⁴⁾ În 11 Octomvrie 1830 el părăsește însă școala „punând slujba sa de bună voe jos“ și ridicându-și „toată angaria“ (salarul) său până la acea data. El lăasă în loc pe fiul său Nicolae Nicolau.

¹⁾ Și tradiția familiei îl cunoștea ca un „om umblat prin lume.“ (A. Bârseanu, op. cit. p. 17.)

²⁾ Inedit în arh. bisericii Sf. Nicolae.

³⁾ Vezi scrisoarea lui din 5 Mai 1829 în arh. bis. Sf. Nicolae.

⁴⁾ A. Bârseanu, op. cit. Anexe p. 52,

Nicola Nicolau a fost căsătorit cu *Ecaterina*, fiica Macedoneanului Ioan (Enea) Hristu, „arhon birăul“ Companiei grecești din Brașov. El n'a avut, după cât știm, decât 2 copii : *Nicolae* și *Irina*. Cel dintâi a continuat îndeletnicirile familiei, iar Irina a devenit soția învățatului profesor și avocat brașovean Eustatie Pop.

Al treilea fiu al lui Nicola Nicolau — tatăl, *Simeon* (1765—1827), căsătorit cu *Ecaterina* fiica lui Petru Alexandru (Hagi Șandru)¹⁾ a fost tatăl distinsului fruntaș și filantrop român brașovean *Dimitrie S. Nicolau*, al cărui nume îl întâlnim în fruntea tuturor întreprinderilor naționale ale Românilor brașoveni dela mijlocul veacului trecut, și care a sprijinit pe lângă toate acestea, la învățătură o mulțime de tineri săraci români. Dimitrie Nicolau, care a fost și unul dintre primii consilieri comunali români ai Brașovului, a apărut cu energie pe Români, nu numai în anii turburi 1848—49, dar și mai târziu, în așa numita epocă constituțională, când a luptat și pentru păstrarea autonomiei Ardealului. „Susținut și de senatorul sas Schmidt — scrie „Gazeta Transilv.“ nr. 10 din 1862 — Dimitrie S. Nicolau combătu cu toată energia în adunarea consiliului comunal pe unioniștii din partida lui Gött, încât trebui să se amâne desbaterea pe altă dată, când unioniștii să-și dea în scris temeiurile pentru care apără uniunea, după ce se știe că și Sașii și Români protestară la 1848 și 1849 cu arma'n mână împotriva unirii Ardealului cu Ungaria, nulificând valoarea legii unioniste (votate de Unguri în dieta dela Cluj din 1848).“

Dimitrie S. Nicolau s'a ocupat mai cu seamă cu cultivarea moșiei sale dela Stupini și a altor moșii luate în arendă sau primite zălog pentru împrumuturi însemnate date magnaților ungurești. El a fost și unul dintre primii petroliști români și întemeietorul, împreună cu fiul său *Constantin*, al primei rafinării de petrol din Ardeal. Soția sa *Maria*, născută I. Cepescul este cunoscuta întemeietoare și prezidentă a Reuniunii Femeilor Române, cea mai veche asociație de femei române din cuprinsul României

⁵⁾ Petr̃ Alexandru, fruntașul epitrop al bisericei Sf. Nicolae, amintit de multe ori în Documentele Stinghe, a fost frate cu Șandru Hagi Șandru și cu „Neața“, văduva lui Stan Stama, nepotul marelui binefăcător al bisericei Enache Stama. (Doc. din 1786 în dosarul „Gavril Hriste“ ; arh. mun. Brașov.)

de astăzi. Fiica sa *Sevastia*, soția pedagogului, publicistului și luptătorului național Iacob Mureșianu (1812—1887), membru onorar al Academiei Române, a fost una dintre puținele Românce din Ardeal decorate de Domnitorul României cu crucea „Elisabeta“, pentru meritele câștigate în decursul războiului independenței.¹⁾

Dela al 4-lea fiu al lui Nicola Nicolau, *Zaharia*, descinde ramura ploieșteană și bucureșteană a acestei familii care înflorește și astăzi, având ca șef pe distinsul medic și profesor universitar Dr. Ștefan Nicolau. Fiica lui Zaharia N. Nicolau, *Maria* a fost căsătorită în 1818 cu renumitul Doctor Vasile Pop (1789—1843), fost director al seminarului dela Socola al mitropolitului Moldovei Veniamin.

Între vechii cărturari români ai Brașovului trebuie să numărăm și pe cel mai tânăr fiu al lui Nicola Nicolau, *Gheorghe*. (1770—1851) pentru că el este autorul traducerei din grecește în românește a „Acatistului Sf. Cruci“, tipărit în anul 1802 la Sibiu.²⁾ Căsătorit cu *Maria*, fiica episcopului bis. Sf. Nicolae și neguțătorului Radu Leca³⁾, el a avut doi fii pe *Dumitrache* și *Gheorghe*, bine cunoscuți în istoria industrială a Brașovului⁴⁾, dintre cari însă numai primul a lăsat descendenți. Gheorghe N. Nicolau a fost tatăl *Ecaterinei Gh. Marinovici* din Reghinul-săsesc al *Zoiței Florea Gh. Iuga de Bacia* și al *Anastasiei*, soția distinsului președinte al Eforiei școalelor românești din Brașov Damian S. Datcu și președintă a Reuniunii Femeilor Române.

O descendentă a acestei familii a fost și cunoscuta filantroapă brașoveană și președintă a Reuniunii Femeilor, *Elena*, Gh. Gh. Ioan, fiica lui Dimitrie S. Nicolau, iar cea mai vrednică reprezentantă a ei este astăzi d-na *Ecaterina A. Bârseanu*, văduva distinsului academician român, fiica lui Constantin D. S. Nicolau.

¹⁾ Vezi brevetul original al „Ministerului Afacerilor Streine“ dat în urma înaltului decret din 28 Dec. 1878, în colecțiunea autorului.

²⁾ I. Bianu, *Bibliografia românească veche* tom. II. p. 432.

³⁾ Nepotul acestuia, Dumitrache Leca, a fost tatăl cunoscutului pictor și paharnic *Constantin Leca*, căsătorit cu Victoria C. Oteteleşanu din Craiova. Asupra originii acestei fruntașe familii brașovene, vezi Octav-George Lecca, *Familiiile boerești române*, București 1899. pp. 310—16.

⁴⁾ Dr. N. G. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, Brașov 1928, p. 54.

O mulțime de fapte frumoase sunt legate de numele familiei brașovene a Nicolaștilor, cu a căror scurtă istorisire, credem, a nu ne fi împlinit decât datoria față de memoria lor cinstită și față de pildele de muncă și abnegațiune ce trebuie să le dăm generațiunilor menite să pregătească belșugul și fericirea României viitoare.

A N E X E

I.

Dedicația cărții „Plutarh Nou”, scrisă de Nicola Nicolau la 1819 și închinată „Preasfințitului și de Dumnezeu alesului Chirio, Chirio, Gherasim, Episcopului a Sfintei Episcopii a Romanului”, (După originalul tipărit la Buda în 1819).

Preasfințite și de Dumnezeu ales Episcop!

Această carte, numită PLUTARH NOU, ce cuprinde în sinul său pe scurt istoria a multor bărbați cu Duh mare, carii adânc având întru inima sa înrădăcinată acea dreaptă, și întru soțietatea omenească tocma de lipsă Maximă, cum că omul nu atâta șie, precum Patriei este născut; cu toate puterile sale sau nevoit a lucra spre folosul patriei; și noao pildă arătată ne lăsară, ca cu fierbinte dragoste, după măsura puterii noastre, să pășim a folosi patriei. Această carte, zisei, carea întâiu sau typărit în Paris la Anul Domnului 1803, și după aceia de toate Natioanele cele deșteptate fu socotită și pre osebitele ale lor limbi întoarsă, *ca nu singură limba Românească, carea e una din cele vechi ale Europei limbi, ca ceia ce fu în gura preastrălucitului popor al Romanilor celor vechi, acărora strănepoși sânt Românii, să fie lipsită de acest vistiariu prețuit, și eu, după pilda altor neamuri, mam străduit a o preface în limba românească: carea tinerețele le va hrăni, bătrânețele va desfăta, lucrurile cele norocite va infrumșea, și scumpe roduri va aduce.*

Că, măcarcă pământul din fire are bunătatea, și Rodirea sa, totuși, lucrândușă mai mult, și mai bun rod aduce. Așa și neamul Românesc întru nimica nu este mai de jos cu talanturile cele firești, decât alte neamuri, care mai de multe veacuri se deprind, și sânt luminate întru învățături, și întru științe. Inșă, ca acele talanturi mari, care împreună cu sângele au rămas dela Romanii cei de demultu întru neamul Românesc, să poată cele bine cuviințate Roduri ale aduce, și a să înmulți, de multă cetanie de cărți spre acela sfârșit întocmite este de lipsă.

Intră acele cărți spre procopsirea oamenilor făcute, după părerea tuturor neamurilor celor întru știință lumnate numărându-se acest *Plutarh Nou*, cu acea nădejde lam dat la typariu, că și Românii bucuroși îl vor ceti în limba neamului său: ca nu tot cu gură streină, ci și cu gura sa să vorbească.

Drept că această carte cu materia sa, singură pre sine se laudă, și pre cetitoriu a pași mai încolo întru cetire il ațiță. Totuș de lipsă era unui bărbat ales să o închinu, ca văzând cetitorii al aceluiaș bărbat preavestit nume în fruntea cărței strălucind, noao putere cărței să i să dea, și loruși mai mare îndemnu spre socotire să li se adaoge.

Intru acest cuget fiind eu, numi fu mare osteneală pre acel bărbat ales, cui să închinu această carte aleasă, al afla. Că, precum untul de lemn nu poate din firea sa să stea supt firea apei, așa și faptele *Preasfinției tale* cele bune, care sânt cu mărimea, adânci, cu numărul neajunse, mai strimte era hotarele Moldovei, de cât să nu ajungă și pre la noi, și în toate țările împărăției Austriei să nu se auză glasul lor.

Că Preasfințiată dintru începutul Arhieriei, prin carea Duhul Sfânt teau pus socotitoriu în EPARHIA ROMANULUI, cu toată vârtutea teau nevoit nu numai a paște oile cele cuvântătoare ca un ARHIPĂSTORIU adevărat cu învățatura cea sănătoasă, și pravoslavnică, și cu pilda faptelor celor sfinte pre calea spăseniei ale povățui; ci și cele cesă ating de trup cu largă, și mult îndurătoare mână tuturor lipsișilor dăruiești: pre cei flămânzi hrănești, pre cei goli îmbraci, pre cei ce sânt în ori ce fel de necaz, părintește îi sfătuești, dulce îi mângăi, puternic îi ajuți, îi sprijinești, îi aperi, toți supt umbra Aripilor Preasfinției Tale să scutesc. Pe Preoți spre cuviința vestmântului, și a purtării cei bune îi îndreptezi, ca să fie adevărată lumină lumiei, și soare pământului. Tot neamul Românesc, spre a căruia fericire cu învăpăiată dragoste te porți, în tot chipu, ca săl aduci la luminare întru învățatură, și întru buna purtare, te sârguești.

Ci, Duhul Preasfinției Tale cel cuvios numă suferi a pomeni faptele Preasfinției Tale cele bune, și Eroicești. Deunde singură cererea mea cea umilă Preasfinției Tale o arăt, ca să te milostivești această carte, ce este pargă ostenelelor mele, Preasfinției Tale cu fiiască îndrăzneală închinată, părintește a o primi și pre mine întră cei ai Preasfinției Tale părtiniți a mă număra. Carele îmi țin norocire a mă numi A Preasfinției Tale.

Preaumilită Slugă

Nicolae Nicolau

Român din Transilvania.

Brașov, 1819.

II.

**Câteva documente inedite relative la istoria familiei
Nicolau din Braşov**

1.

Fragment din fermanul dat de Sultanul Mustafa III „în zilele după urmă ale lui Muharem anul lui Hegire 1177“ (6 August 1763) Voevozilor Moldovei și Munteniei drept întregire a dispozițiilor luate în fermanul dat în anul 1761 „supușilor Majestății Sale împărătești romane din Ardeal Nicolae Dumitrașcu și Zaharia Nicolau“. (Traducere românească din acel timp în arhiva Bis. Sf. Nicolae din Braşov).

„...Mai înainte de toate voi Voevozilor ai țării Moldovei și țării Rumânești, vi să poruncește ca când vor veni *numiții neguțatori din Ardeal și de la Braşov*, și de vor fi plătit în loc vama, și de vor avea să arate teșchirele lor, să nu îndrăznească Niminea a cere vama a doua care iaste improptiva Tractaturilor împărătești, nici teșchirele lor carele au ei să nu îndrăznească Niminea ale luoa dela ei cu sila, nici să cuteze niminea pentru mărfurile care vor cumpăra ei la Moldova și la țara rumânească ce vor vrea să ducă la țara lor. Nici dela mărfurile ce vor vrea să ducă dela țara nemțească la moldova și la țara rumânească să cee vama mai mult decât trei la sută.... Așiderea nici voi Voevozii, nici Boerii voștri să nu îndrăznească a loa marfa neguțătorească fără de voia lor în datorie și cu prețul mai jos de cât stă marfa. Și iar poruncim *Neguțătorii Brașoveni* să fie slobozi a lua chirigii care vor pofți ei pentru încărcatul și dusul mărfii lor; Și în acest fel de chip să se fie fiește carele după tractatul împărătesc (tratatul încheiat cu Curtea din Viena — n. aut.) Și să nu facă nimenea împotriva legăturilor împărătești la neguțători vro nevoe sau pagubă. Precum datoria voastră iaste la aceea toată ajutorința să dați așa iar trebue luoa în seamă ca să se stângă toate lucrurile, ce sânt împotriva păcii împărătești. Iar aceia ce nu vor urma poruncii noastre, numele unora ca acelora cu toate faptele lor, să il arătați la Strălucita Poarta Noastră, etc. etc.“

2.

Extras din inventarul averii mișcătoare a lui Zaharia Nicolau (1721—1795), făcut de „oficiul de împărțeală“ (divizoratul) Magistratului Braşov, după moartea sa întâmplată la 20 Oct. 1795. (Arh. Mun. Braşov.)

a) *Biblioteca:*

Cărți în valoare de fl. 50.—

b) *Scule:*

10 Șire mărgăritare (perle) mari, fl. 292.—; o pereche cercei cu mărgăritare și diamante, fl. 260.—; o pereche cercei cu 8 mărgăritare și cu diamante, fl. 120 un brâu femeiesc de argint, fl. 60.—; 6 șire mărgăritare mici, 54.—; o cruce cu diamante, 54.—; un inel de aur cu safir și 2 diamante, fl. 54.—; un inel de aur cu smaragd și 2 diamante, fl. 8.40; un inel de aur cu rubine, fl. 4.80.

c) *Argintărie:*

Tavă de argint, fl. 40.92; o cană de ceai de argint, fl. 35.64; farfurie de argint aurită, fl. 13.60; zaharniță de argint aurită, fl. 13; o cutie de argint fl. 6.90; păhărele de argint aurite, fl. 19.80; 4 farfurioare rotunde de argint cu piciorușe, fl. 23.20; zaharniță mare de argint, fl. 18.50; „sarfuri“ de argint, fl. 2.40; 3 linguri mari de argint, fl. 26.40; 52 linguri de argint, fl. 195.07; 7 linguri de argint folosite, fl. 14.40; 20 perechi cuțite de argint, fl. 60.66; un baston de trestie cu vârf aurit fl. 3.60 etc. . .

d) *Sticlă, porțelanuri, aramă și mobilă:*

3 oglinzi, fl. 74.—; 3 icoane, fl. 12.—; un ciasornic mare de casă, fl. 12; sfeșnice de sticlă, fl. 6.—; 24 pahare de beut, fl. 3.44; 6 solnițe de sticlă, fl. 1.08; pahare „de Tokaj“, fl. 1.80; 15 păhărele, fl. 1.24; 11 pahare de rozol, fl. 1.10; pahare de cristal și pahare cu capac, fl. 7.84; 14 pahare cu toartă, fl. 1.40; o mulțime de sticle etc.... 27 de cești de cafea, apoi o întreagă veselă de cositor; sfeșnice ibrice și lighene de cositor și aramă; vase și farfurioare de porțelan; o masă mare, fl. 7.—; alte mese, (una cu marmoră), fl. 16.20; 14 scaune „verzi“ de masă, fl. 42.—; 12 scaune de vară, fl. 35.40; un „parsechiu“ (bufet), fl. 13.—; 4 canapele, fl. 62.—; dulap cu saltare, fl. 15.—; alte dulapuri, fl. 18.10; dulapuri în bucătărie și cămară, fl. 9.60;... urmează paturile și așternutul... apoi covoare, fl. 30.—; 3 covoare vechi, fl. 3; alte două covoare, fl. 33.—; cuvertură de atlas, fl. 10; cuvertură „venețiană“, fl. 10.—; șal turcesc, fl. 8.—; alte trei șaluri turcești, pânzături, șervete, presă pentru șervete, încălzitor de paturi, 2 „lachei“ și alte dichisuri de casă.

e) *Haine și alte obiecte:*

O blană femeiască cu ceaprazuri de argint, fl. 48.— o blană de femeie de catifea, fl. 40.—; o haină din stofă de Paris, fl. 18.—; o rochie de atlas, fl. 25.—; „laibăr“ femeesc, fl. 6.—; o manta bărbătească arămie cu 18 nasturi de argint, fl. 33.—; o manta cenușie, fl. 15.—; alte haine bărbătești, fl. 47; o umbrelă de ploaie de mătase, fl. 2.40; 2 șele cu frăuri fl. 4.50; o caretă (calească) acoperită fl. 49.—; 1 carabină, fl. 4.80; o pereche de pistoale, fl. 5.40; o sabie ferecată cu aramă, fl. 3.60 etc. etc.

3.

Banul Grigore Brâncoveanu, locuitor în Brașov, vinde vecinului său Gheorghe N. Nicolau 2 cai. O scrisoare necunoscută a ultimului

descendent al lui Constantin Vodă Brâncoveanul adresată în vara anului 1802 dela Băile Covasna, Agenției imp, și reg, austriace din București, în pricina procesului său cu un Sas din Brașov, ivit în legătură cu această vânzare. (După o copie nemțească a originalului grecesc, probabil pierdut, din arhiva Municipiului Brașov):

Având de vânzare doi cai de trăsură, a venit mai întâi la mine d-l Gheorghe Nicolau și a voit să-i cumpere. Inainte de a cădea la învoială cu dânsul a venit la mine un oarecare Schmidt, trimis de d-l Myss, ca să cumpere caii. Eu i-am cerut acestuia 100 de galbeni împărătești. Deci tocmindu-ne ne-am învoit cu prețul de 60 galbeni, care sumă numitul se și învoi să mi-o plătească, el îmi ceru însă caii, ca să-i ducă să-i arate și d-lui Myss, acasă la dânsul, spunându-mi că îmi va aduce deseară banii negreșit. Seara a și venit la mine Schmidt, aducându-mi 300 florini nemțești. Eu i-am spus îndată că tocmeala noastră a fost de 60 de galbeni, și că nu mă pot învoi altfel. Schmidt începu să-mi spună că nu voi putea dobândi, nici de cum alt preț și-și dădu multă osteneală, ca să mă învoiesc și așa. Eu i-am răspuns însă scurt, că dacă n'a adus cei 60 de galbeni, atunci să aducă cel puțin 340 fiorini nemțești. El însă nu se învoi nici așa, ci într'un ton obraznic îmi răspunse ca să trimit după cai. Primind eu acest răspuns aspru și necuviincios am poruncit vizitiului meu, ca să aducă de grabă caii dela D-l Myss. *Intr'aceea eu am trimis vorbă d-lui Gheorghe Nicolau, că sunt dispus a-i vinde caii cu prețul învoelit noastre de mai 'nainte. D-sa mi-a și trimis în grabă suma cerută, și după ce s'au adus caii dela d-l Myss, am dat ordin să fie duși în grajdul d-lui Gh. Nicolau.* Că lucrurile așa s'au întâmplat, iar nu altfel, adeverez punând și pecetea mea.

Coasna, în 30 Iunie 1802.

(ss) **Gregorius Brankowan**

4.

O scrisoare a lui Dumitru N. Nicolau (1760—1830), membru al „reprezentanței“ sau epitropiei bisericei Sf. Nicolae din Brașov, însărcinat în anul 1827 cu aplanarea unui conflict al acestei biserici ivit pentru o moșie a ei din Țară, și din care se răsfrânge dragostea cea mare a fruntașului brașovean pentru biserica românească a Brașovului „ce se poate socoti pentru zidirea, podoabele și aleasă populația ei ca o Mitropolie“. (Arhiva bisericei Sf. Nicolae).

Cinstiți reprăzântași.

Din scrisoarea Dumneavoastră dela 31 Mai neam pliroforisit din cele ce ne înștiințați, fiind dar că mai în trecutele zile am fost trimis un izvod de

jalbă, zicând ca după acela să scrieți la Episcopul Buzăului pântru pricina moșii, acum dar vedem că ar fi curs pricina în judecată, care iaste cu neputință fiind că fără a să înfățișea prigonitoarele părți înaintea judecății și a să cerceta pricina, hotărârea nu să poate face și arătăm ce vi sau făcut pântru anafora.. iaste cu greșeală. După a Dumnevoastră înștiințare nu au lipsit chir Simeon a intra în cercetarea pricinii, din care au luat pliroforia de curgerea pricinii, pentru care vi să face arătare din alăturatul pitac ce ni sau trimis dela numitul boer ce s'au orânduit de cătră Stăpânire spre dăslușirea aceștii prigoniri, pântru înpresurarea moșii. Ci dar fiind acesta un prilej foarte bun cu leznire și cu puțină căltuială de a să săvârși, iaste foarte de trebuință ca să nu vă scape din mână ocazionul. Deci urmând cele ce cuprinde pitacul, fără zăbavă să ne trimiteți copii adeverate de cele mai trebuitoare sineturi ale moșii, adecă: cartea daniei, hrisovul domnesc, cartea de blestem și anaforaua domnească de va fi, așiderea și hotărnicia de va fi acolo, ca după aceia să așeze numitul boer hotarele moșii, ca să nu să mai împresoare de aici înainte moșia. Și fiind că pântru împlinirea osteneții filotimisândușă acest boer nu cere plată mare, să nu vă împotriviți a primii problema lui chir Simeon ce vă va face asupra pricinii, ci fără întârziere să o împliniți, atât în rândul trimesului sineturilor cât și a cărții. Căci întralt chip de va catadisi lucrul ca să între Sf. Biserică în judecată, atunci va putea curge căltuială mare, și Dumnezeu știe în câți ani sar putea mântui Sfânta Biserică de judecată. Dumnevoastră dar urmând aceste ce scriem, tot puteți trimite și jalbă Episcopului cerând răspuns pântru ca să vă pliroforisiți ce cugetă pântru acest lucru Preaosfințiasa.

Cu mare neplăcere mam pliroforisit pentru neunirea ce curge între Dumnevoastră asupra răprăzântății Sf. Biserici, care nu poate pricinui alta fără numai ridicarea cu totul aceștii foarte folositoare reprăzântății, care fe-rească Dumnezeu întâmplândușă mari pagube și scăderi sar pricinui Sf. Biserici, pentru care pricinuitoarii șear putea trage o mare osândă asupra..... Nu iaste cu cale și foarte împotriva datorii fiește căruia din lăcuiitorii fiește căruia oraș, când nu arată patriotimos cătră țara și orașul său și mai vârtos pântru credința sa, pântru care cei ce sânt cvalificăluși la ocărnuirea lucrurilor orășănești, de să vor depărta dela această ocărnuire a turmii, nu pot face mai mare pagubă decât aceia ce pot face ciobanii când va năpusti oile și vor goni și pă câini, după răspunsul lui Dimostene ce au dat lui Filip Machedon. Așa dacă unii din Dumnevoastră ce sântei mai destoinici la po-vața administrației vă trageți innapoi, ce neorânduială sar putea înrădăcina în Sfânta Biserica noastră; când așezata conștițuție a Sf. Biserici, care această conștițuție nunumai de prea înălțata Sa Mărire, ci și de Slăvit Crăiescul Gubernium, și de Preasfințitul Episcop, iaste cunoscută de bună. Deci după așezământul aceștia și după sunetul Slăvitului Gubernialicesc Dicrăt dd. 1807, No. 526, prin azistenția Protopopului Scaunului Bolgarsecului, nu numai conștițuția Sf. Biserici ce iaste așezată de 300 și mai bine și la 1816, prin mai înaltele locuri întărită, sar putea ținea în bună stare, dar și strălucirea Bisăricii noastre ce au avut mai înainte de a avea în sânul său pe C. Protopop

al țării Bârsii și al Haromsechiului, sar putea pune în stare având a lua un asămenea C. Protopop vrădnic de a ocărmi un asemenea Arhidiaconat, prin care cu adevărat sar ridica necinstea unei Biserici ce să poate socoti pântru zidirea, podoabele și aleasă populația ei ca o Mitropolie, a nu fi mai mult din pricina Protopopiatului supusă când la una când la altă filială Biserică dela sat, și cu adevărat ar înceta împărechierile ce pân acum din pricina foștilor Protopopi să pricinui în oraș, și aducea zmințeală asupra administrației Sf. Biserici, care lucru prin azistăția și silința a Părintelui Protopopului cu leznire nu numai aceasta ci și reprăzântația Bisericii să poate pune în puterea sa. Pântru care iaste foarte de trebuință că să lipsească neunirea dintre Dumnevoastră și să fiți toți cu un gând cu un cuget, silinduvă ca să să păzească buna orânduială a Sf. Biserici prin care orânduială mult sau folosit Sf. Biserică precum vă iaste bine cunoscut. Ca unuia ce pururea bine am cugetat pântru Patrie socotesc că iaste datorია mea de a vă îndemna la aceia ce privește la binele și folosul Patriei.

Cu frățească dragoste rămâi ca un frate

Dumitru Nicolau

București 7 Iunie 1827.

Adresa:

Intru cinstita milă a Dumnealor Reprezântașilor Sf. Biserici Cei Mari a Brașovului Neunitei să să dea.

Brașov.

5.

Scrisoare-testament a lui Gheorghe N. Nicolau (1770—1851), traducătorul „Acatistului Sf. Cruci“, tipărit în anul 1802 la Sibiu. (Copie în colecția autorului).

Cătră prea iubitul fiul meu Dimitrache la Brașov, 14 Sept. 1850.

Datam această adevărință la mâna fiului meu Dimitrache la vârsta bătrânețelor mele de 81 de ani, precum să să știe, celor ce să cuvine a ști, de cursu vieții mele și pentru de a lipsi sfada după moartea mea dintre fii miei și prietini, fiind că la fii miei nu leam putut da la unu ca și la altul, că ieu vro agonisală mare nice dela părinți, nice dela socri nam avut, și casă foarte grea am avut, și am măritat cinci fete, și leam înzestrat, nu cum am vrut ci cum am putut, cu ajutorul lui D-zeu și ajutorul fiului meu Dimitrache, care sau jertfit și se jertfește și în ziua de astăzi, căci ieu la vârsta bătrânețelor mele, nice un ajutor nu pot să dau, ci dânsul sau însărcinat cu sarcina mea, pentru de a nu mă defăima la oameni și a-mi păzi cinstea mea și Dumnezeu

săi dăruiască toată norocirea și darul său Dumnezeesc. Și nu cumva să cugete cinevași că sar fi năpăstuit de dânsu, ci ca un părinte îl las în locul meu, cu toate ale mele, mișcătoare și cele nemișcătoare, de a putea plăti și casa ce este zălogită și a îngropa și pă mine și pă soția mea, însă cât sar putea cu ușoare cheltuele. Și mă rog să nu te scârbești de sarcina cea dată pusă pe spinare, și ca un părinte bun ce ai fost și ești înțelepțește vei urma și vei avea darul dela Dumnezeu și pe lumea aceasta și pe cea viitoare. Iar c(instit) fiul meu Gheorghe, fiindcă și-au agonisit șieși cevași, și dânsu au dat cevași ajutor mie la cheltuiala casei, și vreun prisos nu vede, și dânsu vreo pretenție nu face, ca și cugetul lui spre părinți asemenea este, ca și al fratesău Dimitrachi. Dumnezeu săi blagoslovească și după cum și până acușa, cu cea mai bună armonie la olaltă să trăiască, și Dumnezeu cu tot darul său săi dăruiască, și pe lumea aceasta și pe cealaltă. Amin și am iscălit eu însuși.

L. S.

Gheorghe Nicolau.

Vechimea Bisericii Sf. Nicolae din Șchei-Brașov

Cine a zidit-o?

„Dar Domnul cel darnic pentru clădirea dumnezeiască n'a fost Neagoe — căruia gândul poporului ajunsese să-i puie în samă orice puternică biserică de piatră, — ci acel care domnia în Țara-Românească la 1494—5, adecă Vlad Călugăru“. (N. Iorga „Brașovul și României“. p. 313).

I.

Biserica Sf. Nicolae din Șchei-Brașov a fost întâi de lemn. Așa mărturisesc: cronica popii Vasile, Istoriia Bisericii Schéilor Brașovului de Radu Témpé (publ. de Sterie Stinghe 1899) și cronicile săsești din Quellen. Cinci cronologii păstrate în arhiva Bisericii brașovene, dintre cari trei publicate de Dr. St. Stinghe în „Documente“, iar două comunicate de mine în Gazeta Transilvaniei Nr. 250 din 1920¹⁾ — dau ca dată, la care au fost clădită vechea biserică de lemn, anul 1403. Locul pe care a stat a fost în dreapta bisericii de astăzi — acolo, unde a rămas ca semn de evlavioasă amintire marea cruce de piatră, adăpostită într'un paraclis de zid, amândouă ridicate de neguțătorul Const. Boghici la 1795. Pe cruce sunt săpate 2 inscripții cu următorul cuprins:

1795

Acest Sf. Paraclis sau zidit din temelie și sau zugrăvit cu toată cheltuiala dumnealui Constandin Boghici.

Apoi mai jos:

Fiindcă în locul acesta au fost Biserica Bolgarilor cea veche: așa în locul Sf. Prestol sau ridicat această Sf. Cruce în zilele stăpânirii În. Împ. Nostru Franțisc II cu blagoslovenia Prea osf. Arh. Nostru Gherasim Adamovič: spre ajutor creștinilor.

Sfânta masă (prestolul), tăiată din piatră nisipoasă, se mai păstrează și astăzi acolo înaintea Sf. Cruci. În această Biserică ar fi fost înmormântat Laiotă Basarab, care se stingea ca pribeag în Brașov în Decembre 1480.²⁾

¹⁾ Dintre aceste 2 — una și cea mai veche dintre toate 5 cronologiile a fost scrisă de dascălul Radu Duma la 1759.

²⁾ N. Iorga: Ist. Rom. în Chipuri și Icoane pg. 7.

Deși documentele amintite (cronologiile) susțin, că Biserica Șcheiană ar fi luat ființă la 1403 — *totuși ea e mai veche*.

Dovada ne-o servește un document de o neprețuită valoare istorică pentru cazul nostru, valoare, pe care i-o dau două calități. Întâi, faptul că a fost dat de un personajiu strein de biserică noastră ortodoxă și al doilea, pentru că vechimea lui îl arată contemporan cu cele dintâi zile ale Bisericii din Șchei. La 15 Decembre 1399 papa Bonifacius IX scria din Roma catolicilor din Brașov, să stăruie cu toată râvna pentru bunul spor al catolicismului în orașul lor. În acest document, păstrat în arhiva Brașovului (tip. în Zimmerman, Werner, Müller : Urkundenbuch z. Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen tom. III. Nr. 1445) se poate ceti următorul pasagiu, care în traducere românească sună : „Deci precum am înțeles noi — în cetatea numită Corona, sau vulgar Brascho a diecesei Strigoniului, așezată la hotarale creștinătăței, în care o mulțime de Greci, Valahi, Bulgari, Armeni și alți necredincioși, cari au în amintita cetate o biserică pentru trebuința lor și pentru slujba dumnezeiască — locuiește împreună cu credincioșii lui Hristos cari viețuiesc acolo“ (adecă cu catolicii).¹⁾

Așa dar documentul papal, care constată cătră sfârșitul veacului XIV o mulțime de necredincioși, adecă ortodocși în Brașov, între cari Valahii sunt pomeniți chiar în rândul al doilea — cu biserica lor — dovedește, că încă la 1399 exista o biserică ortodoxă aici. *Aceasta nu a putut fi alta, decât vechea noastră biserică de lemn; pentru că până astăzi nu cunoaștem vre-un izvor, care să indice existența vre-unei alte biserici ortodoxe mai vechi aici.* Deci datele din cronologiile noastre, potrivit căroră Biserica Sf. Nicolae ar fi luat ființă la 1403 — sunt întregite, ori corectate de scrisul papei, în care avem dovada de o absolută siguranță, că începuturile Bisericii noastre trebuie căutate încă în sfârșitul veacului XIV.

¹⁾ Cum itaque sicut accepimus in oppide Corona seu vulgariter Brascho nuncupato Strigoniensis diocesis in confinibus christianitatis situato, in quo tam Graecorum, Walachorum, Bulgarorum, Armenorum quam aliorum infidelium multitudo quandam ecclesiam in oppido praedicto pro eorum usu et cultu deorum habentium una cum Christi fidelibus inibi degentibus habitat“...

II.

Ca ziditor al Bisericei celei de azi de piatră e considerat Domnul Neagoe-Basarab. Să cercetăm!

Cronicele săsești din „Quellen“ susțin:

1. Că la 1495 Românii din Șchei au cerut voie dela magistrat să-și zidească biserica din piatră.¹⁾

2. Că la 1512, primind voie să-și zidească Biserica, Impărăteasa Rusiei Ana a purtat în partea cea mai mare cheltuielile, de aceea chipul ei ar fi fost zugrăvit în mărime naturală deasupra ușilor Bisericei.²⁾

3. Că la 1512 Neagoe-Basarab ar fi miluit pe Valahii din Brașov, de și-au putut zidi în acea vreme Biserica.³⁾

Cele două cronică românești, a popii Vasile și a lui Radu Tempea, spun că la 1495 „creștinii din acest loc, (adecă din Șchei) — merseră la cinstitul sfat cu mare rugăciune și cu mare cinste și cu rugăminte dela Io Négoe Basarab Voevod din țara muntenescă și i-au îngăduit sfatul de au zidit și au ridicat besérica aceasta de piatră, și cu ajutorul lui Négoe Voevod, lângă aceasta s-au sculat cu ajutori și orășenii de aci bătrâni și tineri, bogaț și săraci, mici și mari și au isprăvit Sfântul oltari și hramul și clopotnița cea véchie“.⁴⁾

Cele cinci cronologii atribuesc un mare merit preotului de pe vremi Petru, care prin 1518, mergând la Domnul Neagoe-Basarab, acesta trimitea în anul următor meșterii cu izvodul, după care și începeau să zidească Biserica, zidire care avea să rămână neterminată, cum după doi ani, în 1521, urma moartea evlaviosului Voevod.

1). Quellen IV. pg. 99.

2). 1512 erhielten die Belger von Kronstadt die Freiheit eine Kirche aufzubauen, wozu die damalige russische Kaiserin Anna die Unkosten meist hergab, weswegen Sie auch als Patrona derselben über der ersten Kirchenthüre in Lebensgrösse abgemahlt ist, da sie zuvor nur eine aus Brettern vertigte hatten. Quellen IV pg. 53 Auszug aus Besondere Nachricht von Burzenland von Jos. Teutsch. — Imp. Ana, care a trăit cu 200 ani mai târziu, pe care Teutsch „o face totuși „de atunci“, adecă din 1512 — nu a putut da ajutorul; deci nici chipul ei nu a fost zugrăvit pe Biserică.

3). Quellen IV, pg. 100.

4). St. Stinghe. Ist. Bes. Șch. Braș. pg. 2.

În cel mai vechi Pomelnic dela Biserica noastră, scris slavonește la 1665 de Barbu, fiul protopopului Văsii Hoban — cei dintâi ctitori sunt Domnul Neagoe și Doamna Despina. În Pomelnicul dela 1750 de asemenea.

După hrisovul dat Bisericei Sf. Nicolae de Aron, Domnul Moldovei, în 1594, ctitorul ziditor al ei ar fi fost Domnul Dimitrie Petru Cercel,¹⁾ fratele lui Mihai Viteazul. În sfârșit ajungem să consultăm cel mai vrednic de credință document: pisania slavonă de deasupra ușii din fața Bisericii.

În rezumat are următorul cuprins: *Biserica s'a început și s'a zidit de niște creștini iubitori de Hristos* cu ajutorul Domnilor din Moldova și Țeara-Românească. La anul 1584 Petru Cercel a împodobit-o și a făcut un paraclis și pridvor cu stâlpi, pe cari la 1595 le-a zugrăvit Aron, Domnul Moldovei. — Pisania datează din 13 Mai 1598. *E caracteristic că despre Neagoe-Basarab nu pomeneste un singur cuvânt.*

Di N. Iorga afirmă, că „numai gândul poporului“ a pus și clădirea Bisericii noastre în seama evlaviosului Domn Neagoe. La 1494-95 nu Neagoe ci Vlad-Călugărul era Domn în Țara Românească. „Acesta fusese pribeag odinioară în Brașov, Dumnezeu îi scăpase vieața din mâna ucigașilor, și el, evlaviosul călugăr sau „popă românesc“, cum îi zice odată un dușman, va fi mulțămît astfel“²⁾ zidind lui Dumnezeu lăcașul de rugăciune.

Să încercăm a reconstrui scurt întâmplările, cari au putut face din Vlad-Călugărul — *cel dintâi ctitor al Bisericii din Schei*. La 1481 el era pribeag în Brașov. Aici trimitea Basarab-cel-Tânăr un om de încredere ca să-i stingă viața. Dar încercarea n'a izbutit. Ștef. Báthory scria, din Sârpatak la 27 Aprilie 1481 Brașovenilor: să țină sub pază strictă pe acel om al lui Țepeluș, care cu voia acestuia a încercat să omoare chiar în orașul lor pe acel Voevod Călugăr, care trăia acolo.³⁾

Nu preste mult Vlad era Domn al Țărei-Românești.

După vre-o 13 ani de domnie era detronat de însuș fiul său Radu-cel-Mare. Refugiat în Ardeal, unde se adăpostea în

¹⁾ „fiind de Domnia Sa zidită și neisprăvită“ — se zice în Hrisov. St. Stinghe o. c. la Apendice pg. 174.

²⁾ N. Iorga: Brașovul și Români pg. 313.

³⁾ A Lepădatu: Vlad- Vodă- Călug. pg. 23.

părțile săsești¹⁾ primea o pensie de 20 fl. dela regele maghiar²⁾. Acelaș rege Vladislav însă prin scrisoarea din 1 Nov. 1495 *il provoacă să iasă de acolo, căci până acum de câteva ori i-a scris, iar acum cu neplăcere a înțeles, că tot în acele părți zăbovește.*³⁾ Aduag, că în acelaș an 1495 bântuia în Brașov și Țara-Bârsei o ciumă înfricoșată. Considerând aceasta, vom admite, că în sufletul celor de aici va fi stăruit tot mai convingătoare ideia, că numai prin aducerea unei jertfe bine plăcute lui Dumnezeu se va putea dobândi mila lui și potolirea înspăimântătoarei boli. Această jertfă ar fi fost clădirea Bisericei din piatră, *începută*, după cum se spune în pisanie, *de niște creștini iubitori de Hristos*. Mijloacele însă nu prisoseau la cei cu jertfa. Stăruințele lor trebuiau să le afle și să le aducă de acolo, de unde erau. În urma astorfel de stăruințe și Vlad-Călugărul, Domnul pribeag pe atunci în Ardeal — va fi sprijinit cu domneasca-i danie pe cei din Șchei. Căci era îndatorat de două ori să o facă : întâi ca fost călugăr și al doilea sub aducerea aminte că în Brașov îi mântuise Dumnezeu vieața de mâna ucigașe a trimisului lui Basarab-cel-Tânăr. Grozava boală, care ucidea lumea atunci, precum și somașiunile regelui unguresc, care-l zorea să părăsească țara lui — au fost desigur pentru acest suflet evlavios iarăși două îndemnuri puternice, ca prin darul, prin contribuția lui la zidirea Sfintei Biserici, să se facă și mai departe vrednic de îndurarea lui Dumnezeu în situația grea în care se afla.

Cu acestea, nu se pronunță o sentință de excludere a lui Neagoe-Basarab din șirul marilor ctitori ai Bisericei brașovene.

Din contră, e admisibil că zidirea Bisericei, începută în vremea și cu ajutorul lui Vlad-Vodă-Călugărul și nesăvârșită, să fi fost continuată, după-cum a și fost, și de Neagoe-Basarab, tocmai așa cum s'a continuat și s'a terminat sub Domnii de mai târziu Dimitrie-Petru-Cercel și Aron al Moldovei.

Relațiile bune în cari se afla cu Sașii, stăpânii de atunci ai Brașovului, pornirea lui cucernică de a clădi și a ajuta oriunde era vorba de mărirea lui Dumnezeu (o pildă din apro-

¹⁾ Ghibănescu : Arhiva din 1896 pg. 144.

²⁾ Xenopol : Ist. Rom.

³⁾ Ghibănescu : Arhiva 1896 pg. 144.

pierea Braşovului e şi Biserica din Zârneşti) şi intervenţiile fostului preot Petru dela Biserica din Şchei — contribuiau toate, ca ziditorul mănăstirei de Argeş să-şi trimită şi la Braşov meşterii cu izvodul la 1519, unde lucrau 2 ani la săvârşirea ctitoriei lui Vlad-Vodă-Călugărul, care totuşi rămânea neterminată, cum la 1521 evlaviosul Domn îşi da obşteşcul sfârşit.

În 1584 Domnul Țării-Româneşti Dimitrie-Petru-Cercel a adaus Bisericei noastre cele pomenite în pisania slavonă dela 1598. În 1595 Aron, Domnul Moldovei, „a isprăvit“ — scrie Radu Tempea¹⁾ — „ce n-au isprăvit Pătru Vodă şi o au zugrăvit (Biserica), şi au mai înălţat şi turnul.“

Anul acestor lucrări nu e dat exact la Tempea. Căci în Hrisovul din 28 Nov. 1594, prin care Domnul Aron hotăra Bisericei din Şchei „o dare de rînd din an în an câte 12,000 de asprii“²⁾ etc. se poate ceti că Domnul, văzând zidirea lui „Io Petru voevod numit Cercel“ „neisprăvită“ — „a isprăvit-o şi a împodobit-o“. Deci tot ce s'a făcut la Biserica noastră din partea Domnului moldovean, — nu s'a făcut în 1595, ci în 1594, în tot cazul înainte de 28 Novembre.

În rezumat :

1) Biserica Sf. Nicolae din Şchei-Braşov, *datează cel puţin din 1399*, — atunci din lemn — nu din 1403 cum se credea până acum.

2) Biserica de piatră, cea de azi, — a fost începută de nişte creştini iubitori de Hristos din Şchei şi zidită cu ajutorul Domnilor români, *între cari cel dintâi Vlad-Vodă-Călugărul (1495)*. Cf. N. Iorga.

3) Domnul Neagoe-Basarab a continuat lucrarea după un anumit plan al lui (1519—1521).

4) Dimitrie-Petru-Cercel la 1584 şi Aron, Domnul Moldovei, la 1594 au terminat dumnezeescul lăcaş, a cărei zidire fusese începută înainte cu 100 ani.

Ioan Prişcu
paroh.

1) St. Stinghe : *Işt. bis. Sch.* pg. 5.

2) O. c. Apendice pg. 174.

„Insemnările“ popii Nicolae Grid despre Șcheii de altădată și biserica lor.

de Ion Mușlea

Este un lucru îndeobște cunoscut că biserica Sf. Nicolae a fost, începând cu secolul al XVI-lea, nu numai un strălucit locaș de închinare, ci și un important centru cultural. O întreagă serie de preoți ai ei s'au ocupat cu o râvnă demnă de admirația noastră, de cartea românească, înființând tipografiile, tipărind sau tălmăcind cărți, redactând cronici, copiind manuscrise și păstrând un viu contact cu viața cărturărească a Principatelor.

Intre acești preoți trebuie să considerăm și pe Nicolae Grid. Deși foarte aproape de epoca noastră — trăind și scriind pe la începutul secolului trecut —, el a rămas aproape cu desăvârșire necunoscut istoriografiei românești și mai ales celei a Românilor brașoveni.

Nu este prea ușor de arătat cine era el. Nu încapă însă nici o îndoială că se trăgea din cunoscuta familie preoțească Grid. În „Series parochorum“ din manuscrisul Doctorului Vasilie Popp,¹⁾ întâlnim la 1815 un „Nicolaus II filius Petri V Grid“. După această listă, omul care ne interesează ar fi deci fiul popii Petru Grid, care a preoțit după 1772, nepot al lui Eustatie Grid și strănepot al lui Văsâi Grid care a păstorit pe la sfârșitul secolului al XVII-lea.

De altă parte, Andrei Bârseanu, în „Istoria școalelor centrale din Brașov“ (p. 12-13), vorbește de un „Nicolae Grid, fiul rēp. paroch Dimitrie Grid“, care e angajat dascāl în anul 1804 la „școala trivială (elementară) din suburbiul Tocilelor“. Credem că dascālul din 1804 și preotul din 1815 sunt una și aceeaș persoană, deși preotul e arătat ca fiul popii Petru Grid, iar dascālul ca fiul popii Dimitrie Grid. E probabil că avem de a face cu o greșală a Doctorului Popp și că tatăl lui Nicolae Grid era popa Dimitrie, mort în 1794.

Nu știm cât va fi rămas el dascāl la școala de pe Tocile. La 11 August 1812, ne spune el însuși că „am primit darul diăco-

¹⁾ Publicat de subsemnatul în „Anuarul Institutului de istorie națională“, vol. V, p. 157.

nesc“, iar la 10 Iunie 1813, tot ca diacon ia parte la sfințirea bisericii de pe Tocile. În acelaș an, la 16 Iulie 1813, se hirotonește preot „lângă matera biserică a Bolgarseghiului“ — adecă la Sf. Nicolae. Ca atare a slujit și la biserica de pe Tocile, alături cu ceilalți preoți de la Sf. Nicolae, deoarece până la 1815, biserica de pe Tocile n'a avut preot propriu.

O însemnare a preotului Voina Pitiș, făcută la 16 Iulie 1815, ne arată moartea (în acea zi?) a părintelui „Niculița Grid“ care a ținut să se hirotonisească călugăr „în pat⁽¹⁾“, luând numele Nichifor și „sau îngropat cu cinste“. Această dată e confirmată și de un document din Arhiva orașului Brașov (No. 2630/815) datat 24 August 1815, care vorbește de „locul răposatului Nic. Grid“...

Necunoscând data nașterii, nu putem ști la ce vârstă a murit preotul acesta care n'a slujit pe credincioșii din Șchei nici trei ani încheiași. Scurtul timp în care a păstorit nu însemnează însă că el n'a lăsat nimic în urma lui. Din cele ce cunoaștem deocamdată, rezultă că acest om de carte a copiat „Acaftistulu Arhiepiscopul(ui) Chesariei... Chir Andrei, tâlcuire în Apocalipsis, adecă: descoperirea Sfântului Apostol și Evanghelist Ioan Bogoslovul“ ... „scos pă rumănie de părintele Damaschin Episcopul Buzăului“, pe nu mai puțin de 152 pagini de infolio, cu o foarte îngrijită caligrafie chirilică și frumoase inițiale roșii. Pe ultima pagină, copistul însemnează că „s'au scris prin Nicolae Grid paroh în Bolgarseghi-Brașov, 20 August 1814“.

Ultimele foi ale manuscrisului sunt ocupate de „Oarecare însemnări pe scurt“ — care fiind scrise cu absolut aceleași caractere ca „Apocalipsul“, nu încape nici o îndoială că se datoresc popii Nicolae Grid (ne-o spune de altfel și continuatorul lui, Voina Pitiș, atunci când îi anunță moartea: „scriitoru cărții aceștia“).

Prin copiarea „Apocalipsului“ lui Damaschin, Nicolae Grid a înmulțit cu încă un exemplar manuscrisele acestei traduceri cari se găesc în posesia Academiei. Însemnările istorice de la sfârșitul „Apocalipsului“, prezintă valoare mai mare. Se cunosc

¹⁾ Probabil „pe patul de moarte“.

astăzi mai multe cronologii ale bisericii Șcheilor¹⁾ și e probabil că ele au fost mai numeroase decât cele pe cari le avem noi astăzi. Ce anume cronologie a compilat, sau dacă a compilat mai multe — n'am putut stabili. „Insemnările“ lui vor aduce însă și ele oarecare lumină, completând și precizând anumite fapte obscure din istoria bisericii brașovene.

Spre deosebire de cronicile cunoscute, cari încep cu venirea „Bolgarilor“, notele lui Grid încep la 1383. Ele sunt mai puțin importante pentru epoca anterioară secolului al XVIII-lea, epoca peste care de altfel se trece foarte repede, și devin mai interesante după anul 1699 când începe sbuciumul în legătură cu trecerea la Unire. Insemnările capătă și mai mult interes când sunt contemporane cu autorul, și e păcat că soarta nu i-a îngăduit o viață mai lungă ca să fi scris mai mult.

În cele următoare dăm „însemnările“ întocmai.

Fiind vorba de un text nou, din secolul al XIX-lea, am crezut că e bine să-l transcriem într'o limbă cât mai apropiată de a noastră.

„Oarecari însemnări pe scurt.

1383. Sau pus temelii la biserica popească cea mare, (adecă: Săsească) în Cetatea Brașovului, și în 40 de ani sau zidit.	No-
1.
La anul 1392. au venit Bolgarii în Brașov.	2.
1495. Sau făcut rugare de cătră orășanii Bolgarseghiului, și de cătră Io Neagoe Vvo din țara muntenească, cătră C[institutul] Maghistrat de aicea de iau îngăduit a zidi Sf. Biserică de piatră; și sau făcut Sf. oltari, tinda cea mare și clopotnița cea vechie, cu ajutorul Domnului Neagoe Vvo: ajutând și orășenii cari cu ce au putut; și au pus Preot pă Popa Pătru care lau adus dela rășinari de lângă Sibii, care după aceia șau pus ajutoriu pe nepotusău Popa Toma, neavând Popa Petru copii.	3.
1528. Sau înoit turnul Sfatului în Cetatea Brașovului.	4.
1578. După moartea acestor preoți fiind județ în Brașov Pităr Herjel sau rânduit întâiaș dată Popa Enea Protopop Brașovului, și scriitoriu la Cetate.	5.

¹⁾ Vezi „Documente privitoare la trecutul Romînilor din Șchei“, Brașov, 1901, Vol. I, p. 318 și următoarele.

1580. În zilele acestuia sau făcut tipografie în Braşov, şi multe cărţi rumâneşti şi Sârbeşti sau tipărit. Tot întru acest an prin rugarea acestui Protopop, sau îndemnat Domnul Dimitrie Petru Cercel Vvo: Domnul ţării rumâneşti, şi au ridicat tinda Bisericii de piatră, şi au zugrăvit Sf. oltari, însă cu voia maghistratului.

1595. În zilele Protopopului Mihail Aaron Vvo. din Moldova au înălţat turnul Sf. Biserici după cum se vede şi oau zugrăvit peste tot. 6.

1659. Înmulţinduse orăşanii sau făcut trei preoţi la Biserică, şi cu Prot[opop] Smadul patru. Întru această vreme au fost ciumă în Braşov. 7.

1671. Pristăvinduse doi preoţi, au rămas numai doi lângă această Sf. Biserică. 8.

1672. Sau făcut iarăş 4 preoţi, împreună cu protopopul Văsâi Hoban. 9.

1682. Fiind protopop Popa Stancu, făcu rânduală la această Sfântă Biserică, ca să pue preoţii jurământ; şi de acolo înainte făcu legătură cu mare afurisanie cumcă Preoţii streini să nusă mai primească, ci tot din copii de Preoţi, şi orăşani ca să înceteze gâlcevile. Şi rândui doi Gocimani juraşi purtători de grije la lucrurile bisericesti, şi 10. neguţatori bătrâni luotori socotelii acestor doi Gocimani, iarăş juraşi. 10.

1692. Sau făcut Episcop Ardealului Kyr Theofil. hirotonit în Bucureşti. 11.

1699. După moartea acestuia, sau hirotonit Episcop Athanasie, carele întrei ani nusau descoperit a fi plecat la unaţie, iar la 1701 sau dus la Beciu la Gardinariul papei, şi înaintea aceluia au lepădat pravoslavnica lege grecească întru care cu jurământ să hirotonise; şi așa de al doilea lau hirotonit Diacon, popă, şi apoi vlădică Papişaş, şi după aceia au venit la Beligrad în Scaunul său. 12.

În zilele acestuia multe oraşe şi sate sau plecat la unire, numai Făgăraşu şi Braşovul cu satele de prin prejur nu sau supus. 13.

1713. Sau pristăvit Vlădica Athanasie, şi până săsă rânduiască altul, au rămas Ardealul mai bine de 5 ani 14.

vădov de Vlădică. Alesau după aceia pe un popă unit de la Făgărașu anume Potochi Ianoș rumân de neam care sau fâgăduit cum că săva lăsa de unație, și va ținea obiceiurile legii grecești; care sau hirotonit la roma. Iară câți dieci sau hirotonit dela Brașov și dela Făgăraș, sau preoțit tot în țara Moldovii la Vlădică Theodosie.

1716. Pă această vreme era doi diaconi la Biserica Bolgarseghiului, trei preoți, și protopop a toată țara Bârsii sau rânduie de Maghistrat popa: Florea Bârsan. 15.

1717. Jipa feciorul răp[osatului] Prot[opop] Vasilie Grid, carele măcarăcă era mirean, însă fiind bun de gură sau rânduie administrator protopopiatului Haromsechiului însă de fostul mai nainte Episcop Athanasie (căce și acesta era plecat la unație) și fiind că acest Jipa pre mulți preoți ai săi sobordinați îndemnase, casă ceară de Vlădică pe Potochi Ianoș. Și după aceia mergând Jipa la acest Vlădică, au primit pe prot[opopul] Florea cu multe minciuni; din care pări acest Vlădică au rânduie pe Jipa să fie prot[opop] Brașovului, că săluind pe Popa Florea, însă obștea Bolgarseghi nici de cum nu au vrut să primească. Iară notareșul Vlădichii care era trimis pentru această treabă aicea, casă împace norodul, au hotărât, ca Prot[opopul] Florea să fie protopop numai aicea în Brașov, iară lipa peste satele deprin prejur, și așa sau îngăduit de cătră proasta obște până când după aceia șau luat seama și au înștințat la curte, pe unde prin M. Decret sau poruncit Vlădichii ca îndată să scoată pe Jipa, și mai mult să nu supere pe cei neuniți cu nimica. 16.

1718. 25. Iulie. Au fost ciumă la Brașov, care sau început dintrun mäsariu Sas, care ducându-se să aducă scânduri dela un sat din Haromseghiu unde era ciumă, cât au venit acasă au murit; iară rudele neștiind pricina morții lui, au venit și lau îngropat după obicei, și așa au început și aceia unul câte unul a murit pe rând; însă deși cumva au cunoscut Sasii boala, dară tot au acoperit până ce au murit în curtea Bisericii lor o Sască a cantorului lor, atuncea au început a închide casele care să primejduia până la 1-ma Septemvrie. Deci încingăduse mai tare, 17.

la 28 [indescifrabil] sau închis Cetatea, și au închis și Biserica casă numai meargă Sasii la Biserică, nici să tragă clopotele, fără lovea clopotul cel mare de câte trei ori în zi. Fostau foarte foamete pă această vreme, încât sărăcimea mânca turte de ulei, și coji de pită; și era turta de ulei cu 8. bani, iară găleata de grâu cu 8. florinți. La 1719. 10. Septembrie, sau ostoit ciuma, și la 25 Deceembrie sau deschis bisericile și drumurile, și au început a se aduna oamenii de pe unde era fugiți. Inșă din Șcheiu sau găsit 3000. morți, iar în Cetate, în Blumăna, și Brașovulvechi 14000. Intraceastă ciumă sau cheltuit din Cassa Bisericii la cioclii, la scânduri, și cuie pentru coșciuge și la bucate care sau împărțit pă taină fără de a ști Sasii, 1000. de florinți.

Intracest an în toate satele țării Bârsii au fost omor de ciumă, și în țara rumânească, și în Moldova și mai în toată Evropa.

1724. Intracest an au venit poruncă dela Gheneral Comando dela Sibii, la Ghenerariul de aicea, casă poruncească preoților rumânești din Brașov, să nu mai pomenească pe Vlădica din țara rumânească, fără numai pe împăratul; și chemând pe toți preoții la Sfat leau dat înainte, înșă nu au vrut la aceasta a să supune; iară mai pe urmă li sau hotărât ca dacă nu vor să pomenească pe Vlădica Ardealului cel unit, nici pă cel din țara rumânească nu, ci să pomenească pe Vlădica Râmnicului (fiind că ținutul acela era al împăratului nostru) la care sau mulțumit preoții, poftind mai încolo, ca Vlădica cel unit să nu să mai amestece întru nimic.

1731. 6. Ianuarie. Sau botezat aicea la biserică un copil de om prost care sau numit Ioan, care până la brâu au fost om de plin, iar în jos nau avut picioare, iară degetile mâinii iau fost lipite. Intraceastă vreme au fost cald ca vara, și mulți copii umbla cu cămășile.

1731. 17. Aprilie la 2 ceasuri dupăce sau făcut zio, au plouat ploaie roșie ca sângele, care mulți au strânso în păhară.

18.

19.

20.

1733. Vlădica cel unit, Ioan Clain (care a urmat după moartea lui Potochi Ianoș) au venit la Brașov, și i sa dat gazdă în Cetate, și îndată seara a trimes pe un popă și un diacon al său la preoții din Bolgarseghi, spuindule cum că Vlădica are voe să slujească în biserica noastră. Li sau răspuns: „Cu voia noastră nu va sluji, dar poate cu sila peste voia noastră“. Și așa Vlădica tot au venit a doua zi la biserică, și neîngăduindul a ședea în strana episcopescă, sau pus un scaun în mijlocul bisericii, iară liturghie nu lau îngăduit a sluji nici nu iau dat loc a zice acele care să cuvin Arhiereului ale zice la vremea sf. liturghii. 21.
1733. Sau făcut paraclisul cel vechiu prin ajutoriul orășanilor. 22.
1740. Sau așezat tâmpla în biserică cu cheltuiala creștinilor și sau cheltuit cu aur cu tot 914. florinți. 23.
1741. 6. Ianuarie. La sfeștania cea mare, scoțând Sf[intele] Icoane, a Domnului Hristos, a Precestii și a Sf. Nicolae, la cruce în Prund, tot plecându-se au venit până în biserică. 24.
- La 15 Februar iarăș în Dumineca întâia din post făcându-se obicinuita litie așșderea au arătat minune.
1755. 26. Octomvrie. Sau început ciuma la Brașov; și la Ispas adecă zioa de înălțarea lui Hristos sau închis Cetatea, și iarăș la anul în zioa de Ispas sau deschis. 26.
1773. 28. Mai. Au venit In[ălțatul] Impăratul Iosif Secundus în Brașov, și au intrat și în biserica noastră. 27.
1779. 18. Iulie. Sau pristăvit păr[intele] protopop Petru Grid la Covasna. 28.
1780. 20. Iulie. Au venit lăcuste multe în Brașov, și leau fiert oamenii ca pe racii, și leau dat pe vale. 29.
1783. 27. Mai. Iarăș au venit împărat[ul] Iosif în Brașov. 30.
1786. Din porunca preaosfințitului Episcop Ghedeon, sau făcut podșorul muerilor, și ușa cea noao. 31.
1786. Au fost betejală mare de vărsat în Cetate, în Șchei, și în tot ținutul Bârsei, încât foarte mulți copii au murit. 32.

1786. 3 Iulie. La 10. ceasuri noaptea sau aprins în Cetatea Braşovului în uliţa Grierilor, şi au ars multe case, fiind vânt mare amestecat cu ploae. 33.
1786. 26. August. Sau pristăvit păr[intele] Simeon Datcu. 34.
1786. 2. Septembrie. Au început la Râjnov a muri de ciură, şi împărţind haine şi colaci la pomană, sau întins moartea şi pă la alte sate dimprejur, care toate îndată sau închis. 35.
1794. 15. August. Sau pristăvit păr[intele] Dimitrie Grid, în vârstă de 36. de ani fiind. 36.
1801. In 17. 18. şi 19 Ianuarie. Intraceste trei zile au fost vânt foarte mare încât multe coperişe de case, de şopuri, porţi şi stoboară au căzut, atuncia au căzut şi şcoalele cele vechi, unde învăţa copiii. Intru această noapte au tunat şi fulgerat. 37.
1802. 28. Ianuarie. Sau pristăvit păr[intele] Gheorghe Duma. 38.
1802. 21. Mai. Mihai Vodă Suţu de frica Pazvantului dela Vidin, cu toată familia sa au venit la Braşov. 39.
1802. 14. Octombrie. Sau cutremurat pământul la 11^{1/2} ceasuri din zi, cât multe case au căzut, iar prin Haromseghi multe biserici ungureşti sau dărâmat. 40.
1806. 24. Aprilie. Sau pristăvit păr[intele] Eustathie Cătana. 41.
1806. 18. August. Costandin Ipsilant Vodă al ţării rumâneşti cu tot haremul au venit în Braşov de frica pedepsii capului lui Capigi Paşa, şi lăsânduşi Doamna aicea, la 20. August au plecat cu poştia la Sibii. 42.
1811. 10. Februarie. Sau pristăvit Diaconul Zaharia Duma, dieconând 1^{1/2} an. 43.
1811. 23. Aprilie. Preaosfinţitul Domn Vasilie Moga sau sfinţit în Carloveţ Episcop neunit în marele principat al Ardealului; care Ardeal 15. ani au fost vădov de Episcop. 44.
1811. 4. August. Sau pristăvit păr[intele] Protopop Gheorghie Radovici. 45.

1812. 5 Mai. In Dumineca a doua după Paști, la 9¹/₄ ceasuri dimineața, sau cutremurat pământul, însă nu prea tare, fiind preoții duși cu sfintele cruci pă Cacova. 46.

1812. 11. August. Am priimit darul diaconesc dela preasfințitul Episcop Vasilie Moga în Sibii. 47.

1812. 4. Octombrie. Seara pe la 6¹/₂ ceasuri au ploat și tunat tare ca vara. 48.

1812. Dechemvrie. Sau pristävit părintele Gheorghe Lebu. 49.

1813. 17. Martie. Sau început a se face din temelie biserica a doua a Bolgarseghiului depă Tocile, carea prin silința, osteneala și cheltuiala de obște a orășanilor, atâta din neguțatori ,¹⁾ cât și acelor alalți în 85. de zile sau săvârșit de tot cu toate cele trebuincioase, și cu ajutoriul atotputernicului Dumnezeu la lunie în 10. a. c. Sau sfințit prin C[institutul] prot[opop] Radu Tempe, păr[intele] Ioan Stefanovici, păr[intele] Simeon Popovici și Diaconu Nicolae Grid, carii pă această vreme să afla parohi. 50.

1813. 16. Iulie. Mam hirotonit preot și paroh lângă matera biserica a Bolgarseghiului de preasfințitul Episcop Vasilie Moga, în Sibii. 51.

1813. 16 Octombrie. Sau început ciuma în Brașovul vechiu, care un zidari sas de acolo, lucrând la vama Timișului, prin niște bumbac ceau adus de acolo, molipsit din țara rumânească (fiindcă la București și prin toate satele de prin prejur murea fără seamă mulțime) au murit el, cu toată familia lui și sau încins boala și pă la alte rudeniile ale lui carii fusese la îngropare, atâta din Brașovuvechi, cât și din Curmătură. La Săcele încă au murit vro câteva case de unguri, tot de aceia carii adusesese câte cevași molipsit dela vamă. Iară o muere din Brașovuvechi fugind într-o noapte aicea pe Coastă la niște rudeniile ale ei, în vreme de 24 de ceasuri au murit într-o casă 5. persoane iară 3 au scăpat. Deci atuncea pricepându-se beteșugul, îndată prin porunca Domnilor locului toate 52.

¹⁾ Ultimile cuvinte au fost șterse de cineva cu cerneală, așa că pe unul nici nu l-am putut descifra. In locul lor s'a scris pe margine — scrisul pare ar fi al popii Voina Pitiș? — „acelora, care să află scriși în pisania Sf. biserici... hram Prea[sfințita] troiță“.

casele ce să primejduse sau închis, și sau pus straje, iară hainele, și așternuturile ce au avut li sau ars, și pre oamenii din casele acelea iau dus pe toți la spital în Blumăna. Așijderea și în țigănie sau încins boala la vro câteva case, și pă Tocile, și pă Cacova și de toți nau murit în Șchei nici 30. de oameni; iară din casele neguțătoarești nice una nu sau molipsit. La 18. Noemvrie a. c. sau oprit toate bisericile, atâta ale noastre, cât și ale altor nații ca să nusă mai facă slujbă, săsă adune oameni mulți, nici clopotele nu sau mai tras la nici o biserică, fără numai la prânz la 12. ceasuri, și seara la 8. să trăgea clopotul cel mare, pentru înștiințarea fieștecăruia creștin, casă roage pe Dumnezeu în casa sa. Însă pe lângă opreliștea aceia în taină tot sau făcut slujbă în toate zilele în biserica noastră. Intraceastă lună au început a să face linia în Blumăna la podu de piatră, și acolo să făcea târg, de vreme ce oamenii cei de dincolo de linie nu era slobozi să între în Brașov, de acolo fiește care își cumpăra cei trebuia; și sau făcut și lazaret în capul Brașovechiului lângă biserica săsească de 3. săptămâni, la cei ce au vrut să iasă de aicea, măcară prea pușini au trecut dincolo, de vreme ce vedea că la o săptămână numai unul sau doi murea, apoi la câte 2. trei săptămâni murea unul; însă cum murea undeva, îndată pe toți cei din casă cioclii îi ducea la spital, și hainele le ardea (care haine și așternuturi ce sau ars, la urmă toate li sau plătit cu bani) și așa prin această prea bună pază, sau ciontat ciuma (care ar fi putut să se încingă) însă să poate socoti, că pă lângă pază, mai mult voia lui Dumnezeu au fost de neau izbăvit de această groaznică și cumplită moarte. Intraceastă ciumă au murit peste toți la 158. de oameni. La 22. Februarie a. c. sau oprit strașnic a nu să mai face slujbă la biserici cu poruncă chiar dela Curte, că poate acolo să înștiințase că aicea mor foarte mulți și nu sau mai făcut slujbă până la 15. Martie, iar atuncea sau slobozit bisericile și clopotele, și sau făcut mare mulțămită lui Dumnezeu pentru izbăvire. Sau oprit și oamenii de aicea să nu mai meargă la linie, fiind că nu să mai

facea târg acolo, ci să da bucate dela Cetate, găleata de grâu cu 8. nemțești WW. La 27. Februarie sau dat poruncă ca fiește care gazdă săși spele podinile, ușile, și săși spoiască în casă, să scoață hainele și așternuturile la vânt. Iară la 1-mă Martie au început a căuta doctorii cu un domn de[la] maghistrat prin toate casele dearându-l pă oameni, însă numai pe slujnicele lea vizităluit (fiind că sau aflat multe sfirențite) iară pe alții nu; și la 12. Martie iarăș au vizităluit casele casă fie toate grijite și curate. La 11. Martie a. c. au venit I. Gubernial Senitets Comision dela Cotlea, în Brașov și numai la biserica rumânească cea mare din Șchei au venit de sau uitat. La 13. Martie au început comisareșii de aicea orânduți a jura pe fiește care din casă în casă, casă nu aibă ceva molipsit, ascuns și cum că sau curățit fiește care cele ce au avut după poruncă. La 31. sau strâns toate bumbacurile și lânurile cât sau aflat aicea la Brașov din porunca I. Comision, și pecetluinduse sau trimis de au făcut lazaret la vamă, și în Brașovuvechi în biserica săsească din capul Brașovechiului 3. săptămâni, și apoi iarăș sau adus. Iară la 4. Aprilie sau stricat linia, și sau slobozit fiește care a merge în țara nemțească și unguerească unde va vrea, numai lăzăreturile țării rumânești au rămas foarte întărite.

1814. 29. Ianuarie. sau pristăvit păr[intele] Ioan 53.
Stefanovici, preoțind 14. ani.

1814. 26. Martie. Au tunat foarte tare, și au plouat 54.
ca vara.

1814. 16. Aprilie. Seara la 6 $\frac{1}{2}$ ceasuri sau aprins 55.
în satul Cârștian, și fiind că era secetă și mare vânt în vreme de 3. ceasuri sau încins focul peste tot satul, și au ars la a treia parte din case, iară șurile fiind că era cu pae coperite, nici 10. nau scăpat de foc.

1814. 18. Aprilie. Au nins toată zioa. și noaptea, în- 56.
cât sau făcut o zăpadă mai mare de o jumătate cot, însă nu numai aicea, ci și în Ardeal, și în țara rumânească, încât sau stricat poamele aicea (fiind că era pomii înfloriți:) iar la sate nu, ba încă și viile pe alocurea, de vreme

ce au înghețat noaptea și au ținut zăpada 6. zile până sau topit.

1814. 25. Aprilie. Iarăș au nins toată noaptea, și No.57. adoua zi un viscol foarte mare, și au ținut zăpada pe pământ 5. zile.

1814. 3. Noemvrie. Au fulgerat spre răsărit foarte 58. la 8^{1/2} ceasuri și la 9^{1/4} seara.

1815. 17. Martie. Au fost un vânt foarte groaznic, 59. încât au căzut mulțime de stoboară aicea în oraș, iară la sate șurile leau dezvelit cu totul, după aceia au mai stat, și au început a ploua și a tuna ca vara, ba încă la sat la Feldioară au trăsniț într-o șură de marginea satului la 8. ceasuri dimineața, și abia a stins-o trăgându-o la pământ mulțime de oameni carii venise la târgul slobod ce să făcea întrăcea zi“.

Introducere în Istoria filosofiei eline¹⁾

de D. D. Roșca

I.

Importanța pe care o prezintă cugetarea elină pentru întreaga dezvoltare ulterioară a filosofiei europene este enormă. Nu putem vorbi de continuitate de gândire și civilizație decât dela Greci încoace. Orice spirit preocupat de problema științei, a filosofiei și a culturii — și doritor să urce la surse — este nevoit să ia ca punct de mănecare al cercetărilor și considerațiilor sale elinismul.

Cercetările istorice și lingvistice mai nouă (sec. XIX. și XX.) ne-au ajutat să facem cunoștință cu speculațiile filosofice ale Irzilor, Perșilor, Egiptenilor, etc. Dar aceste speculații, adesea profunde și bogate, din cauza lipsei de contact al Europeanilor cu popoarele amintite, n'au influențat decât foarte puțin cugetarea europeană; puțin și indirect; vreau să zic: tot prin mijlocirea filosofiei grecești. Aceasta din urmă a influențat tiranic speculației evului mediu, și mai puțin tiranic, dar neasemănat mai fecund, pe cugetătorii cari au trăit dela Renaștere încoace. Ea exercită și azi o influență considerabilă. Astfel încât putem spune fără exagerare că bazele înseși ale culturii noastre intelectuale sunt grecești.

În Grecia au fost puse pentru noi mai întâi marile probleme cari preocupă și frământă și azi cugetarea filosofică. Acolo au fost inventate mai întâi unele din mijloacele de cugetare cu cari operăm azi. Se pare că problemele pe cari și le-au pus vechii gânditori ai Eladei sunt eterne. Ele ating esența și interesele permanente ale civilizației noastre europene. Iar visurile speculative pe cari au îndrăsnit să le viseze acești gânditori cu inteligență disciplinată și imaginație roditoare, sunt cele mai strălucite din câte au trecut prin mintea omului.

¹⁾ Idei esențiale din primele două lecții ale cursului de *Istoria filosofiei eline*, ținut anul acesta la Universitatea din Cluj.

În înțelesul adevărat al cuvântului, istorie nu poate fi numit decât trecutul care trăește încă în trupul și conștiința prezentului, și trăește nu ca o simplă reminiscență, ci ca o putere ce mână gândirea și lumea mai departe. În ceea ce ne privește pe noi cei de azi, Grecia, cu filosofia și întreaga ei cultură, face parte din acest trecut care continuă să trăiască. Până și știința elină, cât ne-ar apărea ea azi de stângace, de neînțeleasă uneori, ne interesează totuși, nu ca ceva ce ar aparține exclusiv trecutului mort, ci ca ceva ce poate prezenta, din puncte de vedere multiple, interes de actualitate.

Se pare că nicăiri ca aici nu se potrivește afirmația lui Herder că ceea ce avem mai de preț nu noi l-am creat; am moștenit dela Elini până și *forma* în care gândim. . .

Dar, să fim drepți și să nu uităm să spunem că trecutul elin continuă să acționeze asupra prezentului nu numai în sens pozitiv, adică întărind și îmbogățind viața prezentului, ci și în sens negativ, adică punând în calea acesteia zăgazuri, în unele privințe păgubitoare. Căci am moștenit dela Greci nu numai ordonatoare idei generale și pozitive cunoștinți de detaliu, nu numai idealuri și dexterități, ci și numeroase prejudecăți și superstiții. Cunoașterea trecutului de care e vorba e deci o condiție indispensabilă a liberării noastre de sub apăsarea pe care o exercită asupra moravurilor noastre intelectuale această din urmă moștenire.

Dealtfel, ignoranța unui trecut ca cel elin ne este, nouă moștenitorilor, aproape imposibilă. Căci, dacă foarte puțină lume poate spune că a citit pe Platon sau pe Aristot, totuși spiritele cultivate ale Europei noastre trăesc, chiar și atunci când nu-și dau seama, cu idei, cu multe idei, de-ale lor, cu noțiuni elaborate și fixate de ei. Erwin Rohde, autorul celebrei *Psiche*, operă despre credințele religioase ale Elinilor, a și spus că Grecii au gândit prin anticipație (*vorgedacht*) pentru întreaga omenire. Iar Renan a scris preacunoscuta frază: Rațiunea s'a născut în Grecia. Și dacă este dreaptă definiția de „animal rațional“ ce se dă de obicei omului, putem spune că, pentru noi, omul însuși s'a născut în Elada.

II.

Iată de ce s'a vorbit și se vorbește încă de „miracolul grecesc“. Numim miracol, cum se știe, un fenomen pe care nu-l putem încadra în lanțul de cauze și efecte ce este Universul. Numim miracol un fenomen care e oarecum un *început absolut*.

Dar pot fi începuturi absolute în natură și istorie? Desigur că nu. Și desigur că nu se poate spune nici despre cugetarea grecească, că este un astfel de început. Cu toate acestea, se poate vorbi într'un anumit sens de miracol grecesc. Să precisăm în ce sens.

* * *

Fără îndoială, Elinii au avut și ei predecesori. Filosofia și știința greacă datoresc multe Orientului. Elada a primit din Orient o bună parte a materialului intelectual cu care a operat. A primit mituri religioase, cunoștințe practice, dexterități, procedee tehnice.

Filosofii și poeții Eladei au exaltat totdeauna știința, sau, mai precis, înțelepciunea Orientului. Au mers uneori până acolo încât au ascuns sub emblema acestei înțelepciuni chiar și idei nouă, idei cari le aparțineau. Neopythagoricienii, neoplatonicienii, Philon din Alexandria și scriitorii creștini sunt cei cari au afirmat mai insistent asupra influinței orientale în Grecia. S'a spus, de pildă, că Plato n'ar fi fost decât un Moise, care a vorbit grecește. . . Clement din Alexandria îl numia pe acelaș Platon „filosof iudaisant“. Găsim însă afirmațiuni asemănătoare și la Herodot și la însuși Platon și Aristot. Acesta susținea că leagănul științei matematice a fost Egiptul. O legendă foarte răspândită pretindea că Thales și Pythagora, deci înșiși întemeetorii științei eline, au importat această știință din Egipt (G. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, t. I, capitolele corespunzătoare). Acesta din urmă, afirmă tradiția pythagorică, a cunoscut personal pe Zarathustra. Iar pentru a explica cunoștințele enciclopedice ale lui Democrit, se vorbea de călătoriile lui în Egipt și Babilonia, unde a frecventat pe magi și pe preoți; în India, unde a cunoscut fahirii.

Este incontestabil că secolul al VII. și al VI. a. Ch., epoca când apar cei dintâi gânditori elini, este și epoca când relațiile

Greciei cu popoarele din Orient devin foarte active; e adevărat că golfurile ospitaliere ale Eladei privesc spre Orient, spre marile centre de cultură asiatică veche; e, mai departe, adevărat că Grecii au avut un neastâmpărat temperament de călători, și că, pe mare și pe uscat, corăbii și caravane au putut stabili comunicații relativ ușoare și bune între Ionia și Phenicia, Babilonia, Egiptet. Și, prin acestea, contact indirect cu India, poate chiar și cu China. Este adevărat, în sfârșit, că contactul au civilizațiile streine, și atunci când acestea nu erau prea dezvoltate, a trebuit să contribuie în măsură importantă la lărgirea orizontului intelectual. Grecii au avut, fără îndoială, norocul de a moșteni un patrimoniu intelectual. Speculația grecească, în forma în care apare ea deja la început, a fost făcută posibilă printr'o achiziție prealabilă de cunoștințe speciale, de detaliu. Astronomii caldeeni ca și inginerii măsurători de pământ ai Egiptului au contribuit să prepare elanul de mai târziu al științei grecești. . .

Pornind dela date și considerații ca cele de mai sus, unii cercetători, ca Bailly (1770), Biot, Roeth, au negat în bună parte originalitatea speculației eline¹⁾.

* * *

Dar, privind lucrurile mai de aproape, cu toate considerațiile de mai sus, nu poate fi vorba de o influință propriu zisă a Orientului asupra gândirii grecești. Și nici nu se poate mai ales afirma că filosofia grecească ar fi fost importată în Elada; că n'ar fi fost un produs natural al însuși pământului elin. Căci să nu scăpăm din vedere că, dacă filosofii și istoricii greci au ridicat în slavă înțelepciunea Orientului, au făcut-o adesea ca măsură de prudență, spre a ascunde paternitatea unor idei cari contraziceau idei tradiționale și sacre în Elada. Și au făcut-o tot atât de des și cu scopul de a încărcă cu mai multă autoritate propriile lor idei, dat fiind prestigiul legendar de care se bucurau, pe drept sau pe nedrept, în opinia publică elină civilizațiile, mai mult bănuite decât cunoscute, ale Orientului. Să nu pierdem

¹⁾. Cei mai mulți istorici s'au pronunțat însă în favorul acestei originalități. Astfel Ritter, Zeller, Castor, Brochard, Milhaud, Gomperz, Diels, Burnet.

din vedere înfățișat că datele pe cari le avem sunt foarte vagi, foarte reduse ca număr și foarte problematice pentru a ne permite să contestăm, sprijinindu-ne numai pe ele, originalitatea speculației grecești.

Admițând apoi ca fapt pozitiv că relațiile între Elada și Orient au fost așa de întinse și de intense cum cred unii istorici, rezimându-se pe informații mai mult sau mai puțin pozitive, ce ne îndreptățește să admitem ca bună și afirmația următoare: Civilizația cea mai veche posedă în mod necesar și speculația cea mai înaltă, și știința cea mai evoluată.

Să nu uităm apoi nici faptul că orgolioasa preoțime egipteană a făcut eforturi mari pentru a deriva toată civilizația grecească din civilizația egipteană. Astfel, Egiptenii au susținut că Solon n'a făcut decât să aplice în Grecia ideile lui Amasis în materie de legislație politico-socială. Dar, iată că s'a stabilit că Amasis a trăit *după* Solon!

Singura metodă riguroasă pentru a stabili ce anume datează Orientului știința și filosofia născândă a Eladei, este să examinăm, după monumentele cari ne-au rămas, caracterele științei orientale și să le comparăm cu acelea ale speculației eline.

Ce constatăm? Care a fost caracterul profund al științei orientale? El a fost eminentement practic. Observații izolate, sugerate de probleme, de nevoi practice; constatări de natură pur empirică și de valoare particulară. Minteia Orientului nu încearcă să *demonstreze* constatarea empirică pe care a făcut-o și nici să *generalizeze* judecata justă pe care a pronunțat-o în legătură cu un caz particular. Dar, din punctul de vedere al evoluției științei, între o constatare empirică și demonstrația rațională, să zicem, a proprietăților cercului, este o prăpastie, cum este și între observațiile astronomice pe cari le făceau astrologii caldeeni conduși de considerații politice și între căutarea desinteresată a unei ipoteze care ar explica fazele lunii, cum o găsim la pythagoricieni.

Spiritul și metoda grație cărora știința greacă a devenit posibilă, sunt lucruri despre cari știm cu siguranță că n'au fost importate în Elada. Deja Platon a văzut ager și a judecat lucid când făcea distincție netă, calitativă, între spiritul profund care era la rădăcina științei egiptene și la fundamentul speculației

eline: De o parte: grija de câștig și oarecare îndemânare practică; de ceastăaltă parte: grija de a *ști*; pur și simplu. Știința Orientului, nici după ce venise, în contact cu filosofia grecească, n'a fost în stare să se ridice de-asupra preocupărilor utilitare, sau a curioșităților de detaliu. Graba cu care Orientul a căutat să facă aplicații practice imediate a înăbușit, în germene, începutul de știință pe care a fost în stare să-l creeze.

Ceeace primii gânditori greci au putut împrumuta din Orient nu sunt deci decât materiale acumulate de o lungă experiență, sunt date cari conțineau în mod implicit probleme pentru o reflexie ulterioară. Reflexie și elaborație cari vor fi în stare să se exercite și să evolueze, duse de singurul gând de a *ști*, în stare să caute mai întâi o explicație rațională a lucrurilor, și numai pe urmă — și indirect — să caute, în această speculație desinteresată, secretele unei acțiuni, unei explicații practice posibile.

Acesta e caracterul fundamental și specific al speculației eline: gândire care știe să facă abstracție dela utilul imediat. Gândire care ia naștere nu sub apăsarea tiranică a unei necesități streine de ea însaș, exterioare și deci, prin însaș natura ei, fatale, ci care apare ca exteriorizarea intelectuală liberă a unui imbold intern. Exteriorizare ce vine în lume, am zice, în chip *gratuit*.

Este deci o diferență *calitativă* între știința orientală și știința grecească, diferență marcată pe deoparte de trebuințele sufletești deosebite cărora au corespuns cele două științe, pe de altă parte de felul diferit în care ele se vor organiza logic: Știința orientală: inventar de date, adunate cu scopul de a servi la aplicări practice, știință aservită, în însuși principiul ei constitutiv, acțiunii. Știința elină, corp de doctrină născut din nevoia de a explica rațional lucrurile, din dragostea desinteresată a ordinii acestora, ordine pe care ea o postula ca eternă în timp și universală în spațiu; știință organizată, sau, mai precis, tinzând să se organizeze în formă de propoziții cari derivă una din alta, formând un întreg organic, și întrezărind, ca pe un ideal ce-ar putea fi atins odată, ideea unei științe universale.

Acest caracter al gândirii eline este ceva cu totul nou în evoluția spiritului omenesc. Această noutate a intrat în istorie

prin Greci. Iată sensul în care se poate vorbi de miracol elin ! Miracolul grecesc este acest *aspect nou* pe care l-a luat cugețarea omului în Elada. Și pentru ca să fim și mai preciși : Miracolul grecesc este mare nu atât pentru începuturile lui, cât din cauza prodigioaselor lui consecințe.

Faptul că Elinii au utilizat materiale furnizate lor de Orientali nu poate fi, prin urmare, considerat ca o lipsă de originalitate, dat fiind faptul cestalalt — cu mult mai important — că Grecii au construit cu materialul vechiu (pe care l-au îmbogățit în măsură foarte mare, să nu uităm s'o spunem), un monument nou ; nou în sensul cel mai tare al cuvântului. Adevărata originalitate a culturii eline constă în perfecția și multilateralitatea ei, și nu în începuturile ei. Hermann Diels, autoritate în materie, a negat până și împrumuturile materiale (cantitative) pe cari știința greacă le-ar fi făcut dela Orientali, și a susținut că ea s'a născut din raționalizarea mitului elin.

III.

Dar să insistăm puțin asupra celor schițate acum mai în urmă, spre a scoate și mai mult în evidență importanța cugețării grecești pentru dezvoltarea ulterioară a culturii europene.

Fără îndoială că ceea ce distinge pe om între toate celelalte animale, ceea ce face din el cel mai de temut animal este suplețea cu care omul știe să se adapteze la cele mai complexe și mai nefavorabile condiții de viață. Și repeziciunea cu care reușește foarte de multe ori să-și asocieze, ca prietene, în lupta pentru existență, chiar acele condiții cari, considerate ca atare, ar fi trebuit să-i fie nefavorabile. Privită din acest punct de vedere, inteligența noastră nu este decât o prelungire și o afinare a biologicului. Ea nu e decât un admirabil instrument de luptă contra mediului, sau, dacă doriți, de adaptare la mediu ; „un mijloc care ne scoate din încurcătură“ („un moyen de se tirer d'affaire“), cum a definit-o Henri Bergson.

Intre toți semenii săi, omul este, incontestabil, animalul care a arătat cea mai mare putere de invenție pentru a para loviturile sorții, și pentru a-și aservi chiar fatalitatea.

Dar această supleță în adaptare și acest triumf al omului asupra naturii nu-l așează în fruntea regnului animal decât ca pe un întâiul între egali. Nu-l diferențiază de egali săi decât cantitativ. Știința și speculația care are ca scop ultim al său o cât mai perfectă adaptare la condițiile existenței exterioare, e e fiica acestei inteligențe animale, organ biologic îngrozitor de eficace, dar numai atât. Orice invenție tehnică e o acumulare de forță în lupta pentru trai. Ea face din noi un animal cu tentacule mai lungi și cu ghiare mai ascuțite, dar numai atât. Ne acordă o superioritate relativă față de celelale animale. Fapt important, dar care nu ne diferențiază calitativ de ele.

Ceeace însă îl diferențiază specific pe om de animal, ceeace propriu zis îl face om, este darul pe care acesta îl are uneori de a cugeta și inventa în mod *gratuit*, pentruca să folosesc expresia la care am recurs deja mai sus. Darul de a inventa fără silă exterioară, fără a fi terorizat de porunca oarbă a instinctului de conservare, ci de un imbold interior care se aseamănă cu mobilul sufleteșc ce-l face pe copil, sau pe adult, să se joace.

Această construcție liberă poate fi instinctivă, adecă deloc sau abia conștientă. Și atunci avem creații ca miturile religioase sau cultul demonilor. Dar nu de această invenție e vorba aici, ci de aceea care ia naștere în mod perfect conștient. Momentul acesta este decisiv; în momentul acesta se transformă omul din animal rapace și interesat, în ființă creatoare cu adevărat și liberă.

Construcția liberă de care vorbim poate îmbrăca forme de expresie diverse: formă artistică, filosofică sau științifică. Cele din urmă condiționate de pre existența celei dintâi, căci numai în momentul când omul a început să poetizeze conștient, a început să și gândească deplin liber.

Aceste forme de exteriorizare a valorilor sufletești sunt strâns legate întreolaltă, atât de strâns încât pot fi considerate (și au și fost de Hegel, Taine etc.) ca aspecte diverse ale aceleiași esențe, ale aceleiași funcțiuni sufletești. Experiența ne arată că marii creatori — cei mari de tot — au știut să concilieze într'o armonie adâncă aceste forme de activitate spirituală, atât

de deosebite la prima vedere : filosofii mari au fost și oameni de știință și, în felul lor și artiști, și poeți.

IV.

Dar, între toate popoarele tocmai Grecii au fost aceia care au știut să uniască în chipul cel mai fericit — prin unele din marile lui spirite cugetătoare — forma de expresie artistică cu cea filosofică. Și, nu e stabilit în chip riguros, dar e foarte probabil, că fecunditatea inteligenței grecești, precum și importanța pe care o prezintă Elada pentru evoluția culturii europene, se explică tocmai prin faptul, rar și splendid, că civilizația elină s'a rezemat pe darul ce l-a avut de a crea sinteza de care vorbim.

Cert este că marii gânditori creatori ai Greciei sunt tot atât de mari artiști. Iată *una* din cauzele principale ce face că sistemele lor de gândire nu purced atât prin analize riguroase și prin îngrămădire de detalii meticuloase, ci mai mult prin largi intuiții, prin generalizări cari au la baza lor o viziune plastică. Aceste sisteme ordonează în chip *frumos* ideile noastre. Și când zic „frumos“, mă gândesc la latinescul *formosus*, care vine dela *forma*.

La Greci jocul facultăților speculative era dublat de un joc al imboldului estetic. Grecii erau prin esență geometri, în sensul de mari meșteri ai demonstrației, ai rațiunii care construiește *frumos*, împinsă de necesitatea interioară de a vedea *clar*. Și viceversa : rațiune pentru care nevoia de a vedea clar este întărită și condiționată de nevoia de a vedea *întreg*. De aci o trăsătură caracteristică a speculației clasice eline, anume : tendința de a elimina, ca pe o valoare negativă, ideea de *infini*. Idee care, pentru ei, se confunda cu ideea de nedefinit, de fără contur, de nedeterminat, de vag, de *neclar*. Rațiunea elină nu s'a putut opri la constatarea pură și simplă a faptelor. La Elini plăcerea de a înțelege se identifică aproape cu plăcerea de a gusta artistic.

Și, pare-mi-se că tocmai acest din urmă element, adecă cel artistic, împrumută un fel de tinerețe vecinică cugetării marilor filosofi ai Eladei. Democrit sau Plato sunt tot atât de puțin în-

vechiți azi ca și Sophocle sau Phidias... Produsele artei mari nu învechesc, cum știm, niciodată... Forța Grecilor a fost facultatea de a organiza haosul, în orice formă l-ar fi întâlnit. De a organiza haosul cu ajutorul unor reprezentări cari nu îngăduesc drept de existență diformului, nedefinitului, vagului, neclarului.

Privită din alt punct de vedere, forța despre care vorbesc se identifică cu ceea ce numim personalitate creatoare în sensul înalt al cuvântului. (Trecerea a fost aici cam bruscă, mi se pare. Să amintesc însă faptul arhicunoscut: nu simți nevoia de a crea ordine în ceea ce *nu ești tu*, înainte de a fi simțit pe aceea, tot atât de imperioasă, de a ordona haosul sufletesc care ești *tu*).

Secretul farmecului mereu viu pe care-l exercită, fascinant, și azi, asupra spiritului nostru majoritatea filosofilor greci, și mai ales cei din întâia epocă, e în forța cu care ei au știut să uniască și să concilieze în spiritul lor calități, în aparență, contradictorii. Alături de imaginație constructivă, cugetătorii greci posed o inteligență lucidă, care supune examenului său totul cu răceală de Mefisto; un spirit și o nevoie de generalizare vastă unit cu putere de observație căreia nu-i scapă nici cea mai neînsemnată nuanță.

Filosofii greci au știut, cu un cuvânt, să concilieze imaginația cu abstracția. De aci civilizația lor, dominată, prin excelență, de considerații estetice.

Această nevoie de armonizare, și *forță* de armonizare — termenul însuși ne face să întrezărim că e vorba de o funcțiune quasi-estetică a spiritului — s'a manifestat apoi puternic și în ceea ce privește personalitatea lor ca cetățeni. A existat o legătură strânsă — un raport de necesitate internă, am zice în limbajiu filosofic — între gândirea lor abstractă și viața lor.

Să spunem, în ordinea de idei pe care o dezvoltăm acum, că extraordinara unitate de stil, unitate care este caracterul fundamental al civilizației eline, aici își are rădăcina adâncă; aici, în această curagioasă conformitate între viață și gândire. Cei dintâi filosofi greci nici nu pot concepe că ar putea exista o separație, sau chiar o contradicție, între viața contemplativă și viața practică. Să amintim mai departe faptul că nu există cultură, în înțelesul propriu al cuvântului, decât acolo unde viața

în toate manifestările ei, este dominată și condusă de o atitudine unică, consecventă, în fața realității. Unde popoare și epoci întregi se închină unei scări de valori unice și unitare. Viața sufletească — individuală și colectivă — în toate formele ei de manifestare (religie, artă, filosofie, organizație socială, etc.), se cristalizează, în acest caz, în forme cari arată o unitate de stil caracteristică epocii sau poporului respectiv.

V.

Am zis mai sus că forța Elinilor a fost facultatea de a organiza haosul în orice formă l-ar fi întâlnit. Iată de ce gândirea lor n'a putut rămânea indiferentă nici față de realitatea politică în care au trăit. Și pentru organizarea acestei realități, filosofii greci au născocit, au creat imagini sau, dacă vrei, idei, cu ajutorul cărora să fie posibilă o stabilire de raporturi armonioase între om și cetate, între individ și colectivitate. O conștiință luminată de idei clare și o cetate ordonată după concepte clare, iată cele două mari scopuri imanente ale speculației eline.

A fost acest din urmă scop un înalt ideal care n'a fost realizat complet niciodată, mai e nevoie s'o spunem? Să notăm însă că între Elini, ei, filosofii, au fost cei cari și-au dat seama mai întâi și mai clar de pericolul foarte mare care amenința independența și existența poporului grecesc. (Acest pericol venia, cum se știe, dela rivalitățile ce existau între cetățile grecești, și dela agitațiile politice perpetue ce bântuiau în sânul însuși al Cetății.) Cei mai mulți dintre filosofi agitau ideea unei federalizări a cetăților eline. Fapt care l-a făcut pe Frederic Nietzsche să scrie că filosofia grecească mai veche (se gândia la presocratici) e o filosofie de oameni de Stat. („Die ältere griechische Philosophie ist die Philosophie von lauter Staatsmännern“ — *Wissenschaft und Weisheit im Kampfe*, § 193, *Werke*, X. 220).

E adevărat că presocraticii au ruinat spiritul mitic al Cetății grecești. Dar nu cu gândul să dărâme Cetatea al cărei suflet era mitul, ci cu gândul să salveze Elada. Puterea izolantă a miturilor, specifice fiecărei cetăți, le separa pe acestea, punându-le față în față, ca pe niște dușmane. Iată o cauză determinantă externă care, asociindu-se la cea de ordin sufletesc — și mai generală și mai profundă — amintită mai sus, a făcut să se

nască în mintea filosofilor greci ideea unei Elade unitare și prin aceasta, capabilă să trăiască; Eladă care ar fi fost să fie realizată prin crearea unei gândiri (filosofii) universale eline și prin federalizarea cetăților rivale.

VI.

Să rezumăm cele dezvoltate mai sus și, rezumând, să precizăm în ce sens se poate vorbi de miracol grecesc?

1° În Grecia a gândit omul mai întâi în chip desinteresat; a gândit pentru simpla plăcere de a gândi, făcând abstracție dela orice aplicație utilă. În Elada a văzut lumina zilei pentru întâia oară realitatea care, dela Elini încoace, obicinuim s'o numim „cugetător“, „filosof“. În Orient cel ce știa era preot, mag, făcător de minuni, depozitar al secretelor Cerului. Elada a dat pentru întâia oară viață timpului uman care, deși știa, nu era nici mag, nici făcător de minuni aliat cu zeii sau cu alte puteri oculte. „Alte popoare au avut sfinți, Grecii au avut filosofi“, spunea Nietzsche. (Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen).

2° Cugetătorii elini au știut să concilieze, în grad neatins până azi de alții, abstracția și imaginația, și 'n general funcțiuni sufletești, în aparență, potrivnice, fiind în acelaș timp și 'n măsură mare, și gânditori și artiști. Mai mult, filosofii greci au știut să împace gândirea cu viața.

Astfel încât acești filosofi, presocraticii în special, par a fi exemplarele umane cărora li s'ar potrivi mai bine melancolica dorință a lui Ernest Renan, dorință formulată cum urmează:

„Om perfect ar fi acela care ar fi totodată și poet, și filosof, și savant, și om virtuos; și aceasta nu în intervale și momente distincte (căci atunci el n'ar mai fi toate acestea decât în chip mediocru), ci printr'o compenetrație intimă a tuturor acestor calități în fiecare moment al vieței; om perfect ar fi cel ce ar fi poet când e filosof, filosof când e savant; scurt, în sufletul căruia toate elementele umanității s'ar uni într'o armonie superioară, întocmai cum ele sunt unite în însaș umanitatea. Ane mica noastră epocă de analiză nu permite această unitate; viața se schimbă în meserie, devine o profesiune; ești nevoit să afi-

șezi titlul de poet, de artist, sau de savant ; să-ți crezi o lume mică, unde să trăiești izolat, fără să înțelegi restul și, adesea negându-l. Este, fără îndoială, o nevoie aceasta, isvorită din starea actuală a spiritului uman, să recunoaștem însă totuși că un astfel de sistem de viață, deși scuzat de necesitate, este contrar demnității omenești și perfecțiunii individului. Considerat ca om, un Newton, un Cuvier, un Heyne, au o rezonanță spirituală mai puțin frumoasă decât aceea a unui înțelept antic, aceea a unui Solon sau Pitagora, d. ex. Scopul ultim al omului nu poate fi să știe, să simtă, să imagineze; ci să fie perfect, adică să fie om în înțelesul plin al cuvântului. Scopul ultim trebuie să fie acesta : să reunească într'un singur individ tabloul prescurtat și concentrat al umanității întregi"... (*L'Avenir de la science*, 11—12).

În sensul considerațiilor de mai sus, se poate vorbi, prin urmare, de un miracol grecesc.

VII.

Să nu uităm acum că au existat și anumite circumstanțe exterioare cari, dacă n'au creat miracolul grece, l-au ajutat să se nască ; cari, dacă nu pot fi privite drept ultime cauze explicative, trebuiesc considerate ca fiind condiții avantajoase pentru evoluția darurilor intelectuale atât de variate ale rasei eline.

Elada a fost pământ mic, sărac, muntos, cu țârm maritim enorm de lung, cu populație relativ deasă. Iată tot atâtea împrejurări favorabile dezvoltării repede și dezvoltării într'un sens anumit, a civilizației grecești.

Sterp și foarte muntos, pământul Eladei nu tenta pofta de invazie și de cucerire a vecinilor barbari, cum ar fi tentat-o, desigur, un șes roditor și ușor accesibil. Ferită de pacostea invaziilor nesfârșite, țara greacă oferea astfel posibilități de durată relativă, și deci, de dezvoltare, germenilor de civilizație cari puteau să se ivească pe teritoriul ei. Achizițiile succesive de cultură puteau să se adăuneze (adaoge unele la altele), într'o țară la adăpostul invaziilor mari și frecvente. Lucru care n'ar fi fost posibil într'o țară mereu invadată, unde totul trebuie început și reînceput dela capăt.

Văile, separate unele de altele de creste înalte, devin admirabile medii de cultură particulară, de viguroasă viață individuală, viață atât de favorabilă civilizației variate a Eladei.

O altă circumstanță avantajoasă evoluției multiplelor calități intelectuale ale Elinilor a fost și sărăcia Eladei. În acele vremi de cumplită barbarie, ea s'a dovedit a fi un dar, nu o plagă, nu numai pentru motivul amintit mai sus, ci pentrucă ea, sărăcia, i-a împins pe Greci să facă comerț, să ia lumea în cap, am zice, adecă să emigreze, întemeind colonii. Toate acestea au mărit, odată cu orizontul geografic al Elinilor, și orizontul lor intelectual, făcând posibil contactul, cum am văzut, fecund în consecințe, pe care ei l-au stabilit cu popoarele Orientului.

VIII.

Vedem deci că sunt motive multiple cari ne îndreptătesc să afirmăm că importanța ce-o poate prezenta pentru noi istoria cugetării eline e mare. Dar mai sunt și alte motive — acestea mai puțin însemnate, e adevărat — pentru cari studiul mai ales al începuturilor filozofiei grecești prezintă interes și este util.

Și anume, studiind sistemele de gândire ale celor dintâi filosofi greci, asistăm la însaș nașterea filozofiei europene, și putem să ne dăm seama, în legătură cu un caz concret, căror trebuinți spirituale răspunde filozofia în general. Care e rostul filozofiei la începutul civilizației noastre europene, care e rolul filozofului? Să ne întrebăm apoi dacă azi lucrurile s'au schimbat? Și în ce sens?

Studiul începuturilor filozofiei grecești ne dă, mai departe, ocazia să vedem cum se degajază cugetarea pură, operă prin excelență individuală, de religie și morală, opere înainte de toate colective.

Zei senini ai lui Phidias s'au desprins ei înșiși, încetul cu încetul, din zeii monstruoși și înfiorători ai Greciei barbare. Lumea a îmbrăcat haină nouă în momentul când omul a început să creadă că ea nu e guvernată de monștrii suterani, ci de zeii splendizi și cu suflet senin. Filozofia vine apoi și desbracă pe zei de haina mistică în care i-a învelit imaginația poetică. Religia antică a pus la fundamentul civilizației eline mituri cari o

guvernau. Filosofia elină înlocuiește aceste mituri cu vaste construcții raționale, cari sunt, în ultima analiză, tot antropomorfisme. Pentru excelentul motiv că omul nu poate concepe necunoscutul și misterul decât în termeni omenești, cei dintâi filosofi greci au creat, pentru noi toți, cele dintâi mari metafore logice și morale, chemate să ne facă enigma lumii accesibilă și gândirii și inimii.

Dar, nu trebuie să ne închipuim că procesul de dezvoltare schițat mai sus s'a făcut cu totul pe nesimțite; că filosofia s'ar fi desprins de religie fără de luptă. Nu! Luptă a fost. A existat și la Elinii antici, în clasa de jos a poporului, un fanatism religios. Fapt pe care am fi ușor înclinați să-l uităm, dacă nu ne-am aduce aminte că Socrate a trebuit să goliască până în fund paharul de otravă; că până și Aristot a fost nevoit să părăsiască Atena — ca cetatea să nu mai poată păcătui încă odată contra filosofiei... Tot astfel, Protagora și Anaxagora trebuit-au să fugă. Iar scrierea acestuia din urmă despre zei a fost arsă; din considerații de înaltă rațiune de Stat...

Faptul că procesul de diferențiere a religiei de mit s'a făcut la Greci în felul acesta, a lăsat urme cari dănuiesc până azi în ceea ce privește raportul dintre filosofie și religie. La Iuzi, de pildă, această separație s'a făcut altfel. Ea s'a operat în baza unei evoluții interne pacifice. Astfel încât procesul evoluției se prezintă ca un fel de clarificare rațională a adevărilor religioase, clarificare întreprinsă de clasa preoțească, foarte puternică în India. La Elini, dela început, filosofia pășește în luptă contra credinței religioase depositată în mituri. Iar bărbații cari au dus lupta n'au fost — n'au putut fi, evident — preoți, ci oameni liberi, neînregimentați în nici o castă, stăpâni pe un larg orizont de cunoștințe, mari întreprinzători de călătorii, liberi de prejudecăți.

De-aici caracterul de *libertate* pe care filosofia elină l-a lăsat apoi moștenire gândirei europene pe mai târziu, gândire condusă numai de nevoia de a *cunoaște*, adică gândire ce nu se lasă țârmurită în acest elan al ei de nici un fel de considerații streine de ea însaș, de considerații dictate de motive religioase, morale, sociale, politice, sau alte.

Sprijinit pe datele furnisate de lucrările egiptene și babiloniene, geniul grecesc a putut, în astfel de condiții, să se manifeste dela început liber de orice piedecă exterioară și să se ridice, cu repeziciune ne mai văzută până atunci și de atunci, pe culmile cele mai înalte ale speculației.

Grație acestei libertăți de mișcare — libertate câștigată, am spus, prin luptă; dar ce libertate se câștigă altfel? — spiritul omenesc a atins prin ei, prin Greci, punctul de dezvoltare când, din servitor al intereselor animale ale speței, devine slujitorul propriilor lui nevoi; când acest exercițiu fără scop util transformă pe *homo faber* în *homo sapiens*.¹⁾

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ **Bibliografie:** Ed. Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, 1-er Teil; Th. Gomperz, *Griechische Deuter*; John Burnet, *L'Aurore de la Philosophie grecque*; Ch. Renouvier, *Philosophie analytique de l'histoire*, Paris, 1896; Paul Tannery, *Sciences exactes dans l'antiquité*, 3 vol., Toulouse-Paris, 1912—15; Gaston Milhaud, *Leçons sur les origines de la science grecque*, Paris, 1893; H. Diels, *Die antike Technik*, 2-e Auflage, Leipzig, 1915; H. Diels, *Über die ältesten Philosophenschulen*, Leipzig, 1887; A. Rey, *Les débuts de la science hellénique*, Revue des Cours et Conférences, 15 et 30 decembre, 1929; F. Nietzsche, *Die Philosophie im tragischen Zeitalter der Griechen*, 3-e Auflage, Leipzig, 1925.

O mare așezare preistorică: Ariușd

de **Dorin O. Popescu.**

La 6 Km. dela gara Bod, față în față cu comuna Bod, pe malul drept al Oltului, se întinde satul Ariușd. Pentru necunoscători acest nume nu evocă decât imaginea unei modeste localități din județul Trei-Scaune; pentru aceia, însă, cari s'au ocupat cu arheologia preistorică, el reprezintă una din cele mai însemnate așezări din epoca eneolitică, nu numai în țara noastră, ci în Răsăritul Europei. În acelaș timp acest nume evocă amintirea vieții pline de o muncă neobosită și rodnică a celui care a fost arheologul ungar Dr. Francisc László, entusiastul cercetător dela Ariușd.

Printre numeroasele așezări preistorice din valea Oltului transilvan, aparținând toate aceleiași culturi a ceramicei pictate, Ariușdul ocupă locul întâiu prin întinderea sa și prin bogăția materialului arheologic păstrat timp de mii de ani în pământul său.

Ariușdul e menționat pentru întâia oară, ca prezentând interes din punct de vedere arheologic, de către B. Orbán, în anul 1869. Peste 26 de ani învățătorul dela Ariușd, A. Benkő, dăruiește Muzeului Secuesc dela Sf. Gheorghe, cele dintâi fragmente ceramice provenite din această așezare. De acum atenția specialiștilor e prinsă și d-l Iuliu Teutsch întreprinde mai multe cercetări la fața locului. Mai târziu preotul Csulak, însărcinat de Colegiul reformat din Aiud, face mai multe sondagii. Săpături sistematice încep, însă, numai în anul 1907 sub conducerea lui László. Ele vor dura mai mulți ani și vor da un rezultat, care va întrece așteptările.

Datorită activității sistematice a lui László, județul Trei-Scaune este cel mai bine studiat din punct de vedere arheologic. Săpături mai mari s'au făcut la Olteni și la Ariușd. În acest articol ne vom ocupa numai cu Ariușdul.

Stațiunea propriu zisă sau bucata de pământ în care s'au găsit urmele așezării, se află pe un deal în apropierea satului, la o înălțime de 60 m. deasupra Oltului. Ea se întinde pe platoul de pe vârful dealului și pe coasta lui apuseană pe o suprafață de 5400 m². Evident că nu a putut fi săpată toată suprafața din cauza mării sale întinderi, totuși porțiunea considerabilă, în care au urmat săpăturile, a furnizat material suficient pentru datarea

stațiunii, pentru stabilirea stratigrafiei și chiar din punct de vedere muzeistic, îmbogățind Muzeul Secuesc cu multe vase de toată frumusețea.

Tendința oamenilor preistorici era să se așeze, pe cât era posibil, în locuri bine apărate de natură împotriva atacurilor dușmanilor sau ale fiarelor. La situația favorabilă naturală a locului se adăogau uneori lucrări de întărire, cari făceau din locul ales o cetate greu de atacat. La Ariușd, afară de faptul că așezarea era pe o înălțime considerabilă, dealul pe care era situată, era apărat dinspre platoul dela NE printr'un șanț de 2 m. adâncime. Par a fi fost șanțuri și înspre partea de SV, existența lor, însă, nu poate fi dovedită cu precizie.

Săpăturile întreprinse au dat de material arheologic până la adâncime de 4 m. László distinge în săpături 7 straturi, cari se deosebesc fie prin culoarea pământului, fie prin natura materialului pe care-l conțin, nu corespund însă cu 7 straturi de cultură, deoarece vom vedea mai departe că nu avem decât 2 straturi de cultură diferită. Cele 7 șapte straturi, pornind de jos în sus, sunt următoarele:

I. Incepând dela cea mai mare adâncime, prin urmare dela solul primitiv, avem un strat gros format din așa numite resturi de bucătărie (Kjökkenmöddings), compuse din fragmente de vase, oase, bucăți de cărbune, cenușă, scoici, etc. Culoarea stratului e cenușiu bătând în verde.

II. Deasupra acestui strat urmează stratul inferior de chirpicu, sau de pământ ars, format din rămășițele locuințelor, vetrelor și cuptoarelor situate la această adâncime. Se deosebește de stratul anterior prin culoarea sa vie de un roșu de cărămidă.

III. Urmează iar un strat de umplutură format din aceleași resturi de bucătărie și având aceeaș culoare ca a celui dintâiu. Grosimea lui este de 1 m.

IV. Deasupra stratului al treilea s'a dat de un al doilea strat de chirpicu, care indică nivelul unei a doua linii de locuințe. Judecând după continuitatea și desimea stratului, care se întinde pe 26 m. lungime, locuințele ale căror urme le reprezintă, trebuie să fi fost destul de numeroase.

V. Stratul al V-lea e format tot din resturi de bucătărie.

VI. Stratul al VI-lea este stratul humusului negru. El are o grosime de 30—50 cm. și conține încă fragmente de ceramică pictată în timp ce stratul VII de humus galben, care-i urmează, conține urmele unei culturi diferite. Grosimea stratului VII este 30—40 cm. și e format în mare parte din loes adus de vânt, fapt prin care se explică și culoarea sa galbenă.

În cursul săpăturilor, procedându-se cu mare grijă, s'a putut preciza forma a 3 locuințe. Pe baza celor constatate, László a putut reconstitui forma și tehnica acestor locuințe, făcând după ele un model în miniatură, care se păstrează în Muzeul dela Sf. Gheorghe și care dă o idee clară despre felul de a construi al oamenilor din epoca eneolitică. Iată cum se prezintă locuințele dela Ariușd:

Cele 3 case descoperite sunt situate una lângă alta. Toate sunt în patru colțuri, una dreptunghiulară, celelalte aproape pătrate. Mărimea lor nu diferă mult una de alta. Suprafața pe care e clădită cea mai mare dintre ele e de 44·8 m², suprafața celei mai mici de 40·1 m². Locuințele aveau două încăperi, marcate prin faptul că încăperea exterioară avea podeaua formată din lipitură mai jos, cea interioară mai ridicată. Încăperile par a fi fost însă despărțite și printr'un perete, ale cărui urme s'au găsit la două din ele. La una dintre locuințe încăperea exterioară are aceeași mărime ca și cea interioară, la celelalte două ea este mai mică. Numărul mai mic al gropilor de pari, absența groapei de par dela colțul de NV al locuinței întâiu, NE la a doua precum și așezarea vetrelor dovedesc că partea dinspre N a încăperii mai joase era deschisă. Pe aici era intrarea casei. Dealtfel și acum la multe case țărănești pridvorul este mai jos decât încăperea lăuntrică.

Casele erau construite din nuele împletite legate de pari și lipite pe din afară și pe dinăuntru cu pământ, tehnică ce se întrebuințează și astăzi în multe sate, dovedind cât de puțin se deosebește felul de viață al țăranilor din unele regiuni, de cel al oamenilor preistorici.

Dealungul laturei estice a caselor se întinde un rând de pari. Probabil că la renovarea casei a treia, peretele ei estic a fost mutat mai înafară. Tot atunci s'a adaos, probabil, la mijlocul laturei vestice a casei, o încăpere mai mică. Partea de jos a peretelui vestic la casa a doua, poate peretele întreg era construit din lut bătut.

E posibil ca la construirea pereților să se fi întrebuintat și scânduri despicate.

Locuința întâiu pare a fi avut un acoperiș care se termina la ambele capete ale casei într'un fel de fronton. La celelalte două nu s'au putut trage concluzii asupra formei acoperișului. Grădina care forma spinarea acoperișului era susținută de niște stâlpi mai groși, bătuți în pământ la cele două capete și la mijlocul casei. La două din case nu există urma stâlpului dela mijloc; fiind mai scurte decât a treia, acoperișul lor era suficient susținut de cei doi stâlpi dela capete.

Bucățile de chirpicu găsite în teritoriul locuințelor, au întipărite urme de paie și de trestii, fapt din care s'ar putea deduce că locuințele erau acoperite cu aceste materiale.

Pereții interiori ai caselor par a fi avut tencuială. În general se observă o preocupare artistică a constructorului. Surprinzător este numărul mare al vetrelor și cuptoarelor lucrate cu mare grijă, aflate în interiorul locuințelor. Se găsesc într'o singură locuință până la patru din aceste construcții. Ele sunt făcute din pietre plate, menținute între ele prin lut îngrămădit sau din pământ ars. Forma lor e circulară sau în patru colțuri.

Desprinzând din această descriere considerațiile generale, vedem că tipul casei dela Ariușd, corespunde tipului vechei case europene cu pridvor deschis, din care s'a format megaron-ul grecesc și mai târziu tipul primitiv al templului grecesc. Găsim acest tip atât la Troia cât și în Thessalia (Sesklos și Dimini), la Mykene, la Tiryns etc. În acelaș timp găsim analogii la Nord la Șipeniț în Bucovina, în Germania la Grossgartach etc.¹⁾

Trecem la descrierea obiectelor găsite în săpături. Până în anul 1911 s'au transportat în Muzeul Secuiesc peste 2500 de bucăți de natură diferită. Numărul cel mai mare îl formează fragmentele de ceramică. Vase întregi s'au găsit puține, însă aproximativ 150 au putut fi reconstituite.

Vasele dela Ariușd sunt fabricate din pământ prelucrat într'o pastă fină, bine arsă. Vasele cari au pereții mai groși sunt dintr'o pastă puțin mai sgrunțuroasă, în care se observă grăunți mici de

¹⁾ Asupra locuințelor preistorice din ținuturile noastre vom reveni într'un studiu complet.

nisip. La spargere ele prezintă, în general, culoarea roșului de căramidă. Lovite, ele dau un sunet ascuțit. Sunt însă vase, în deosebi între cele cu pereții subțiri, cari la spargere prezintă o culoare cenușie, gălbuie sau negricioasă. Acestea nu sunt așa de bine arse ca cele dintâi. Vasele nepictate au suprafața dură, cele pictate, foarte fină și netedă. Toate sunt lucrate cu mâna, roata introducându-se mai târziu, și arse în cuptoare. Faptul că s'au găsit în jurul cuptoarelor vase plesnite și deformatate de prea multă ardere, e o dovadă că ele erau fabricate la fața locului.

După forma lor, László distinge mai multe categorii de vase: I. blide și farfurii; II. cești și boluri; III. oale; IV. ulcioare; V. vase cu picior, cari se împart la rândul lor în cești cu picior scund, pahare cu picior de mărime mijlocie și blide cu picior cilindric.

Blidele au forma obicinuită, unele având pereții mai înclinați, altele mai drepți, unele fiind mai înalte, altele mai scunde. De cele mai multe ori sunt pictate și netezite numai pe dinăuntru.

Ceștile au forma mai variată. Găsim forma tronconică rotunjită, forma aproape cilindrică, altele au fundul mai pronunțat și gura mai largă, în formă de clopot. Altele sunt de o formă de trecere dela blide la cești. Unele sunt netezite în interior, altele pictate pe pereții exteriori.

Oalele sunt vase mari de diferite forme, între cari predomină cea bitronconică sau două trunchiuri de con suprapuse. Altele au forma sferoidă. Găsim între ele vase nepictate, dure, și vase foarte frumos pictate cu pereții lustruiți.

Ulcioarele au de obicei forma următoare: un trunchiu de con cu vârful în jos, pe care e suprapusă o emisferă din care se desprinde gâtul vasului cilindric și scund. Pe pânțele vasului sunt două proeminențe perforate, așezate față în față, cari serveau pentru suspendarea vasului de sfoara care se trecea prin găurile lor.

În sfârșit, vasele cu picior prezintă o mai mare varietate de forme. Cești cu picior, având forma ceștilor simple, la cari, însă, fundul s'a transformat într'un picior mai înalt; pahare de diferite forme cu picior, și blide cu picior înalt.

În general formele de bază din cari s'au dezvoltat vasele dela Ariușd sunt: conul trunchiat, conul, sfera cilindrul, forma de butoiu etc. Cele mai multe vase nu au toarte, acestea fiind înlo-

cuite prin niște proeminente perforate vertical sau orizontal, așezate în diferite părți ale vasului.

În ce privește ornamentația lor, vasele se împart în două categorii: vase pictate și vase nepictate. Cele pictate sunt de trei feluri: monochrome, când toată suprafața vasului este pictată cu o singură culoare, fără a avea alte ornamente; de culoare albă când pe culoarea care formează fondul, sunt ornamente pictate cu alb, și polichrome când vasul e acoperit cu mai multe culori, cari formează fondul, pe cari se suprapune apoi culoarea care redă ornamentele. Pentru fond găsim de obicei următoarele culori: roșu de cărămidă, castaniu, brun roșcat, brun cenușiu, galben deschis și negru.

Ornamentele constau din linii drepte și curbe. Liniile drepte variază în tot felul de motive: linii paralele mergând de jur împrejurul vasului, triunghiuri, dreptunghiuri, meandri, frunze de brad etc. Cele curbe reproduc: cercuri, arcuri, elipse și în special spirale și spiralomeandri. Adeseori liniile drepte și curbe se găsesc pe acelaș vas, formând diferite combinații.

Caracteristice sunt rândurile de puncte albe circulare, cari încadrează ornamentul sau se găsesc aproape de buza vasului.

Afară de ornamente pictate, un număr mai mic de vase are și ornamente încizate, servind și acestea ca un fel de subliniere a ornamentului pictat. Ele se găsesc de cele mai multe ori pe partea de jos a vasului și constau din linii drepte sau curbe, combinate în diferite feluri. Frecvente sunt liniile paralele verticale cari acoperă aproape toată suprafața vasului. Inciziile se făceau cu instrumente de os ascuțite cari, uneori, aveau mai mulți dinți, pentru a obține cu o singură trăsătură mai multe linii.

Interesante sunt ornamentele plastice, constând din benzi reliefate, cari înconjoară vasul pe partea lui cea mai umflată sau sub buză, din cercuri și elipse adâncite în benzi cari se repetă, lăsând la mijloc un buton reliefat. Aceste ornamente le găsim și la Bontești, în jud. Râmnicu-Sărat, stațiune asemănătoare, săpată de D-I Vladimir Dumitrescu.

Aproape toate vasele descrise au analogii lucrate cu deosebită grijă în miniatură și pictate la rândul lor ca și cele mari. Ele au aparența unor jucării pentru copii și nu e exclus să fi

servit în acest scop, dacă nu cumva aveau un rol în ritualul religios.

Trebuie să menționăm lingurile de pământ ars, cari formează o caracteristică a civilizației ceramice pictate din județul Trei-Scaune. Ele sunt de două feluri: cele cu coadă scurtă și cele cu coadă lungă. La cele dintâiu lingura propriu zisă e eliptică, la celelalte, circulară. Unele sunt pictate.

Nu vom insista asupra capacelor și picioarelor sau suporturilor de vase, mulțumindu-ne numai să le menționăm și vom trece la o altă categorie de obiecte: figurinele sau idoli.

Figurinele reprezintă atât corpul bărbătesc cât și cel femeesc. Ele au caracter primitiv, deoarece în contrast cu frumusețea vaselor, cari denotă un remarcabil simț artistic al eneoliticilor, arta plastică nu pare a fi avut o dezvoltare prea mare. S'ar putea explica aceasta prin faptul că ea nu s'a născut din dorința de a reda liniile corpului uman, ci din necesitatea sufletească de a transpune gândul religios în materie, creând astfel niște idoli-fetișe, cari erau supuși unei stilizări, poate, tradiționale. Găsim la ele unele caracteristici ale figurinelor din această epocă: steatopigia și indicarea rudimentară a părților corpului. Faptul că au pe toată suprafața lor linii încizate în diferite feluri, le face analoge cu cele dela Cucuteni A, precum și cu multe dintre cele din restul sudestului european, în deosebi cu unele din civilizația Gumelnița.

Figurinele animale reprezintă un bou, o oaie, o capră, un porc, un câine, etc.

Ne mărginim să menționăm numai obiectele cari fac parte din inventariul obicinuit al stațiunilor din epoca de piatră: unelte de silex (cremene), unelte de os, pietre de râșnit, unelte de piatră etc.

*

În această descriere nu ne-am oprit asupra urmelor celeilalte culturi observate în stratul de sus, cultură pe care László a numit-o B, în contrast cu cea descrisă până acum, A. Nu vom insista asupra ei, deoarece prin caracterul ei sărac, ea nu reușește să imprime o notă specială. Afară de aceasta ea nu e suficient studiată. Ne mărginim să spunem că e ceva mai nouă decât cultura A și după László face parte din perioada de trecere dela epoca de piatră la cea de bronz. D. Roska o clasează în grupul

ceramiceii în şnur (Schnurkeramik). Chestiunea ar necesita o discuţie mai amplă, dela care ne abţinem, deoarece condiţiile stratigrafice în cari a fost găsită această ceramică, sunt defavorabile şi afară de aceasta importanţa aşezării dela Ariuşd o formează ceramica pictată. Această ceramică pictată o înglobează în marele cerc de cultură, care se întinde dela Kiev până la Carpaţii anteriori orientali, iar în spre Sud până în Thessalia. Principalele centre ale acestei culturi sunt: Tripolje la Vest de Kiev, Koszylowce în Galiţia de Răsărit, Bilcze-Zlote în Galiţia, Petreni în Basarabia, Cucuteni în Moldova, Şipeniţ în Bucovina, Ariuşd în Transilvania, Sesklos şi Dimini în Thessalia.

Civilizaţia ceramicii pictate înfloreşte în epoca eneolitică, adică în acea perioadă a epocii de piatră în care încep să apară primele obiecte de metal lucrate din aramă. Timpul în care poate fi cuprinsă această civilizaţie începe pela 2800—2700 şi durează până la 1700—1500 înainte de Hristos.

Încă acum câţiva ani Gordon Childe a atras atenţia asupra asemănării dintre elementele ceramicii pictate dela Ariuşd şi cele dela Dimini în Thessalia. Inrudirea evidentă a acestor două aşezări constă în tipul comun al locuinţelor, al vaselor şi al lucrărilor de întărire. La ambele aşezări găsim aceleaşi motive ornamentale, aceleaşi forme şi aceeaşi tehnică. Nu se poate afirma că întreaga civilizaţie dela Dimini ar fi o ramificaţie a celei dela Ariuşd, deoarece găsim aici elemente cari lipsesc cu desăvârşire la Ariuşd, anume unele ornamente ceramice, iar la Ariuşd găsim tipuri de vase cari nu există la Dimini. Totuşi cea mai mare parte a ceramicii pictate dela Dimini se datoreşte populaţiei din ţinuturile ceramicii pictate est-europene, care a invadat aceste regiuni. Diferenţele observate la Dimini în tot Thessalicul I se explică prin influenţele mai vechi asiatice (Anau) şi în nici un caz ele nu desmint unitatea culturii ceramicii pictate. Am menţionat analogiile figurinelor dela Ariuşd cu cele dela Cucuteni A şi asemănarea integrală a aşezării dela Ariuşd cu cea dela Bonţeşti. La fel staţiunea Şipeniţ prezintă multe analogii cu Ariuşd. Vedem dar cum se face legătura cu diferitele regiuni şi chiar dacă nu putem afirma cu absolută siguranţă că această cultură ar fi produsul unei singure populaţii care se întindea dela Kiev până la Carpaţi şi la Sud

până în Thessalia, o anumită interpenetrație culturală, care explică unitatea ei, este sigură.

Afară de Ariușd, județul Trei-Scaune are peste douăzeci de stațiuni cu ceramică pictată. Spre Vest întâlnim elemente de ceramică pictată la Turdaș, în Banat la Panciova, în Ungaria la Lengyel (comit. Tolna) și mai departe până în Moravia.

Gordon Childe numește cultura ceramicii pictate din Ardeal „cel mai splendid produs al civilizației preistorice transilvane“. E indiscutabil că oamenii cari știau să împodobiască un vas cu atâta grije și cu atâta simț artistic, nu puteau fi simpli barbari. În epoca de bronz, care urmează celei eneolitice, vom vedea o și mai strălucită civilizație,¹⁾ care chiar dacă, poate, nu mai e produsul rasei care a creat cultura ceramicii pictate, nu e mai puțin o dovadă a nobleții popoarelor, cari au locuit din cele mai vechi timpuri pământul generos al țării noastre.

Bibliografie.

1. B. Orbán; *A Székelyföld leírása*, vol. III p. 27, Budapesta, 1869.

2. F. László; *Ásatások az erődsdi őstelepen*. (1907—1912). (Dolgozatok-Travaux, 1914).

3. F. László; *Háromszék vármegyei praemykénai jeleggű te-lepek*. (Dolgozatok-Travaux, 1911).

4. F. László; *Les types des vases peints d'Ariușd (Erősd)*. (Dacia, I. 1924) București.

5. M. Roska; *A Székelyföld Őskora*. (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum Ötvenéves Jubileumára) Sf. Gheorghe, 1929.

6. Vl. Dumitrescu; *La cronologia della ceramica dipinta dell'Europa orientale*. (Ephemeris Dacoromana IV, 1926—1927). Roma, Libreria di Scienze e Lettere.

7. G. V. Childe; *The east-european relations of the Dimini culture*. (Journal of. Hellenic studies, 1922 p. 254—275).

8. G. V. Childe; *Erősd and Dimini*, Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum Ötvenéves Jubileumára). Sf. Gheorghe, 1929.

¹⁾ În preparație: Epoca de bronz în Ardeal, de Dorin O. Popescu.

9. H. Schroller; *Die Bemalte Keramik im Kom. Háromszék.* (Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum Ötvenéves Jubileumára). Sf. Gheorghe 1929.

10. M. Roska; *A zsinédíszes agyagművesség nyomai Magyarországon.* (Dolgozatok-Travaux, 1914).

11. G. V. Childe; *The dawn of european civilization*, ed. II, 1927 cap. IX.

12. G. V. Childe; *The Danube in Prehistory.* Oxford, 1929, p. 98—111.

13. H. Schmidt; *Prähistorisches aus Ostasien. Ein Beitrag zur vorzeitlichen Kultur Europa-Asiens.* (Zeitschrift für Ethnologie, 1924, Heft 5/6). Berlin, 1924.

14. H. Frankfort; *Studies in the early pottery of the Near-East, vol. II.*

Cronica externă

Alianțele

Politica externă a Statelor impune o anumită combinație a forțelor internaționale. Astfel, Statele, cu interese comune, formează alianțe. *Alianțele întăresc simțul de securitate și asigură prestigiul politic.* Istoria diplomatică arată că una din preocupările principale ale guvernelor a fost, totdeauna, câștigarea unor alianțe favorabile. În Statele asiatice, din antichitatea primitivă, au existat alianțe politice și militare. Cetățile și Statele grecești se grupau în *confederații* și *ligi*. Roma, cu politica ei grandioasă de expansiune, avea numeroși „*socii*”. În evul mediu, găsim alianțele puternice ale *cruciadelor*. Pe urmă, alianțele au fost determinate de principiul *echilibrului european*. Istoria diplomatică modernă ne desvălește secretele complicate ale coalițiilor din perioada *napoleoniană*, ale alianțelor și contraalianțelor din epoca lui *Bismarck* până la „*Antanta Cordială*” și „*Alianța Puterilor Centrale*” a secolului nostru.

Tratatul dela Versailles a impus o completă revizuire a hărții Europei și o *regrupare a sistemelor de alianță*. Alianțele, cari nu sunt creațiuni artificiale sau sentimentale ci expresiunea solidarității unor interese economice sau politice reale, sunt supuse unor continue schimbări, dictate de timp și împrejurări.

Actualele sisteme de alianță vor trebui, deci, privite ca niște fenomene *prezente*, cari se pot modifica oricând, într'un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat. Diplomații trebuie să privească problemele mari ale politicii externe cu simțul realist al răspunderii lor, fără patimă și fără prejudecată. Frazologia diplomatică, oricât de vagă, bombastică sau sentimentală ar fi ea, nu acoperă, în fond, decât interese vitale. După cum aceste interese sunt supuse fluctuațiunilor timpului, tot astfel alianțele trec printr'un veșnic proces de transformare. Acest adevăr trebuie să lumineze orice studiu al alianțelor de astăzi, cari pot fi grupate în sistemul britanic, francez, italian, german, sovietic și panamerican.

Sistemul britanic al alianțelor urmărește *asigurarea unității și solidarității Imperiului Britanic*. Acest imperiu este un

fenomen geografic, constituțional și internațional extrem de interesant. Centrul lui se găsește în metropola europeană a insulelor britanice. Iar teritoriile lui vaste sunt respirate pe toate continentele : în America, Asia, Africa, Australia. O treime a populației globului este supusă Coroanei britanice. Însă acest ciudat conglomerat de populații și teritorii nu prezintă nici o unitate, în afară de legătura mistică și simbolică a Regelui, care este „*the golden link of the Empire*”. Astfel, *dominionurile britanice* se consideră ca *națiuni independente*, pe picior de absolută egalitate juridică, politică și economică cu Regatul Unit al Mării Britanii, formând o comunitate internațională, o Ligă a Națiunilor Britanice, care se numește „*Commonwealth of British Nations*”. Dominionurile au Parlamente, guverne responsabile, partide politice, buget, administrație, justiție și până chiar armata și diplomația lor proprie. Reprezentanții lor șed alături de delegații Mării Britanii în Adunările și Consiliile Societății Națiunilor dela Geneva. Cu alte cuvinte, *Canada, Australia, Noua Zelandă, Uniunea Africii de Sud și Statul liber al Irlandei* se bucură de o aproape complectă *suveranitate internă și externă*. India a câștigat până acum numai o suveranitate parțială, având un statut constituțional aparte. Pactul recent anglo-indian încheiat între *Lordul Irwin*, fostul Vicerege britanic, și *Gandhi*, leaderul Congresului indian, urmează să fie aplicat de noul Vicerege, *Lordul Willingdon*. Cu concursul conferințelor „*Tablei Rotunde*” se va elabora noua Constituție federală a Indiei, care urmează să aibă forma unui parlamentarism mai democratic. În afară de dominionuri și de Imperiul Indiei, aproape *toate coloniile au o autonomie legislativă și administrativă largă*, precum și o *absolută libertate fiscală*. Principiul constituțional britanic consacră dreptul de-a impune taxe și impozite numai prin votul liber al celor impuși („*No taxation without representation.*”) Cum coloniile nu trimit deputați la *Westminster*, li se lasă toată libertatea de a-și întocmi și executa bugetele lor proprii. În concluzie, putem constata că elementele din cari se compune Imperiul Britanic sunt lipsite de unitate, relațiile între ele și metropolă fiind mai mult de ordin internațional.

Acest caracter internațional al relațiunilor imperiale a avut ca urmare o dezvoltare independentă a dominionurilor pe te-

renul economic, financiar, industrial și agricol. Se fac unele concesiuni pentru imigrarea Englezilor și pentru o mică preferință a produselor britanice. Însă acestea sunt minime. Adevărat că, în timpul războiului mondial, dominionurile și-au dat concursul militar și material pentru atingerea victoriei comune. În această perioadă a existat chiar un *Guvern Imperial*, compus din Prim-Ministrul Regatului Unit și din Prim-Miniștrii dominionurilor, pentru a organiza cooperatiunea Imperiului. Odată, însă, cu restabilirea păcii, executiva imperială și-a încheiat existența. Astăzi, singura formă de colaborare a rămas *Conferința Imperială*, care se întrunește periodic pentru a discuta probleme și pentru a găsi soluții comune. Caracterul acestor conferințe este *mai mult diplomatic*.

Actuala criză economică a avut, însă, repercursiuni atât de grave, atât în Anglia cât și în dominionuri, încât s'a recunoscut *necesitatea unei mai strânse organizări a relațiilor interimperiale*.

S'au născut două tendințe. Prima propagă *unitatea economică a imperiului* („*Empire Unity*“), cu desființarea complectă a barierei vamale, în interiorul Imperiului. Astfel s'ar introduce un liber schimb imperial („*Empire Free Trade*“) între materiile prime și produsele alimentare ale dominionurilor de o parte, și între obiectele manufacturate ale Angliei de altă parte. Acest sistem ar trebui apărat, de concurența altor națiuni, printr'un *protecționism imperial* („*Empire Safeguarding*“), sub forma unor tarife puternice. Astfel s'ar realiza idealul unei unități economice, care ar fi „*self-sufficient*“, după cum îl prezintă adepții *Cruciadei Imperiale* („*Empire Crusade*“).

A doua tendință este mai moderată și mai critică. Ea denunță liberschimbismul imperial ca un pericol pentru scumpirea traiului în Anglia. Există o temere că aceasta s'ar produce în cazul unei monopolizări a importului de alimente din partea dominionurilor, care ar elimina pe furnizorii mai ieftini, pe cari Anglia îi are astăzi. De altă parte, industriile tinere ale dominionurilor se tem de concurența ucigătoare a industriei engleze. Conștienți de necesitatea unei cooperări, adepții acestei tendințe ar fi gata să facă unele concesiuni mai mari, sub forma unor *tarife preferențiale*, care să stimuleze comerțul interimperial, fără a provoca dificultăți interne.

În afară de aceste două tendințe, mai există și o *opinie indiferentă*, a liberschimbiștilor ortodocși, cari nu admit nici o restricțiune tarifară, fie ea imperială sau internațională. Unii din ei consideră chiar și imperialismul britanic ca inutil.

Majoritatea, însă, caută să găsească o *soluție comună pentru gravele dificultăți economice ale prezentului*. Astfel, se desemnează tot mai precis, o *alianță a forțelor imperiale*. Aparentă pe terenul economic, ea ascunde un element politic important. Marea Britanie, voind să evite complicații diplomatice în Europa, tinde, astfel, să-și cultive alianțele imperiale.

Adevărat că *alianța tradițională cu Portugalia*, care are o vechime de câteva secole, se menține în interesul unui punct de sprijin ușor manevrabil pe continentul european. Deasemenea, *alianța cu Japonia* se cultivă în interesul securității britanice în Pacific și în Extremul Orient.

Însă, în afară de aceste două combinații, sistemul britanic de alianțe tinde spre o consolidare a relațiilor interimperiale. Această izolare imperială asigură Angliei o libertate de acțiune, atunci când o criză politică s'ar produce în viața internațională.

Sistemul francez al alianțelor are ca obiectiv *apărarea tratatelor de pace*, precum și a situațiunei politice și economice, care se desprinde din noua configurație a Europei. Tratatelor de pace sunt considerate ca *intangibile* din punct de vedere politic, juridic și moral. *Acțiunea politică*, precedând războiul mondial și cerând sacrificii umane și materiale enorme, pretinde păstrarea victoriei. *Aspectul juridic* al sancțiții tratatelor impune respectarea unor obligațiuni contractuale, ca o datorie a justiției internaționale. În fine, *justificarea morală* a tratatelor din 1919 rezidă în faptul că ele au făcut o echitabilă distribuire a teritoriilor Europei, eliberând popoare subjugate și reparând nedreptăți seculare.

Constituindu-se în șampioană a acestei doctrine, Franța a creat un sistem important de alianțe. *Belgia*, a cărei neutralitate a fost încălcată și care nu uită suferințele din timpul războiului, se atașează sistemului francez în mod instinctiv și natural.

Polonia este o altă piesă importantă în sistemul francez de alianțe. Având o suprafață mare și o populație numeroasă, o

agricultură și industrie în plină dezvoltare, o armată modernizată și trecută sub incercarea invaziei sovietice, Polonia a devenit una din cele mai importante Puteri secundare ale Europei. *Chestiunea coridorului dela Danzig*, care taie Prusia Orientală de restul Germaniei, este o problemă complicată, care explică, alături de *afacerea Sileziei* și de *protecțiunea minorităților germane*, atât antagonismul germano-polonez, cât și *alianța polono-franceză*. Polonia mai are încă de considerat și *pericolul sovietic*, care o apropie de România. *Alianța polono-română* este importantă, din punctul de vedere francez, pentru două motive. Întâiu, pentru că ea este considerată ca o *barieră contra avansării comunismului* în Europa, adică un fel de „*cordon sanitaire*.” În al doilea rând, pentru că această alianță zidește o punte de legătură cu sistemul Micii Antante, care împreună cu Polonia, tinde spre *încercuirea și paralizarea expansiunii germane în Europa Centrală*. De aceea, alianța franco-polonă, care are rădăcini istorice și sentimentale în trecut, din timpul când Polonia era ciuntită și când ea a renăscut la viață independentă, se justifică și în prezent. Există, însă, în Polonia și o tendință de apropiere față de Germania, care s'a manifestat recent prin încheierea unui tratat comercial și printr'o atitudine relativ rezervată în chestiunea uniunii vamale austro-germane. Franța, care a recunoscut că a sosit timpul pentru consolidarea materială a alianțelor ei, încearcă să-și întărească influența. O dovadă este împrumutul recent acordat Poloniei, în condiții destul de favorabile, pentru *construirea liniei ferate din Gdynia* (portul polonez, care face concurență portului liber Danzig). Această construcție feroviară are, pe lângă aspectul ei economic, și o importanță strategică.

Mica Antantă, adică alianța politică și militară a Cehoslovaciei, României și Jugoslaviei, este construită ca un *element de securitate în Europa Centrală*. Ea are două aspecte. Primul este *apărarea integrității teritoriale* a statelor succesoare, după desmembrarea fostei monarhii habsburgice. Al doilea aspect este cel amintit mai sus, adică o *contracurare preventivă a expansiunii germane*. Cele trei State, împreună, formează o unitate geopolitică și militară importantă. În timpul din urmă, însă, aceste State se găsesc în fața unei dileme economice. Unitatea economică a Micii Înțelegeri este greu realizabilă, pentru că Cehoslo-

vacua nu poate exporta o cantitate suficientă de produse industriale pentru România și Jugoslavia, iar de altă parte nu poate absorbi produsele agricole ale acestor două țări. Cehoslovacia are de suferit pierderi considerabile, dacă se va realiza uniunea vamală austro-germană. Piața austriacă primea 30% din exportul cehoslovac, care, în această ipoteză, ar trece asupra Germaniei. De aceea, Praga este categoric opusă „Anschluss“-ului.

În schimb, Jugoslavia și România, cu excedentul lor agricol inexportabil, din cauza crizei și competițiunii internaționale, au primit oferte atrăgătoare din partea Germaniei. Acestea propun *soluționarea dificultăților actuale printr'un schimb preferențial între fabricatele germane și grâul româno-jugoslav.*

Franța, alarmată de aceste avansuri, în care bănuiește intențiuni politice, a elaborat un contra-proiect, ale cărui două elemente esențiale par a fi o *repartizare proporțională între toate țările industriale a surplusului de grâu* și instituirea unui *sistem vast de credite agricole* în Europa Centrală, finanțate de rezervele importante ale capitalului francez. Astfel, Franța încearcă să-și consolideze influența asupra Micii Antante.

Sistemul italian de alianțe servește *politicii de expansiune a Italiei suprapopulate*. Expansiunea italiană are două obiective: *Mediterana și Adriatica*. Prima urmărește o lărgire a imperiului colonial, cu *achiziții teritoriale în Africa*, având ca adversar Franța. A doua tinde spre *infiltrare în Balcani*, având ca scop cucerirea unui debușeu permanent pentru industria italiană. Aici elementul de rezistență ar fi Jugoslavia. Este, deci, firesc ca *Franța și Jugoslavia*, pe lângă legăturile Micii Înțelegeri, să fie solidare într'o *alianță antiitaliană*.

Diplomația italiană încearcă să-și întărească influența în Balcani, cu o stăruință metodică. *Albania* este primul element sigur câștigat pentru sistemul italian. Organizația militară, administrativă și economică a tânărului Regat se face sub influență italiană. *Bulgaria* încă intră în combinațiile sistemului italian. Legăturile economice și culturale între cele două State au fost întărite și prin recenta căsătorie a Regelui Boris c'o principesă italiană. Într'o monarhie balcanică, reminiscență a monarhiilor occidentale din secolul trecut, în care libertatea democratică este amestecată cu suveranitatea autocratică, o căsătorie regală are o

semnificare politică. *Grecia*, de asemenea are legături de amicală colaborare cu Italia, fiind și ea considerată ca o piesă a sistemului italian atât în Mediterana orientală, cât și în Balcani.

În al doilea rând, Italia se interesează și de alte State, care ar putea servi scopurile ei. *Ungaria*, vecina Jugoslaviei, exploatănd formula de atacare a eternității hotarelor, lansată de Mussolini prin 1928, (cu scopul de-a obține o revizuire a statutului colonial), — se atașează Italiei, în speranța unor remedii teritoriale pentru „*csonka Magyarország*“. În ultimul timp Ungaria pare însă a avea simpatii și pentru acțiunea mai drastică a revizionismului german. În fine, *Turcia* stă sub influența mixtă a Italiei și Uniunii Sovietice. Acestea se găsesc într-o rivalitate pacifică, Italia căutând colaborarea turcă în Mediterana orientală (cu o eventuală expansiune economică în Asia Minoră), iar Sovietele voind să asigure libertatea Strămtorilor.

Sistemul german de alianțe tinde să obțină revizuirea tratatelor de pace. Din punct de vedere politic, se pretinde că situațiunea internațională nu poate fi imobilizată, că o schimbare se poate produce și că ar trebui să se înfăptuiască în interesul păcii. Obiectivul principal al acestui sistem este *desființarea sarcinilor de reparațiuni și a restricțiunilor de înarmare*, în ipoteza că celelalte națiuni nu vor dezarma. Mai sunt și revendicări teritoriale, ca *chestiunea Danzigului și recâștigarea coloniilor*, cari încă nu sunt oficial proclamate.

Politica germană a parcurs, în ultimul deceniu, trei etape. Prima a fost o *izolare naturală*, după înfrângere. A doua a fost *perioada pacifismului lui Stresemann*, când Germania a reîntrat în concertul internațional. A treia este acțiunea actuală, care urmărește *restabilirea influenței germane* ca mare putere, cu ajutorul unui sistem de alianțe.

Austria, suferind grav de consecințele războiului, a fost primul Stat, care s'a atașat sistemului german. O politică de apropiere se desemna, tot mai clar, în ultimii ani. Curente de „*Angleichung*“, cum este codificarea paralelă a dreptului penal și a altor legislațiuni, colaborarea culturală și artistică, studiul serios al unei cooperațiuni economice, toate dedeau impresia că „scopul final al apropierei austro-germane este un „*Anschluss*“. În fine, anunțarea acordului preliminar al „*Zollverein*“-ului a

stârnit o senzație mare, pentru că în acesta se vede un stadiu avansat al metodei istorice de uniune pangermană. Cu toate că Germania și Austria se declară gata să supună, aspectul juridic al uniunii vamale, Curții Permanente de Justiție Internațională (afirmând că suveranitatea Austriei nu este cu nimic știrbită), totuși anunțarea acestui eveniment a surprins opinia publică. Unii au interpretat acest act ca o întoarcere la *Büllovism*, la anexarea *Bosniei* și la lovitura dela *Agadir*. Germania opune acestor acuze justificarea unei cooperațiuni economice, preconizată de paneuropenismul pacifist.

Ugaria încă pare atrasă de această combinație, deși există o neîncredere la Budapesta, explicabilă prin decepțiile colaborării austro-maghiare din trecut. Inșă, sistemul german prezintă perspective economice cari nu sunt neglijabile și pe cari Ungaria speră să le completeze, mai târziu, cu avantajii politice.

Inșă diplomația germană este activă, în ultimul timp, mai ales în Europa Orientală. *Jugoslavia* a intrat în calculele ei. Baza de colaborare ar fi terenul economic: un schimb preferențial între grâul jugoslav și fabricatele germane. Mai există și un element politic anume: *întărirea pozițiunii jugoslave în Adriatică*, odată ce ar avea o Germanie puternică la spate. Se pare că în ultimul timp curentul filogerman este în creștere. La Belgrad, profesori germani țin conferințe despre relațiile între rasele germane și slave, într'o expoziție de artă germană s'a remarcat bustul decorat al lui Hindenburg, delegația economică germană a depus o coroană pe mormântul eroului necunoscut; fapte mici, cari nu sunt lipsite, inșă, de semnificare.

României i se prezintă aceleași oferte economice, ca o soluție pentru criza ei agricolă. De altă parte, *interesul german s'ar manifesta și față de gurile Dunării*. O Dunăre, navigată și controlată de Germani, dela Pădurea Neagră până la Marea Neagră, ar fi mai sigur apărată cu suport german.

Așa încât colaborarea germană are și un aspect politic, puțin aparent, inșă real. Recentele negocieri comerciale germano-române, întrerupte în urma Conferinței Micei Înțelegeri, vor fi probabil reluate. Pentru moment, ele se restrâng, inșă, ca și negocierile germano-jugoslave, la un punct pur economic.

Sistemul sovietic de alianțe tinde să răpândească comunismul și dominația universală a influenței sale politice și economice. Acest plan ambițios a fost, dela început, propagat atât de guvern (Comitetul Central Executiv și Consiliul Comisarilor Poporului ai Uniunii) cât și de Profintern (Uniunea Internațională a Sindicatelor Roșii).

Propaganda sovietică a început cu o campanie de agitații și cu acte de terorism, pentru a uni pe toți proletarii universului. Cu ajutorul lor, se speră răsturnarea ordinii stabilită, pentru a o înlocui cu influența moscovită. Cu alte cuvinte, ei caută aliați secreți în masele proletare ale tuturor Statelor pentru a pregăti *revoluția planetară*. Acest proiect, care a costat multe sacrificii materiale, a dat, până acum, rezultate puțin satisfăcătoare.

Paralel cu această acțiune, Uniunea Republicelor Socialiste Sovietice (U. R. S. S.) a început să organizeze o armată puternică și un plan de alianțe politice. În *Eurapa*, Uniunea avea șanse reduse de succes, în afară de sprijinirea *Lituaniei*, pe care o susține în conflictul ei cu Polonia pentru revendicarea teritoriului *Vilnei*.

Asia, tradiționalul obiectiv al expansiunii rusești din epoca țaristă, părea un teren mai favorabil. *Turcia* a fost câștigată încă în timpul războiului greco-turc, când Sovietele au ajutat efectiv pe Turci. Relațiile turco-sovietice au devenit cordiale (ceea ce are o mare importanță pentru Soviete din cauza Strămtorilor).

Persia, care este într-o fază de modernizare, sub influența șahului ei actual, *Mirza* (un fost colonel, care a răsturnat dinastia istorică), tinde să se emancipeze de sub influențele trecutului, care sunt considerate ca umilitoare. Sovietele au renunțat la toate privilegiile de exteritorialitate ale Rusiei, câștigând astfel simpatia politică a Persiei.

Aceeași tactică a fost aplicată față de *Afganistan*, al cărui rege, astăzi detronat, *Amanulah*, a fost primit cu respect la Moscova, când a vizitat-o acum vre-o patru ani. Politica afgană a rămas, de-atunci, favorabilă Sovietelor. Celelalte puteri încearcă să recâștige influențele lor pierdute atât în Afganistan, cât și în

Persia, prin renunțări și sacrificii similare celor făcute de U. R. S. S.

China, care a luat o atitudine naționalistă opusă concesiunilor și privilegiilor extraterritoriale, este divizată în fracțiuni și tabere rivale, cari se combat în războiul civil, devenit aproape permanent. Sovietele au lucrat o parte a Republicii Soarelui, pe care ei o consideră *China Roșie*. În starea de anarhie și de rivalități între generalii războiului civil, Uniunea speră să-și întindă influența ei politică tot mai mult.

Astfel, sistemul sovietic de alianțe tinde spre *combaterea imperialismului european și american în Asia*, pentru a-i câștiga locul și pentru a se face să înainteze dominația universală a bolșevismului.

Sistemul panamerican de alianțe este mai mult ideal decât efectiv. De o sută de ani se încearcă cimentarea colaborării Republicilor noului continent. Pacifismul panamerican a fost destul de rodnic, în afară de unele războaie mici între națiunile sud-americane, lipsite de importanță politică sau militară.

Însă imperialismul Statelor Unite față de restul continentului, care devine tot mai agresiv și mai periculos, provoacă o firească reacțiune a Americii Latine. State mari și bogate, cum sunt cele din gruparea A. B. C. (*Argentina, Brazilia și Chili*), au început să prepare defensiva ibero-americană față de egemonia economică anglo-americană.

Conflictul între cele două elemente este încă latent și puțin vizibil. El există însă în mod subconștient și real. Chiar decă acest antagonism nu ia aparența unui pericol de război, în schimb el macină încrederea în alianța panamericană.

Conferințele pacifiste, juridice, diplomatice, economice sau culturale, cari urmăresc promovarea ideii panamericane, vor putea cu greu realiza un sistem solid de alianțe.

În schimb, Republicile latine sunt atrase de ideea unei alianțe contra Statelor Unite, care, însă, de prezent, încă nu e înfăptuită.

Din această expunere a sistemelor actuale de alianță putem trage următoarele concluzii:

Întâia : că alianțele prezente nu cuprind două sau mai multe puteri mari într'un sistem comun, așa cum ele existau în ajunul

și în timpul războiului mondial. Antanta cordială a învingătorilor s'a destrămat. Se vorbește despre posibilitatea unei alianțe italo-germano-sovietică îndreptată împotriva Franței și a sistemului ei de securitate (Polonia și Mica Antantă). Inșă aceasta este încă, de prezent, numai pe planul combinațiilor ipotetice.

A doua: că alianțele s'au format între o mare putere și mai multe State secundare, cari, împreună, constituie un sistem comun. Aici se observă o rivalitate între marile puteri: de-a disolva sistemele existente și de-a atrage în orbita zonei lor de influență pe sateliții unui sistem rival. In orice caz aceasta denotă că Puterile secundare, prin influența lor politică militară, au devenit elemente importante în politica internațională.

A treia: că alianțele actuale sunt bazate nu numai pe o comunitate de interese politice, ci și pe o tendință de cooperare economică. Criza mondială și necesitatea unei reajustări a vieții economice la noile condiții, impun o interdependență și o colaborare mai activă.

Absența alianțelor între marile puteri și consolidarea economică a sistemelor existente poate avea două consecințe. Prima este înlăturarea unui războiu, nu atât prin pacifism idealist cât prin lipsa unei solidarități agresive. A doua ar fi o acțiune internațională pentru asanarea crizei economice. Aceste două elemente ar avea o influență binefăcătoare asupra progresului civilizației și al umanității.

Londra, 14 Maiu 1931.

Caius Bardoși.

Profetul

*De ce odihnă înainte de moarte, când ne
așteaptă cea de după moarte.*

Nicolae Iorga.

*La poalele cetății de lumină,
Tribunii snobi și semidoctii toți
Cercau temei de rînd pentru iloți :
— „Privește-l, biată plebe levantină !*

*„O tagmă de zei vitregi și despoți,
L-a travestit în mantie divină,
Pe umeri să-l purtăm, noi, cei din tină,
Și pildă să-l lăsăm la strănepoți...“*

*Auguști pigmei în valma lor infamă,
Cum nu puteau pricepe nici acum
Că sfincșii nu-s eroi de melodramă. —*

*Și sângerau în pietrile din drum
Cu nou tribut la fiecare vamă,
Picioarele profetului postum.*

Dumitru Olariu.

Un psalm vieței

de *Henry Wadsworth Longfellow*

*Nu-mi mai spune 'n vers de jale,
Că viața-i vis pustiu!
Căci se 'ngroapă 'n ale sale
Visuri sufletul de viu.*

*Viața-i grea și aspră 'n lege!
Groapa nu-i al ei apus;
„Ce-i din lut, tot lut s'alege“
Despre suflet nu s'a spus.*

*Nu-i durerea-a noastră soarte,
Nici plăcerii rob să cazi,
Ci să faci ca mai departe
Să ne afle „mâne“ de-„azi“.*

*Arta-i vastă, timpul zboară,
Inimile 'n plin avânt
Bat ca tobe de fanfară
Marș funebru spre mormânt.*

*Pe al lumei câmp de luptă,
Fie pace sau război,
Nu te da bătut, ci luptă!
Fii erou între eroi!*

*Cât de sfânt ne-ar fi trecutul,
Viitorul cât de drag,
Pune-o faptă 'n tot minutul !
Domnul sus, ochii la steag.*

*Marii oameni toți ne-arată
Viața cum să 'nfrumsețăm,
Și plecând de-aci... odată,
Moștenire să lăsăm*

*Urme-adânci, vădite semne
Pentru frați în naufragiu,
Să le vadă, să se 'ndemne
Și să prindă nou curagiu.*

*Vrem să fim, dar, treji și harnici,
Orice soarte a 'nfrunța ;
Să 'nvățăm mereu strădalnici,
A munci și-a adăsta.*

In românește de **C. Comanescu.**

Mânăstire dintr'un lemn

*Să te bucium, vrei, din corn,
Vis de-o clipă și nedemn?
Te-am cioplit în lemn de corn —
Mânăstire dintr'un lemn.*

*Sub sprânceană de păduri,
Ți-am întors poteca'n cer
Cu răspântii pentru furi,
Pentru lacrimi — cu mister.*

*Colb de vis ți-am pus în prag,
In altar — doi ochi adânci :
Să se 'nchine cui i-e drag —
Mânăstire dintre stânci.*

*Dorm în slovele din străni
Câți luceferi n'au apus.
Vremea cerne peste răni
Toate stelele de sus.*

*Câte-odată, câte-o stea
Umple schitul până'n zori ;
Mai viseze cine-o vrea
Alte strune de fiori.*

*Tu coboară nepătruns
Printre străji cu unt-de-lemn
Și dă-mi cheia, c'am ajuns,
Mânăstire dintr'un lemn.*

Dumitru Olariu.

O lecție de limba română la o școală de pe vremuri.

Domn'ilor,

În aiastă oară vom vorovi ceva d'espre așa numitele *esprăsiuni onomatopcheice*.

— Care mu'iar ș'î spuie : care esprăsiuni să număsc în felul aiesta?

Un elev: Eu.

— No, s'auzîn!

— „Expresioni onomatopeice“ se numesc cuvintele prin care se imită sunetele din natură.

— De ind'e o ș'î aiasta?

— Dela școală.

— Ind'e-ai îmblat la ișcoală?

— La Brașov.

— De aia voroveș'î păsărește?

Tătă lumea zice *să număsc*, pîntuce zîci d-ta *se numesc*?

— Fiindcă așa am învățat că e deosebire între conjuncțiunea *să* a conjunctivului și între pronumele reflexiv *se* și că una e: *să* numesc și alta: *se* numesc.

— Tîrța-pîrța! . . .

— Nu numai la Brașov, d-le profesor, dar în toată Țara Românească se scrie și se vorbește așa.

— Măi căz ocoși mai sînt'e voi Brașovenii! . . . Pîntu voi e Sfînta Scriptură tăt ce să voroveș'e în Țara Romînească, cu toate că o limbă mai pocită și mai pețecită cu zdrență d'e tăt n'eamu: și turcești și grecești și franțozăști, nu să voroveș'ie n'icări, ca acolo.

De cîte ori musai să mărg în Țară, ma betejesc și-m vin'e să suduiu cînd îi auz grăind d'e *madam, monșer, bonsoar* și cînd trabă să mărg pe *caldarim* — c'așa zic ei cătă iardă! —

Nota 1. Profesorul, cam fonf, are vre-o 60 de ani.

Nota. 2. În lipsa caracterelor grafice corespunzătoare s'au transcris:

ghie prin d'e
ty „ t'
ny (gn) „ n'

și s'auz *p'ormă* pe bonjuristii heia cum n'è ciufulesc limba strămoșască hai frumoasă.

Când trabă să mărgi la mîncare, apoi plan'e că nu te mai poț înțăleje d'e locului loc, că nu te mai scoate d'in: *musacà*, *ciulamà*, *capamà*, *baclavà*, și mai știe-le Han-tataru cum le mai zice, că nu le-oiu țin'ea șohan min'te, atîta-s d'e pocife.

Dupăce-ai luat masa — că ei nu mîncă, ca altă lume, ei iau masa — par'car lua-o în cîrcă, bată-i puțerea lu D-zău! — și te duci la cafană, nu poț bea cafă n'eagră, trabă să bei *șvarș* d'in *ibric* și să-ț aprinz *tutunu* d'in sugaretă cu chibrife, nu cu lemnușe ori cu ghiufe!

Acolo nu poț duhăni *tăbac*, că te rîd'e. Ei tăbacu îl trag pe nas ca să strănuțe! . . . Eee! . . .

Odată, era să mor d'e foame în Bucureșți. Nu că n'aș fi avut ban'i, da nu n'è-am putut înțăleje. M'am dus înt'un birt și-am poruncit cèva d'e mîncare. Cînd colo, im' spun'e chelnăru că nu mai au *mîncare*.

— Apoi ce birt îi aiesta — zîc io — dacă n'ici la am'neaz n'aveț d'e mîncare?!

— Să scuzaț, domle, zîce el, *mîncarea* s'a isprăvit, da avem *friptură* d'e *jigău*, d'e *motan*, și mai știe-le jigod'ia cum le-o mai zîs! . . .

— Apoi bin'e, domnule, d'e ce spun'i atunci că nu mai aveț d'e mîncare? Aiest'ea nu-s mîncare?

— As'ea-s *fripturi*, domle, zîce el.

— No aț auzit? . . . *Friptura* nu-i *mîncare*!

Mîne-poimîne o să n'è spună că n'ici vinu ori berea nu-s beutură. Și-apoi fi-i pomen'i numai că d'e dragu un'itățî prostiei musai să zîcem și noi tăt așa!

Și-apoi să ved'eț numa ce m'ni s'o mai întîmplat! . . . Im' trăbuia pchită. Știț cum o rămas chelnăru? . . . Ca born'eu la poarta hai noauă! Nu știa ce-i cer. O trăbuit să-i arăt cu d'ejețele, ca să mă precepă.

— Aaa! . . . o bucată d'e pîn'e! — zîce el. Pîn'e, pîn'e! — zîc io după el. Și cînd i-am cerut o uiagă d'e bere, m'o'ntrăbat că o s'iclă — s'icli-i-ar ochii! — ori un păhar?

Nu știa, măi oamen'i bun'i, n'ici ce-i *uiaga*! . . . I-am zîs *glaje*; n'ici așa.

Cînd să plec d'ela hotel, am poruncit să-m' aducă o cocie.
Și dacă nu era acolo un domn d'e pe la noi, care-o pre-
ceput ce-m' trăbuia, acolo rămîneam. Nu n'ie puțeam înțăleje.

Abghia ajung la gară, și alt năcaz. Strig în dreapta, strig
în stînga: hõrdar! hõrdar! . . . N'ime. Și erau acolo bogăt! Să
uitau la min'e ca bolînzi.

— Pe cine cauț, domle, măntreabă un polițaiu.

— Un hõrdar, să-m' ducă hodrobelele aiestea'n vagon.

— Aaa . . . un *hamal!* . . .

Cum or auzit heia vorba hamal, mințenaș s'or repezit v'o
cinci inși la min'e.

No ved'eți? Amú ce mn'i-i *hõrdar*, ce mn'i-i *hamal!* Nici
unu nu-i romînesc. Da acolo te rid'e dacă te aud'e vorovind
d'e *hõrdar*. Eee! . . . Rîd'e hîrbu d'e oala spartă! . . .

Pe tren, iacătăchile și călăuzu care n'ie cere bilețele. Zice
că: să le *perjureze*. Auziț? Să le *perjureze!* . . . Amú, spun'eți-m'
mn'ie, pîntuce nu zice să le *găurească*, — să-l preceapă tăt natu?...

Și-apoi, D-zău sfântu mă iert'e, da acolo trabă să suferi
mulț oameni d'e n'evoe, că acolo unu fișfecarele cu care dai în
vorbă, trabă ințe și d'e grabă să-ț spună că el are n'evoe
ori n'are n'evoe.

— Mă rog, domnule profesor, și noi avem destule maghia-
risme și germanisme în limbă.

— Poaf'e-c'avem și noi, da n'avem șohan cîte au ei, cari
furt n'ie tăt dăscălesc. Dacă vreau să n'ie d'eie lecții noauă, apoi
mai d'întielea să curăță gunoaiiele și mocicoșagu d'e pe limba lor.

— În școală, domnule profesor, se vorbește limba literară,
nu limba mahalalelor.

— Tăt un drac! D'e ind'e ești d-ta?

— Din părțile Lugojului.

— Cum te-ai rătăcit d'e p'acolo hăpt la Brașov?

— Tata m'a trimis, ca s'ă'nvăț o limbă romînească mai
frumoasă.

— No căz a și n'imerit-o! . . . Și ce bolând i-o sucit capu
că acolo să voroveș'e mai frumos ca'n alțe părț?

— A auzit vorbind pe cei care veniau de pe-acolo și-a
cetit-o apoi de-atîtea ori prin ziar, și el și eu, că acolo, mai

aproape de frontieră, fiind mai viu contactul cu frații din România, se vorbește românește mai corect ca'n alte părți.

— D'in ziure? No atunci nu mă m'ir!

Și d-ta ce'ești ziure?

— Și.

— Faci și politică?

— Politică nu fac, dar ici-colea cetesc și cîte-un articol politic.

— Rău faci, fătu m'eu! S'o ș'ii d'ela min'e, și d-ta și heiala!ș, că nu-i nimn'ic mai n'emulțăm'nitor ca politica. Pe cin'e să mest'ecă'n politică, îl spurcă tăț cîn'ii!

No șăz amù, c'om vorovi cu altă ocăjun'e d'espre lucrurile aiest'e, că uif'e o mai trecut oara și n'am vorovit încă nimn'ic d'espre obiectul aiestei prelecțiuni.

Așa dară, ca să ne'ntoarcem d'in znou d'e ind'e-am purces, esprăsiun'i onomatopcheice să număsc acele esprăsiuni, cari vreau să răproducă anumite sun'ete d'in natură. Pîntu exemplu: pocn'este d'ela sun'etu

Elevii: *poc!*

— trosn'este. . .

Elevii: dela sunetu *trosc!*

Tot elevii: durduie, duduie, șuieră, vijăie, mîrăie, țiuie, bubuie, sfîrîie, behăie, gîgăie, țîrăie. . . .

— Foarte bine! No ved'eți că ș'îți! Căz îi un lucru d'e tăt ușor. No amù, ca s'aveț o id'eie d'e felu cum s'or născut aiestfel d'e vorbe, să luăm, d'e pildă, vorba *pchicur*.

Romînu care-o fi exprimată mai d'înt'ele aiest cuvînt o fi șezut odată, cînd ploia, pe tîrnaș, duhăn'ind d'in pipa lui cu cānaci și uitîndu-se la ploaie. Și tăt uitāndu-se el așa, fără n'ici un gānd și tăt auzînd cum fac stropchii cînd cad d'e pe streșinā, s'o pomen'it zîcînd: *pchic, pchicur*. . . .

Pintuce chiară *pchicur*? Pîntucă lui i s'a părut că sun'etu aiesta îl produce stropu cînd cad'e jos: *pchic*. . . . *pchic*. . . . *pchic*. . . . Apoi, d'in *pchic* s'o făcut *pchicur* și d'in *pchicur*, mai acāșindu-i-să d'e coadă mărunțușu d'iminuțiv -uș: *pchi-cu-ruș*. . . . Chiară cum s'o făcut și d'in *măgar*: *mă-gă-ruș*. . . .

Trăbă să amintim însă că nu tăţ oamenii aud sun'etu aiesta cînd ascultă la căd'erea stropului d'e apă. N'emţilor, d'e pildă, li să pare că face: *trop. . . trop. . . trop. . .*, d'e aia ei nu zîc *pchicur*, ca noi, ci *Tropfen*; iar urechea Ungurului nu aud'e nici *pchic*, nici *trop*, ci *csepp**). . . *csepp. . . csepp. . .*, d'in care pricină el l-a bofezat: *csepp*.

No, amû tăt așa s'or fi născut și helelalte cuvînte d'e felu aiesta. Neamţului, d'e pildă, cînd aud'e ciocăn'ind, i se pare că face: *klop. . . klop. . .*, d'e aia zîce el: *klopfen*. Unguru aud'e: *kop. . . kop. . .*, d'e aceea el zîce: *kopog*. Romînu însă zîce *ciocăn'e*, pintucă lui i se pare că face: *cioc. . . cioc. . .* D'e aici apoi și numele *ciocului* păsărilor și numele ciocăn'itoarii, care tăt ciocăn'e.

Tăt așa, cînd doarme, Romînu *horcăie*, Unguru *hortyog*, Neamţu *schnarcht*.

Porcu Ungurului *röfög*, al Romînului *grohofe* iar scroafa Neamţului *grunzt*.

Cocoşu Romînului cîntă *cucurigu*. Tăt ca'm așa și al Ungurului. Da al Neamţului ba. Aiesta strîgă *kikeriki*.

Țișina Romînului *scîrțăie*, a Neamţului *knarrt*, a Ungurului *csikorog*, *nyikorog*.

Romînu cînd aleargă *gîfăie*, Unguru *liheg*, *piheg*, Neamţu? . . . Mai știe-l și fenea.

Ad'icăfile, dupăcum ved'em, nașterea aiestorfel d'e cuvînte atîrnă cu tătului-tăt d'e urechea omului.

No amû precepeț cum s'or făcut esprăsiunile onomato-pcheice?

— Elevii: Pricepem!

No az'tan, pe oara ven'itoare să știț!

S. Tamba

Din lipsă de spațiu bibliografia se va publica în numărul viitor.

Redacția.

ATWATER KENT RADIO

82 - CALEA VICTORIEI (Peste drum de Palatul Regal) Telef: 336/68

INTREPRINDERILE GENERALE TECHNICE Cluj

Inginer TIBERIU EREMIE

Societate Anonimă — Capital Social Lei 30.000.000

BUCUREȘTI, Strada Știrbey Vodă No. 188

Adr. Telegr.: „TIBEREME“. — Telefon 306/39 și 344/80

Societatea execută lucrări de:

Poduri, Planșuri, Rezervoare, Castele de apă, Silozuri și orice fel de lucrări în beton armat

Clădiri și Construcțiuni de orice fel

Fundațiuni de aer comprimat, Canalizări, Alimentări cu apă, Indiguri și irigațiuni. Șosele și Căi Ferate

Studii, Proiecte și Devize pentru Lucrări de Căi Ferate, Șosele, Poduri și orice fel de construcțiuni.

Depozit permanent de:

Plăci de faianță albe și colorate dela Fabrica Ernt Teichert din Meissen; Ciment Portland de Fieni (Dâmbovița) obișnuit și cu întărire repede; Celotex, produs american izolând căldura și frigul, reducând sunetul (sgomoful); Sobe de teracotă de prima calitate; Plăci de gresie dela fabrica Otto Kaufmann din Niedersedlitz; Plăci de eternit dela fabrica Meteor; Piatră măcinată pentru fațade și mozaicuri; Cartou asfaltat indigen și străin; Parchet de stejar al fabricii Peter Gross; Cărămidă presată și de mână; Asfalt; Fer de beton; etc., etc.

EFORIA ȘCOLILOR CENTRALE ORTODOXE-ROMÂNE BRAȘOV

BĂILE

EFORIEI ȘCOLARE BRAȘOV

S'AU DESCHIS „BĂILE EFORIEI ȘCOLARE“

STR. PRUNDULUI 4

COMPLECT RENOVATE ȘI MODERNIZATE

BĂI DE ABUR

BASINURI CU APĂ CALDĂ ȘI RECE; TOT
FELUL DE DUȘURI CALDE ȘI RECI

BĂI DE AIER USCAT

BĂI DE PUTINĂ

CU ACID CARBONIC, OXIGEN, SARE,
PUCIOASĂ, SARE IODATĂ, DE BASNA
ȘI TOT FELUL DE

BĂI MEDICINALE

CU EXTRACT DE BRAD, MUȘTAR, IERBURI,
FLORI ETC.

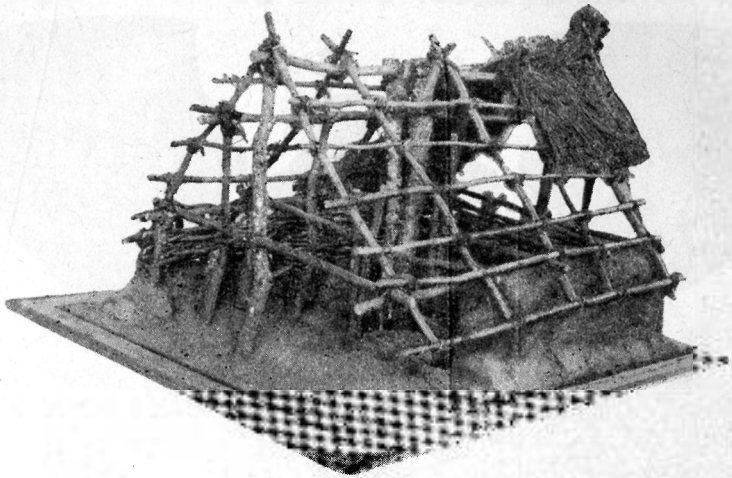
IDROTERAPIE

CU BĂI ȘI DUȘURI SPECIALE, ÎMPACHE-
TARE, MASAJE, COMPRESE ETC.

BĂI ÎN AIER LIBER

ÎN TIMPUL VERII, CU BASIN DE ÎNOTAT
ȘI PLAJE PENTRU BĂI DE SOARE

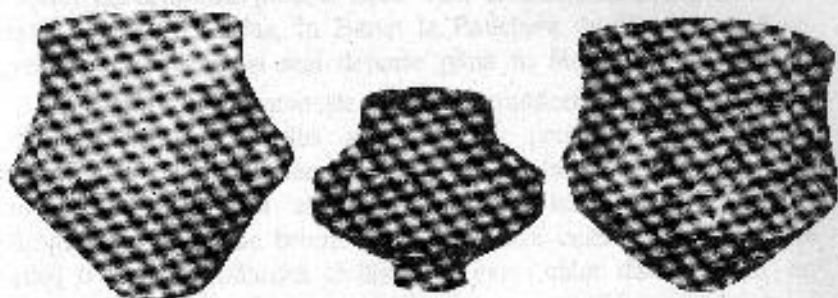
SALON DE FRIZERIE ȘI BUFET

BCU Cluj Fig. 1. Model de casă preistorică dela Ariușd. (Muzeul secuesc din Sf. Gheorghe) Cluj

Fig. 2. Vase pictate dela Ariușd. (Muzeul secuesc din Sf. Gheorghe)

Bibliografie.

BCU Cluj - Biblioteca Universitară Cluj

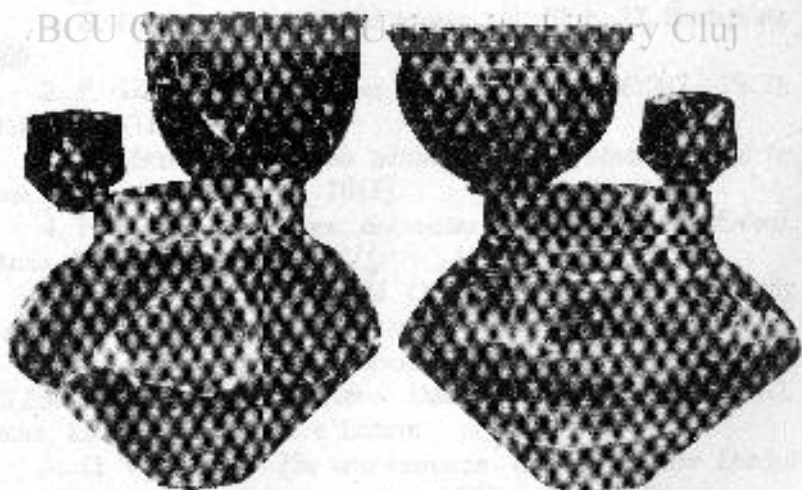

Fig. 3. Vase pictate dela Ariuşd. (Muzeul secuiesc din Sf. Gheorghe).